

MTA BÖLCSÉSZETTUDOMÁNYI KUTATÓKÖZPONT

1014 Budapest, Országház u. 30.; Budapest, 1250 Pf. 9
telefon: (1) 224 6700; fax: (1) 224 6752
e-mail: titkarsag@btk.mta.hu; honlap: www.btk.mta.hu

I. A kutatóközpont egészét érintő kutatási és tudományszervezési eredmények 2015-ben

A kutatóközpont vezetésének fontos törekvése, hogy minden lehetséges eszközzel elősegítse a Bölcsészettudományi Kutatóközpont (BTK) nemzetközi integrációját, regionális és hazai vezető szerepét. Elsősorban ezt a törekvést szolgálta több nemzetközi pályázaton való részvétel is, amelyek közül az egyik 2015-ben jelentős támogatást ért el: a BTK európai uniós pályázati sikere azért különösen értékes, mert a COURAGE (*Cultural Opposition: Understanding the Cultural Heritage of Dissent in the Former Socialist Countries / Kulturális ellenállás: az ellenzékiesség kulturális örökségének megértése az egykor szocialista országokban*) az első olyan Horizon2020 finanszírozású bölcsészettudományi projekt, amelyet kelet-közép-európai intézmény koordinál. A nemzetközi együttműködést az MTA BTK Történettudományi Intézet két kutatója irányítja. A 2016–2018 közötti futamidejű projekt célja az egykori szocialista országok kulturális ellenzékének örökségét kezelő gyűjtemények bemutatása. A vizsgálat 16 országra terjed ki az egykori NDK-tól a balti államokon át Ukrajnáig. Tíz ország tizenkét egyeteme és kutatóintézete vesz részt benne, a kelet- és közép-európai akadémiai kutatóintézeti hálózat szereplőin kívül fontos nyugat-európai egyetemi központok is. A kelet-közép-európai konzorciumi tagok közt található három MTA-intézmény: a BTK-n kívül a Társadalomtudományi Kutatóközpont és a Számítástechnikai és Automatizálási Kutatóintézet. Rajtuk kívül a kutatási konzorcium tagjai a Lengyel Tudományos Akadémia Szociológiai Kutatóintézete, a Horvát Történettudományi Intézet, a Litván Történettudományi Intézet, a prágai Károly Egyetem, a pozsonyi Comenius Egyetem és a Bukaresti Egyetem, Nyugat-Európából pedig az Oxfordi Egyetem, a dublini Trinity College és a Regensburgi Egyetem Kelet- és Délkelet-európai Kutatóintézete. Az együttműködés három éve alatt közel 150 kutató dolgozik a programban, a konzorcium teljes költségvetése 2 485 000 euró.

Az akadémiai pályázati lehetőségek terén a *Lendület* kutatócsoportok a legfontosabbak, amelyek közül immár négy tevékenykedik a BTK-ban. A *Lendület Szent Korona Kutatócsoport* és a *Lendület 20–21. Századi Magyar Zenei Archívum és Kutatócsoport* mellett 2015-ben két újabb projekt indulhatott: az egyik a középkori magyar gazdaságtörténet (Történettudományi Intézet), a másik Közép-Európa bronzkori kapcsolatrendszerére és az őskori vándorlások máig nyitott kérdéseire fog választ adni (Régészeti Intézet). A felsoroltakon túl még számos partnerintézeménnyel indított interdiszciplináris projektet koordinál a kutatóközpont, így például kutatói erdélyi tudományos műhelyekkel közreműködve háromkötetes monográfiában dolgozzák fel a székelység történetét.

Az Akadémia 2015-ben programsorozattal ünnepelte Székháza megnyitásának 150. évfordulóját. A Művészettörténeti Intézet jelentős mértékben hozzájárult az ünneplés magas színvonalához. Kiállításokon, előadásokon, konferencián ismertették a Székház történetének újabb eredményeit, illetve állították a palotát, valamint az intézményt szélesebb összefüggésbe, esetenként új megvilágításba. Az eseménysor legfontosabb eredményei a *150 éves az Akadémia palotája* című kiállítás és a palotáról készült monográfia.

A Néprajztudományi Intézetben nemzetközi együttműködés keretében folyt az az utóbbi száz esztendő határátlépéssel járó migrációs folyamataira koncentráló, Magyarország hármas határainak kutatásával foglalkozó négyéves projekt; amely éppen a hazánkat elérő

migránsválság kezdete előtt, 2015 júniusában zárult, akkor, amikor az addig lokális jelentőségű határkérdés egy csapásra európai dimenzióba lépett. A Zenetudományi Intézet 2015-ben fontos tudománypolitikai lépést készített elő: tudományos konferenciából, hangversenyből és sajtótájékoztatóból álló, nagy visszhangot kiváltott rendezvényen jelentették be szeptemberben a Béla Bartók Complete Critical Edition összkiadás megindítását. Magyarországi történettudományi kutatás esetében ritkán tapasztalt óriási nemzetközi sajtóvisszhangot keltett, amikor 2015 őszén a Szigetvár melletti turbéki szőlőhegyen azonosították és feltárták Szulejmán szultán (1520–1566) sírkápolnáját a Szigetvár történetével és szerepével foglalkozó OTKA-projekt keretében. A feltárást megelőzően és követően végzett kiegészítő geofizikai vizsgálat során a türbétől nyugatra lokalizálták a feltételezett dzsámit és az egykori derviskolostort.

Az ország nemzetközi kapcsolataira is hatást gyakorolhat és szintén tudománypolitikai jelentőségű lehet a Történettudományi Intézetnek az a publikációja, amely egy konferencia előadásaira támaszkodva horvát történészekkel közösen a horvát–magyar közös történelem egészét tekinti át. A vaskos kötet jelentőségét nem csak a tudományos eredmények adják; legalább annyira fontos, hogy a magyar és horvát történésztársadalom az elmúlt évtizedek gyanakvásait félretelve megkötötte a maga szakmai „kiegyezését”.

A hazai együttműködések közül kiemelkedik a Nemzeti Emlékezet Bizottsága, a BTK és a Magyarországi Németek Pécs-Baranyai Nemzetiségi Köre által szervezett nemzetközi konferencia *GULAG–GUPVI – A szovjet fogság Európában* címmel. A nagy médiavisszhangot kiváltó tanácskozás a Gulag-emlékévhöz kapcsolódva, az egykori szovjet blokk egészében tekintette át ezt az általában tabuként kezelt, ma sem jelentősége szerint számon tartott témát.

A kutatóközpont mint ernyőszervezet tudatosan törekszik az intézetei által képviselt összes tudományág minél korszerűbb infokommunikációs technológiai segítésére. Ez az eszköztár mindenekelőtt az informatikai infrastruktúrát és az legkülönbözőbb tematikájú adatbázisok összehangolt fejlesztését jelenti. A kutatóközpont sikerrel pályázott az akadémiai INFRA 2015-ös pályázatokon, amelyek révén a Filozófiai Intézetben elindult a már régóta tervezett digitalizált *Magyar Filozófiai Archivum* felállítása a BTK adatbankhálózatának fejlesztési munkálataival összhangban és az MTA Könyvtár és Információs Központtal, a Szegedi Egyetemi Könyvtárral és a Magyar Filozófiai Társasággal együttműködésben. Az Irodalomtudományi Intézet a BME Méréstechnikai és Információs Rendszerek Tanszékének partnerségével nemzetközi workshopot szervezett (*Számítógép az irodalomtudományban*, 2015. november 24.), amely az intézet nagy múltú textológiai hagyományainak aktuálissá vált megújítását mérlegelte. A Régészeti Intézet mintegy 200 klasszikus kori görög szobor 3D-s szkennelésével járult hozzá az *európai kulturális örökség* korszerű dokumentálásához, emellett nagy hangsúlyt kapott az adattárunk digitális korszerűsítése. Az eddigi adatbázisok folyamatos karbantartása mellett újabb területeket is igyekeznek bevonni az akadémiai érdekszférába: ennek a törekvésnek az egyik példája a 2015 májusában László Gyula örökösivel aláírt együttműködési megállapodás, amelynek célja a hazai és nemzetközi tekintetben is kiemelkedő régészprofesszor és képzőművész életművének közkinccsé tételét szorgalmazó *László Gyula Digitális Archivum* létrehozása.

II. Közvetlenül a kutatóközpont vezetése alá tartozó kutatócsoportok kutatási eredményei, ezek jelentősebb publikációi

MTA BTK MAGYAR ŐSTÖRTÉNETI TÉMACSOPORT

1014 Budapest, Országház u. 30.; 1250 Budapest, Pf.: 9

honlap: www.arpad.btk.mta.hu

I. A témacsoport fő feladatai 2015-ben

A témacsoport fő feladata a magyar őstörténet kutatásának előmozdítása, amely egyrészt saját erőforrásokra támaszkodó munkával, másrészt külső erőforrások bevonásával valósul meg. 2015-ben az előző évben megalapozott tevékenységek kiteljesítése, illetve már folyamatban lévő projektek folytatása, fejlesztése volt a fő cél. Ennek jegyében a témacsoporthoz köthető tudományos és ismeretterjesztő könyvkiadás, a nyilvánosság jobb elérése, valamint új tudományos eredmények elérése volt a cél.

II. Kiemelkedő eredmények

A Magyar Őstörténeti Témacsoport (MÖT) folytatta nyilvános előadássorozatát, melynek keretében hat alkalommal került sor összejövetelre. A rendezvények videofelvételeit eddig összesen több mint 800-an tekintették meg. 2015-ben a MÖT két konferencia szervezésében működött közre: az MTA BTK Régészeti Intézetével együttműködve került sor *Az utolsó keleti honfoglalók – a jászok beköltözése a Kárpát-medencébe* című konferenciára, melyen tíz előadó vett részt (Budapest, 2015. június 3.). A MÖT társszervezésében került sor Kisinyovban (Moldávia) az *Első moldáv–magyar régészeti kerekasztal* című konferenciára (Kisinyov, 2015. június 10.). Munkatársaik több ásatást vezettek, illetve több ásatáson vettek részt: 2015 júniusában terepbejárást végeztek a Dnyeszter menti Moldáv Köztársaságban, Szlobodzeja lelőhelyen a későbbi közös ásatások megalapozása érdekében; 2015 augusztusában magyar őstörténeti régészeti expedíciót vezettek az Urál vidékére. 2015. október 5–12. között hitelesítő régészeti feltárást vezettek Solt–Tételalja–Pékmajor késő avar kori temető lelőhelyén. Megélénkült a MÖT könyvkiadói tevékenysége: két nagysikerű ismeretterjesztő kötetet és egy tanulmánykötetet jelentettek meg. A MÖT tagjai 2015-ben összesen 19 tudományos és számos ismeretterjesztő publikációt tettek közzé, valamint 22 tudományos és közel félszáz ismeretterjesztő előadást tartottak.

III. A témacsoport hazai és nemzetközi kapcsolatai

A csoport magját két és fél státusz jelenti, ehhez kapcsolódik szorosan további három személy a Történettudományi Intézet munkatársai közül. A BTK dolgozói közül további 20 fő támogatja a munkát, a hazai felsőoktatási és közgyűjteményi szférából pedig kb. 20 fő alkotja a csoport külső tagságát. A Pázmány Péter Katolikus Egyetemen 2013-ban aláírt együttműködés eredményeképpen 2015-ben a MÖT közös ásatást bonyolított a PPKE-vel Oroszországban. Moldáv kutatókkal közösen szervezték a fentebb említett kisinyovi konferenciát és terepbejárást a Dnyeszter menti Moldáv Köztársaságban. A MÖT meghívására orosz vezető kutató tartott előadást Budapesten, a munkacsoport tagjai pedig külföldön tartottak előadásokat (Oroszország, Moldávia, Szlovákia, Románia, Ausztria, Egyesült Királyság). A Helikon Kiadó két sikeres ismeretterjesztő kötetüket jelentette meg. Poszter-vándorkiállítást készítettek első ismeretterjesztő kötetük anyagára támaszkodva, melyet eddig három helyen mutattak be: Visegrádon (a Salamon-toronyban), Budapesten (az MTA Székházában a Magyar Tudomány Ünnepe rendezvénysorozat részeként) és Miskolcon

(a Herman Ottó Múzeumban). A szlovákiai Pro Traditio civil szervezettel közösen ismeretterjesztő előadásorozatot tartottak a következő helyszíneken: Nagykapos, Kassa, Pozsony, Somorja, Érsekújvár, Rév-Komárom, Dunaszerdahely.

IV. Az év legjelentősebb tudományos publikációi

1. *Magyarok a honfoglalás korában (Magyar őstörténet 2.)* Szerk.: Sudár Balázs. Budapest, Helikon, 2015, 200.
2. *Honfoglalók fegyverben (Magyar őstörténet 3.)* Szerk.: Petkes Zsolt–Sudár Balázs. Budapest, Helikon, 2015, 200.
3. *In lingua nostra Hringe nominant. Tanulmányok Szentpéteri József 60. születésnapjára.* Szerk.: Balogh Csilla–Petkes Zsolt–Sudár Balázs. Budapest–Kecskemét, MTA BTK, Kecskeméti Katona József Múzeum, 2015, 346.
4. Szentpéteri József: The hrings – Political centres of the Avar Khaganate. Хринги – центровете на властта в Аварския Каганат. Pliska–Preslav 11. Sofia, 2015, 313–324.

MTA BTK MÉDIATUDOMÁNYI KUTATÓCSOPORT

1014 Budapest, Országház u 30.; 1250 Budapest, Pf.: 9

honlap: www.btk.mta.hu/mediatudomanyi-es-mediatortheneti-kutatocsoport.html

I. A témacsoport fő feladatai 2015-ben

Az MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont és a Nemzeti Média- és Hírközlési Hatóság között 2012. július 17-én kötött együttműködési keret megállapodás alapján létrejött a Médiatudományi Kutatócsoport. E csoporton belül „*Az európai médiajogi gondolkodás*” című kutatási program több elkülönülő jogágban és jogterületen zajló kutatást fog össze, amelyek mindegyike kötődik a média által felvetett jogi kérdésekhez. Ez a sokszínű megközelítés alkalmas arra, hogy közelebb vigye a kutatás résztvevőit, illetve a kutatási eredmények befogadóit annak meghatározásához, hogy miben áll az európai médiajogi gondolkodás lényege, milyen megoldási modellek mutathatók ki a felmerülő kérdésekkel kapcsolatban, mi az európai szabályozás valamennyi országban azonosítható „közös minimuma”, illetve létezik-e „legjobb gyakorlat” e kérdésekben, és ha igen, melyek tekinthetők annak. A kutatásban alapvető elvárás a komparatív szemléletmód, és az egyes európai államok (elsősorban EU-tagállamok) szabályozásának összevetése. Ez elsősorban a nagyobb jogrendszerek (brit, német, francia) egyes megoldásainak áttekintését jelenti, de indokolt esetben (pl. az elérhető források függvényében) felmerülhet a kisebb államok szabályozásának feldolgozása is. Ezen felül szükséges a vonatkozó nemzetközi joganyag (EU, ET, strasbourgi bírósági gyakorlat) áttekintése, valamint a magyar szabályozás európai kontextusba helyezése és elemzése. Az európai sajátosságok megállapítása érdekében a kutatócsoport komparatív módszere az Egyesült Államok jogfejlődését is felöleli.

II. Kiemelkedő eredmények

A kutatócsoport 2015-ben is figyelmet fordított a katolikus egyháztörténet sajtótörténeti vonatkozásaira, így arra a szerepre, amit a bencés rend, illetve a világi papság betöltött a reformkori nyilvánosságban. A helyi egyházi sajtó szerepét mutatja be az egri főegyházmegye dualizmus kori viszonyait elemző tanulmány. A munka másik súlypontját a politikai imázsépítés és a médiatörténet összefüggéseinek feltárása jelentette: ebben a tárgykörben a

kutatócsoport foglalkozott Ferenc József 1850-es években tett magyarországi utazásaival, az I. világháború alatti Habsburg uralkodói reprezentációval, valamint a baloldali emigráns sajtóban 1920 után kialakult Horthy-képpel. A kutatási témák közé tartozott néhány műfaji kérdés is, így a 19. századi osztrák és magyar tárcairodalom sajátosságainak összehasonlító vizsgálata, a 20. század elején megjelenő budapesti bulvársajtó elemzése, valamint Kálmán Imre operakritikusi tevékenységének feltárása. Ezen kívül jogtörténeti jellegű kutatások is zajlottak az 1850-es évek neoabszolutizmusára, az 1920–1930-as évekre, továbbá Tildy Zoltán és Nagy Ferenc miniszterelnökségének idejére (1945–1947) vonatkozóan.

III. A témacsoport hazai és nemzetközi kapcsolatai

A kutatócsoport támogatásával 2015. március 19-én megrendezték a *Személyiség és a média a polgári és büntetőjogban* című konferencia, majd a kutatócsoport 2015. április 24-én a *New Media World 2015* című nagyszabású nemzetközi konferencia szervezésében vett részt, végül 2015. október 30-án *Szólásszabadság és blaszfémia – Határvonalak a különböző kultúrákban* elnevezésű rendezvényhez nyújtott szakmai és anyagi támogatást. A kutatócsoport 2015. december 15-én tartotta éves médiatörténeti konferenciáját *A véleményesajtótól a tömegsajtóig. Fejezetek a magyar újságírás történetéből 1848–1918* címmel, ahol a BTK munkatársai mellett az Eötvös Loránd Tudományegyetem, a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára és a Szegedi Tudományegyetem kutatói működtek közre.

IV. Az év legjelentősebb tudományos publikációi

1. Klestenitz Tibor (szerk.): *A médiatörténet és az egyháztörténet metszéspontjai. Tanulmányok*. Budapest, MTA BTK, 2015, 144.
2. Klestenitz Tibor – Sz. Nagy Gábor (szerk.): *Médiatörténeti tanulmányok 2014*. Budapest, MTA BTK, 2015, 274.
3. Navratyil Zoltán: *Gondolatok névjogról, szólásszabadságról*. Budapest, MTA BTK, 2015, 120.
4. Koltay András – Török Bernát (szerk.): *Sajtószabadság és médiajog a 21. század elején 2*. Budapest, Wolters Kluwer, 2015, 736.
5. Koltay András (szerk.): *Comparative Perspectives on the Fundamental Freedom of Expression*. Budapest, Wolters Kluwer, 2015, 624.

MTA BTK REFO500 reformáció történeti munkacsoport

1118 Budapest, Ménesi út 11–13.

honlap: www.refo500.nl/en

I. A témacsoport fő feladatai 2015-ben

A REFO500 Stiftung nemzetközi konzorcium tagjai a BTK részvételével megalakították a legmagasabb tudományos kritériumoknak megfelelő társaságot, a REFORC-ot, azaz a *Refo Research Consortiumot*, amelynek célja kiemelt kutatási projektek támogatása és népszerűsítése a nemzetközi interdiszciplináris kutatásban. A BTK emigráció és reformáció viszonyáról, hagyományairól és interdiszciplináris összefüggéseiről szóló angol nyelvű kutatási projektje szintén része a konzorciumnak (*Reformáció és migrációs kultúra: a magyar református emigráció ötszáz éve / Reformation and the Hungarian Culture of Migration: Five Centuries of Survival of Reformed Hungarians all over the World*). A BTK részvételének célja kettős: részint az európai reformáció történetének magyar vonatkozásait és specifikumait dolgozza fel és teszi publikussá e nemzetközi fórumon, részint a magyar tudományosságnak biztosít nemzetközi figyelmet, együttműködési lehetőségeket és tudományos publicitást, miközben a közép- és dél-kelet-európai térség REFO500-hoz kapcsolódó tudományos életét is szervezi.

II. Kiemelkedő eredmények

A 2015-ös esztendő legfontosabb rendezvénye az Emdenben, a Johannes a Lasco Bibliothekben a munkacsoport közreműködésével megrendezett nemzetközi konferencia volt. A kora újkori kálvinizmusban megjelenő Luther-képnek szentelt konferencia szervezőbizottságába beválasztották a munkacsoport vezetőjét, aki angol nyelvű előadást is tartott ezen a rendezvényen. *Az értelmezés hatalma I.* elnevezésű módszertani workshopnak (2015. március 18.) az Irodalomtudományi Intézet adott helyet. A tanácskozás a munkacsoport REFO500-as kutatásainak egyik legégetőbb problémájára, arra keresett és indítványozott válaszlehetőségeket, hogy milyen módon, mely módszerek alapján írható meg a reformáció irodalom- és eszmetörténete. Az értekezlet egy olyan rendezvénysorozat első sikeres állomása volt, amelyhez hasonló az irodalomtudományban az utóbbi évtizedben nem rendeztek. Elsősorban a kora újkor magyar kutatóit szólította meg az a nemzetközi konferencia (*A felvilágosodás előzményei Erdélyben és Magyarországon [1650–1750]*, Szeged, 2015. május 28–30.), amely a munkacsoport mandátumának egyik jelentős eseménye volt. A konferencia elsősorban a hazai (elő)felvilágosodás eszmetörténeti kontextusait és koordinátáit igyekezett kirajzolni.

III. A témacsoport hazai és nemzetközi kapcsolatai

A munkacsoport vezetője részt vett az V REFORC konferencián (*Crossing Borders: Transregional Reformations*, Leuven, 2015. május 15–17.), melynek a Leuveni Katolikus Egyetem adott otthont. A konferencián angol nyelvű előadást tartott és egy szekció elnöki tisztét is ellátta. Továbbá részt vett a REFORC tanácskozásán, amelyen a REFO500-on belüli szakmai események szervezését vitatták meg. A munkacsoport erőfeszítéseinek is köszönhetően a 2014–2015-ös periódusban két fontos romániai intézmény, a kolozsvári Lucian Blaga Egyetemi Könyvtár és a Babeş–Bolyai Tudományegyetem is belépett a REFO500-ba. Következésképp a munkacsoport köré egy olyan szakmai kapcsolatrendszer kezd kiépülni, amely a magyar és európai reformációkutatás 2017 utáni periódusában döntő jelentőségűnek bizonyulhat. A munkacsoport részt vett a Lucian Blaga Egyetemi Könyvtár első rendezvényén, az erdélyi reformáció sajátosságait kiemelő nemzetközi tudományos

tanácskozáson (*Revisiting Reformation in Transylvania: What Makes it Different?*, Refo500 Workshop, Kolozsvár, 2015. március 20). A Babeş–Bolyai Tudományegyetem a belépés és szerződés-aláírás eseményét (Kolozsvár, 2015. december 2.) a közép-európai partnerek találkozójaival kötötte egybe, melyen részt vett és előadást tartott a munkacsoport vezetője. Az esemény, melyen több magyar intézet képviseltette magát, jelentős sajtóvisszhangot kapott.

IV. Fontosabb hazai pályázatok

Sikeres pályázataikkal megteremtették az anyagai hátteret a 2016-os Bethlen Miklós emlékévi rendezvényeihez. A *Bethlen Miklós (1642–1716) és a kora újkori börtönirodalom európai hagyománya* című nemzetközi konferencia megszervezéséhez a következő támogatásokat szereztek: MTA: 300 000 Ft; NKA: 1 000 000 Ft; Reformáció500 Emlékbizottság, Emberi Erőforrások Minisztériuma: 300 000 Ft.

V. Az év legjelentősebb tudományos publikációi

1. Gabriella Erdélyi (ed.): *Armed Memory: Agency and Peasant Revolts in Central and Southern Europe (1450–1700)*. Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht, 2015, 361
2. Zsombor Tóth: *Calvinian Anthropology and the Early Modern Hungarian Devotion: The Case of István Nagy Szőnyi, the First Hungarian Martyrologist*. In: *Anthropological Reformations – Anthropology in the Era of Reformation*. (Academic Studies, 28). Ed. by Anne Eusterschulte, Hannah Wälzholz. Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht, 2015, 415–428.

MTA BTK – NEB VIDÉKTÖRTÉNETI TÉMACSOPORT

1014 Budapest, Országház u 30.; 1250 Budapest, Pf.: 9
honlap: www.btk.mta.hu/videktorteneti-temacsoport.html

I. A témacsoport fő feladatai 2015-ben

Az MTA BTK és a Nemzeti Emlékezet Bizottsága (NEB) között megkötött, 2014. szeptember 1-jétől érvényes, öt évre szóló megállapodás értelmében a szakmai munka kutatásból, műhelytanácskozásból, konferenciából és publikációkból állt. Az alapvető cél az volt, hogy intézményes keretek között, a kapacitáshoz mérten kooperáció alakuljon ki a hiánypótló vidéktörténeti kutatásban. Ennek részeként el kellett végezni a *Politikai hatalomváltás és társadalmi tapasztalat, 1944–1945 – regionális vizsgálatok* c. kutatást, meg kellett szervezni az őszi záró konferenciát, és meg kellett írni a kéziratokat. A kutatócsoporton túli szakmai kör tagjait megszólító műhelytanácskozások folytatása is szerepelt a célkitűzések között.

II. Kiemelkedő eredmények

Az intenzív egyéves programban sikerült teljesíteni a célkitűzéseket. 2015-ben öt munkacsoportban folyt a kutatás: 1) A szovjet megszállás tapasztalata – társadalmi viselkedésformák; 2) Elit- és tulajdonváltás. Intézmények, szervezetek, képviseletek rekrutációja; 3) Egyház és társadalom; 4) A földtulajdon mint politikai, társadalmi és gazdasági kérdés; 5) Üzem- és munkaformák. A közel 25 fős kutatógárda *A „felszabadítástól” a „megszállásig”. Források, nyelvhasználat és olvasatok az 1945. évi fordulatról* címmel 2015. február 3-án műhelykonferenciát tartott a Történettudományi Intézetben. 2015 őszétől megkezdődött a tanulmánykötet szerkesztése. Ehhez kapcsolódóan

került sor az éves program zárókonferenciájára: *Váltoállítás. Diktatúrák a vidéki Magyarországon 1945-ben* (MTA székház, 2015. szeptember 29.).

Az eredeti kutatási programhoz kapcsolódóan még két konferenciát szerveztek: 1) *Fiatalok régi témákról* (MTA BTK Történettudományi Intézet, 2015. április 21.); 2) *A társadalom szovjetizálása – az alávetettség racionalizálása a trianoni határon innen és túl. Társadalmi gyakorlat vidéken (1945–1962)* (MTA BTK Történettudományi Intézet, 2015. november 10–11.). Az előbb említett rendezvényen elsősorban doktoranduszok, pályakezdő kutatók adtak elő. Földrajzi értelemben is széles körű volt a részvétel, hiszen Pécstől Debrecenig, szinte minden hazai egyetem képviseltette magát. Az utóbb említett konferencia a vártnál is sikeresebb volt, jól rámutatva arra, hogy a témacentrikus, összehasonlító kutatásoknak mekkora lehetőségei és feladatai vannak. Részben a fent említett új perspektívák és szakmai érdeklődés is szerepet játszott abban, hogy megindult egy vidéktörténeti évkönyv szerkesztése (tervezett megjelenése: 2016 ősze). A témacsoport vezető kutatói és intézeti munkatársai 2015-ben két hazai rendezésű nemzetközi konferencián és négy hazai konferencián adtak elő. A témacsoport műhelybeszélgetést is szervezett *Egy „elfelejtett” mester. Weis István: A mai magyar társadalom (1930/2013)* címmel (MTA BTK Történettudományi Intézet, 2015. február 17.), és társszervezőként működött közre a *Kerekasztal-beszélgetés az 1945 utáni források kiadásáról* (Magyar Nemzeti Levéltár, 2015. május 29.) című rendezvényen.

III. A témacsoport hazai és nemzetközi kapcsolatai

A két vezető kutató mellett hat fő (Történettudományi Intézet és Néprajztudományi Kutatóintézet) a BTK alkalmazottja, további 15 fő más intézmény (levéltár, egyetem, NEB Hivatala stb.) kutatója, valamennyien aktív tagjai a témacsoportnak. A Kárpát-medencei tárgykörű konferencia előadói révén ebben a tematikában is országhatáron átnyúló szakmai kapcsolatháló alakult ki.

IV. Az év legjelentősebb tudományos publikációi

1. Horváth Sándor – Ö. Kovács József (szerk.): *Állami erőszak és kollektivizálás a kommunista diktatúrában*. Budapest, MTA BTK TTI, 2015, 395.
2. Ö. Kovács József: *Vidéki Magyarország 1945–1970. Dokumentumok földről, hatalomról, emberi sorsokról*. Budapest, Balassi Kiadó, Korall, 2015, 712.
3. Horváth Gergely Krisztián: *Örökségünk és adósságaink: a rurális társadalomtörténet lehetőségei Magyarországon*. *Ethnographia* 126:3 (2015) 417–433.

MTA BÖLCSÉSZETTUDOMÁNYI KUTATÓKÖZPONT

FILOZÓFIAI INTÉZET

1014 Budapest, Úri u. 53.

telefon: (1) 224 6778; fax: (1) 224 6784

e-mail: FI.Titkarsag@btk.mta.hu, honlap: www.fi.btk.mta.hu I.

I. A kutatóhely fő feladatai 2015-ben

Az intézet kiemelt, hosszabb távon megvalósuló feladata a digitalizált *Magyar Filozófiai Archivum* felállítása, összhangban a BTK archívumi hálózatának fejlesztési munkálataival, együttműködésben a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárával, a Szegedi Egyetemi Könyvtárral és a Magyar Filozófiai Társasággal. A tárgyévben a feladat egy olyan *pilot project* megvalósítása volt, amelyből a tesztfelhasználók számára kitűnik gyűjtőkör, a számításba jövő dokumentumfajták, és a digitalizált dokumentumok metaadatolásának rendje.

2015. január 1-jével indult az *Eötvös József levelezését* feldolgozó nagyszabású kutatás. Az első évben a fő feladat a kutatócsapat felállítása, a dokumentum-feldolgozó eszközök beszerzése, rendszerbe állítása, a különböző archívumokban található Eötvös-levelezés rendszerszerű digitalizálásának megindítása, az adatfeldolgozás rendjének, metodológiájának kidolgozása. A folyamatban lévő pályázatok közül *A magyar filozófia narratívái (1792–1947)* című kutatás fő célja a tárgyévben az *Identitások és váltások* című, kétkötetes tanulmánygyűjtemény kiadása a projekt eddigi eredményeiből.

Az intézet központi nagyrendezvénye előzetes terveink szerint a tárgyévben a *Horizons Beyond Borders. Traditions and Perspectives of the Phenomenological Movement in Central and Eastern Europe* című konferencia volt az intézetben futó, *A fenomenológia keletkezése* című OTKA-kutatáshoz kapcsolódóan. Az intézet más fontosabb, előzetesen meghatározott konferenciatervei voltak még: workshop *The Uses and Abuses of Mathematics in Early Modern Philosophy* címmel; *All'ombra della Grande Guerra. Incroci fra Italia e Ungheria: storia, letteratura, cultura* (A Nagy Háború árnyékában. Kereszteződések Olaszország és Magyarország között: történelem, irodalom, kultúra) című, a CISUECO és az MTA BTK közös rendezésében sorra kerülő, az első világháborúval kapcsolatos témákat vizsgáló nemzetközi konferencia. Az MTA BTK *Művészetek és a tudomány a 19. századi Magyarországon* OTKA nagy-projektje keretében az intézetünk munkatársaira bízott résztémáról konferencia megszervezése és az ugyanabban a témában kiadandó tanulmánykötet munkálatainak előkészítése.

A társadalmi kapcsolatok terén az intézet célul tűzte ki, hogy továbbra is napirenden kívánja tartani a bölcsészettudományok hasznáról megkezdett kutatást és társadalmi diskurzust, valamint az intézet és a benne folyó kutatás népszerűsítését szélesebb körre, az országhatárokon túlra is kiterjeszti.

II. A 2015-ben elért kiemelkedő kutatási és más jellegű eredmények

a) Kiemelkedő kutatási eredmények

Az intézet kutatási eredményei az előző évben kialakított és megszilárdult, ám a kutatói létszám bővülése következtében részleteiben módosított kutatócsoporti struktúráján belül a következőképpen valósultak meg:

A 2015. évben a Filozófiatörténeti Kutatócsoport *A magyar filozófiatörténet narratívái (1792–1947)* című OTKA-kutatás keretében eredményesen lezárta az Identitások és médiák című alprogramot. A kutatást összegző két tanulmánykötet gazdag anyaggal járul hozzá a 19. és 20. századi magyar gondolkodás- és kultúrtörténethez (így különösen a magyar filozófiatörténethez, irodalomtörténethez és zenetörténethez). A kötetekben található tanulmányok kiemelt hangsúllyal foglalkoznak az alkotói önazonosság kérdésével, a nemzeti, nyelvi és vallási identitás és asszimiláció dilemmáival, valamint egyik oldalról a magyar nemzeti kontextus, másik oldalról más népek szellemi-kulturális törekvései és az egyetemes gondolkodás- és kultúrtörténet viszonyával. A kötetekben szó esik a „nemzeti filozófia” 19. századi ideájáról, a magyar gondolkodók német irányultságáról, a magyar, angol és német nemzetkarakterológiákról. A tanulmányok az eszmetörténeti jelenségeket a különböző diszciplínák felől közelítve, szélesebb gondolkodás-, kultúr- és társadalomtörténeti kontextusban jelenítik meg.

Szintén ennek az OTKA-kutatásnak a keretében vizsgálták a kutatócsoport tagjai magyar és szlovák filozófusokkal együttműködve a közép-európai filozófiai irányzatok egymáshoz, valamint a nyugati filozófiai irányzatokhoz való viszonyát. Kutatási eredményeiket a *Régiók, határok, identitások: Közép-Európa mint hívószó a (magyar) filozófiatörténetben* című nemzetközi (magyar, szlovák és erdélyi kutatók részvételével megtartott) konferencián vitatták meg.

Az intézet külön kiemelendő nagyrendezvénye volt *A fenomenológia keletkezése* című OTKA-kutatás részeként a 2015. jún. 17–19. között külföldi szervezői közreműködéssel megrendezett *Horizons Beyond Borders. Traditions and Perspectives of the Phenomenological Movement in Central and Eastern Europe* című nemzetközi konferencia a fenomenológiai filozófiai múltjáról és jelenéről Közép- és Kelet-Európában. A konferencián 64 előadás szerepelt, a 65 előadó 16 ország 30 városából érkezett. Plenáris előadásokat tartottak Nicolas de Warren (KU Leuven, Belgium), Marci Shore (Yale University, USA), Michael Gubser (James Madison University, USA) és George Heffernan (Philosophy Department, Merrimack College, USA). További 10 szekcióban került sor felkért (meghívott) előadásokra (vagy a szekció állt ilyen előadásokból, vagy ilyen előadások vezették be a szekciót, meghatározva a szakmai diszkusszió alapvonalait). A professzorok – köztük akadémikusok – és szenior kutatók által benépesített meghívott előadói gárdához képest feltűnően sok fiatal kutató szerepelt.

A kutatócsoport tevékenysége nem merült ki az eddig megemlített projektekből. A csoport az *Ismeretelméleti Kutatócsoporttal* közösen – tragikusan korán elhunyt munkatársunk, Neumer Katalin emlékére – nemzetközi konferenciát szervezett az osztrák filozófia tárgykörében.

A nemesi örökség szerepe a közép-európai állampolgárság kiformalódásában című lengyel-magyar mobilitási program 2015. évi eredménye egy közös tanulmány megírása a 2014. november 27–29-i, *Philosophy and the Social Sciences* című, a Lengyel Tudományok

Akadémia Filozófiai és Szociológiai Intézetében tartott konferencia szekció-előadásainak alapján. A tanulmány címe *The impact of noble legacy in shaping citizenship in Central Europe. Interim Research Report on the second workshop of the Polish-Hungarian research team, held on the 27th–29th of November, 2014.* A 2015. évben öt kiutazásra került sor a magyar kutatók, illetve két beutazásra a lengyel partnerek részéről. A Lengyel Tudományos Akadémia székházában, Varsóban megrendezett workshop (konferencia és projektmegbeszélés) alkalmával a kutatócsoport magyar résztvevői 2015. október 13-án adtak elő a Lengyel Tudományos Akadémia Filozófiai és Szociológiai Intézetének szervezésében rendezett *Nobility and post-feudal legacy in Central and Eastern Europe* című konferencián, ezen kívül a bukaresti antropológiai intézetben részben a projekt kutatói által szervezett konferencián is bemutatták a kutatás részeredményeit. (Ez a projekt szintén kapcsolódik a *Gyakorlati Filozófiai és Eszmetörténeti Kutatócsoport*hoz.)

Az MTA BTK Adatbank projekt részeként elindult a Magyar Filozófiai Archívum pilot projectje. A projekt a magyarországi kötődésű (hungarológiai besorolású) filozófiai kutatások támogatását tűzi ki célul, olyan anyagok digitális hozzáférhetőségét és kereshetőségét biztosítva, amelyek más adatbázisokból nem érhetőek el. A *Gyakorlati Filozófia és Eszmetörténeti Kutatócsoport* fő célkitűzéseinek megfelelően részt vett a téma előkészítésében és a *pilot project*tel kapcsolatos interdiszciplináris workshopon is. Az Adatbank nagyprojekt részeként megvalósuló kezdeményezés alapvető feladata a magyar filozófiatörténet szempontjából relevánsnak minősülő, elsősorban egyedi vagy nehezen hozzáférhető dokumentumok digitális másolatainak elkészítése és az interneten keresztül a tudományos kutatás céljaira alkalmassá és kereshetővé tétele. A 2015. július 1. és 2016. március 31. közé eső kísérleti időszak (*pilot project*) célja a digitális gyűjtemény alapjainak lerakása. Az intézet számos kutatója részt vesz e programban. Az archívumot létrehozó csoport tevékenységének részeként 2015-ben előadások hangzottak el, illetve tanulmányok jelentek meg Epiktétosz, Leibniz, Kant, Brentano, Wittgenstein, Hannah Arendt, Walter Benjamin, Bibó István filozófiai munkásságáról.

A projekt eredményei a beszámolási évben:

- a *pilot project* feladatainak és ütemezésének megtervezése;
- forrásfeltárás az MTA BTK Filozófiai Intézet könyvtári állományában;
- műhelybeszélgetések és workshop a Magyar Filozófiai Archívum koncepciójáról meghívott szakértők részvételével;
- a digitalizálható források metaadatainak táblázatos formában történő rögzítése;
- magángyűjteményekben hozzáférhető források feltárása és feldolgozásának elindítása;
- az intézet birtokában lévő dokumentumok digitális hasonmásainak elkészítése;
- az archívum adatmodelljére, illetve kategóriarendszerére vonatkozó javaslat kidolgozása.

A *Gyakorlati Filozófiai és Eszmetörténeti Kutatócsoport* legfontosabb munkája az *Eötvös József összegyűjtött levelezésének* kiadására vonatkozó projekt, melynek vezetője a kutatócsoport tagja, tevékenysége azonban kapcsolódik a *Filozófiatörténeti Kutatócsoport*hoz is (az eredményeket részleteiben lásd ott), kutatói között pedig az MTA BTK más intézetei, további tudományos intézetek és egyetemi tanszékek munkatársai is megtalálhatóak. A kutatásban hazai doktoranduszok és szerződéses (többek között erdélyi) partnerek is részt vesznek.

A *Gyakorlati Filozófiai és Eszmetörténeti Kutatócsoport*nak kulcsszerepe volt az *Is a Universal Morality Possible?* című sokszerzős tanulmánykötet szerkesztésében és megjelentetésében. A kötetet az intézet angol nyelven, William Desmond leuveni professzor szöveges ajánlásával a L'Harmattan Kiadóval közösen jelentette meg, korunk egyik legégetőbb kérdésére, a kultúrák közti összecsapás lehetőségének problémájára keresve a választ.

A *kutatócsoport* részt vállalt az MTA TK Jogtudományi Intézetével közös *Péter László és a történeti alkotmány* című interdiszciplináris workshop szervezésében, lebonyolításában, és az ott elhangzott előadások szerkesztésében és megjelentetésében. A projektbe bevonták a professzor eredeti munkahelyének, a londoni UCL School of Slavonic and East European Studies (SSEES) kutatóját, Philip Barkert is.

Az intézet több kutatócsoportja részt vett az Olasz Kulturális Intézettel közösen szervezett kétnapos konferencia szervezésében és lebonyolításában, amelynek címe: *Olasz-magyar találkozások a Nagy Háború árnyékában: történelem, irodalom, kultúra. Nemzetközi konferencia az első világháborúról.* Az interdiszciplináris nemzetközi konferencián magyar és olasz kutatók osztották meg egymással legújabb kutatási eredményeiket.

A hazai együttműködések közül az MTA BTK *Művészetek és a tudomány a 19. századi Magyarországon* OTKA nagy projektje keretében *Nemzet, faj, kultúra a hosszú 19. században Magyarországon és Európában* címmel megszervezett konferencia emelkedik ki 2015. december 8-án. A konferencián tizenhárom előadás hangzott el az intézet az MTA BTK társintézetei, valamint más hazai és határon túli egyetemi és kutatóintézeti műhelyek kutató részéről.

A *Gyakorlati Filozófiai és Eszmetörténeti Kutatócsoport* továbbra is napirenden tartotta a bölcsészettudományok hasznáról indított tudományos és közéleti diskurzust. Ennek keretében a *Tudományfilozófiai Kutatócsoport*tal közösen nyilvános vitát szervezett a bölcsészettudományok értékelésének problémájáról a Kossuth Klubban. Az intézet keretei között további lépéseket készítettünk elő e témában.

A *kutatócsoport* szervezésében sikeresen folytatódott tovább az interdiszciplináris társadalomfilozófiai vitakör, melyre a társintézetek kutatóit hívták meg az opponensek által felvezetett vitához, valamint az esztétikai olvasókör sorozata, melyet egyetemi hallgatóknak szerveztek angol nyelven a CEU és az ELTE bevonásával.

Az *Ismeretelméleti Kutatócsoport* tagjai hazai és nemzetközi kutatásokban egyaránt aktívan részt vettek tudományos konferenciákon tartott előadásokkal, konferenciák szervezésével, valamint publikált tanulmányaikkal. A csoport tagjai részt vállaltak az intézetben folyó azon OTKA-kutatásban, amely a magyar filozófia hagyományait igyekszik feltárni. (A csoport elsősorban Palágyi Menyhért hagyatékának feltárását, értelmezését célul kitűző alprogramból veszi ki a részét.) A csoporttagok nemzetközi, illetve hazai rendezvények szervezésével, továbbá bel- és külföldi projekteknél való részvétellel sokban hozzájárultak az intézet nevének öregbítéséhez.

A csoportban végzett kutatások nemzetközileg is számottevő irányokhoz kapcsolódnak a megismerés és a tudás hagyományos fogalmának és szerveződésének újragondolásával. Ezen vizsgálódások fontos részét képezi a tudományos gondolkodás episztemikus standardjainak kialakulásában és hatásmechanizmusában végbemenő változások feltérképezése, amely

lehetővé teszi a tudásszociológia számos fontos tudománnyal kapcsolatos relativista tézisének elfogadását, s egyben a szinkron relativizmus elkerülését. A kollektivisták igazolás koncepciójának körvonalazása a tudományban hasonlóképpen fontos feladat, ennek kidolgozása jelentős figyelmet kötött le az elmúlt évben.

Mivel a filozófia önértelmezésének és szaktudományokhoz való viszonyának ismeretelméleti vonatkozásai a fentebb említett kutatási irányokat is közvetlenül érintik, a kutatócsoport tagjai havi rendszerességű tematikus műhelybeszélgetések keretében tárgyalták azokat.

A csoport *A kopernikuszi fordulat fél évezred távlatában* címen szervezett konferencián elért eredményeket összefoglaló, hiánypótló mű megjelentetésére sikeresen pályázott a *Filozófiatörténeti Kutatócsoport*tal közösen az NKA könyvkiadási támogatására, így a kötet 2016-ban megjelenik a L'Harmattan Kiadónál.

Az Ismeretelméleti Kutatócsoport a *Filozófiatörténeti Kutatócsoport*tal együttműködve megszervezte a *The Cultural heritage of Central-Eastern Europe – Commemorating Katalin Neumer/ Das Kulturerbe Mittel- und Osteuropas – Katalin Neumer zum Gedenken* című konferenciát, mely a beszámolási évben eltávozott kollégánkra, Nemuer Katalinra és munkásságára emlékezett számos külföldi előadó részvételével (Prof. Wolfgang L. Gombocz, a Karl-Franzes-Universität, Graz emeritus professzora, Prof. Volker Munz, az Osztrák Wittgenstein Társaság elnökségi tagja az Alpen-Adria-Universität, Klagenfurt Filozófiai Intézetéből, Prof. Vlastimil Hala, a Cseh Tudományos Akadémia Filozófia Intézetéből, Prof. Herbert Hrachovec az Universität Wien nyugalmazott filozófia professzora, valamint Dr. Károly Kokai az Institut Wiener Kreis munkatársa).

A *Tudománytörténet és Tudományfilozófia Kutatócsoport* a beszámolási évben tovább működtette nemzetközi szemináriumsorozatát, melynek keretében a világ legnevezetesebb egyeteiről érkezett 9, előadó tartott előadást:

HPS Seminar Series Dr. Falk Wunderlich (Martin-Luther-Universität Halle-Wittenberg); Prof. David Pitt (California State University, Los Angeles); Dr. Roland Poellinger (Ludwig-Maximilians-Universität München, Munich Center for Mathematical Philosophy); Prof. Ruth Lorand (University of Haifa); Dr. Pat Bondy (Cornell University); Kovács Dávid Márk (Cornell University); Dr. Stefan Heßbrüggen-Walter (Higher School of Economics, Moscow); Prof. Karl Ulrich Meyer (Yale University / Max-Planck-Institut für Bildungsforschung); Dr. Andrew Huddleston (Birkbeck College, University of London)

2015-ben a kutatócsoport a következő workshopokat és konferenciákat rendezte meg:

The Uses and Abuses of Mathematics in Early Modern Philosophy ; Knowledge from Music: Philosophical, Literary, Sociological ; Hauser Arnold tudás- és művészetszociológia szeminárium; A szociológia abúzusai. Decemberben új sorozat indult *Peregrinus-előadás* címmel, az első előadást Zárdai István Zoltán (Oxford Brookes University) tartotta.

A *Vallásfilozófiai és Hermeneutikai Kutatócsoport* a beszámolási évben jött létre a *Vallásfilozófiai kutatócsoport* kibővülésével és ezzel együtt kutatási területének szélesebbé válása révén. A beszámolási év a hosszabb távú tervek elkészítésével és a kutatócsoport tagjai egyéni kutatómunkájának folytatásával telt el. A kutatócsoport tagjai komoly részt vállaltak az intézet egyik jelentős rendezvényének, az *Olasz-magyar találkozások a Nagy Háború árnyékában: történelem, irodalom, kultúra* című konferenciának a megszervezésében, valamint előadásokat tartottak ennek keretében. A kutatócsoport tagjai jelentős szerepet

vállaltak az intézet által *Is a Universal Morality Possible?* címmel a beszámolási évben megjelentetett tanulmánykötetének szerkesztésében, a tanulmányok megírásában. A kutatócsoport csaknem minden tagja önálló kötete kéziratát fejezte be és adta le a beszámolási évben, ezek egyikét a kolozsvári egyetem tudományos publikációk számára alapított díjával tüntették ki. A kutatócsoport előkészítette a kötetek szakmai bemutatását, és előkészületeket tett egy konferenciasorozat szervezésére, mely 2016-ban indul majd el.

A *Fizika Filozófiája Intézetközi Kutatócsoport* 2015 szeptemberében megrendezte az első *Physics meets Philosophy: In Time* workshopot, amely nagy érdeklődésre tartott számot a fizikus közösségen belül is.

A kutatócsoport tevékenységéhez tartozik a *The Budapest-Krakow Research Group on Probability, Causality and Determinism* című, akadémiaközi bilaterális kutatói mobilitási project, melynek keretében idén is két workshop szervezésére került sor: májusban Budapesten és szeptemberben Krakkóban. Mindkét workshop a valószínűség és a kauzalitás szerepét járta körül a formális episztemológiában és a modern fizikában.

A kutatócsoport tevékenységéhez kapcsolódik *A fizika metafizikai alapjai formális megközelítésben* című kutatási projekt, amely a beszámolási év szeptemberében indult, folytatva a csoport korábbi években elkezdett ez irányú kutatásait.

b) Tudomány és társadalom

A művelt nagyközönséget számos, az előző évhez hasonló számú és színvonalú ismeretterjesztő előadással, rádió- és TV-műsorral, ismeretterjesztő írással igyekezett az intézet elérni. Változást jelentett az előző évekhez képest a társadalmi kapcsolatok és a tudományos ismeretterjesztő tevékenység kiterjesztése a határon túli magyar és nem magyar nyelvű nyilvánosságra. Az egyes kutatási területek között a tudományos ismeretterjesztő tevékenységben megfigyelhető aránytalanságok mérséklődtek.

Az Ismeretelméleti Kutatócsoport szervezésében és tagjainak aktív részvételével zajlott le a Magyar Tudomány Ünnepe rendezvénysorozat keretében *A virtuális mint harmadik létszféra: a virtuális világok és az információs forradalom a filozófia szemszögéből* című konferencia. A rendezvényen a virtualitás fogalmát, annak változását és alkalmazását tárgyalták az előadók. Az elhangzott előadásokból tematikus folyóiratszámot szerkesztenek, amely 2016-ban a Magyar Tudomány tematikus különszámaként fog megjelenni.

III. A kutatóhely hazai és nemzetközi kapcsolatai 2015-ben

Az intézetben 2015-ben két akadémiaközi bilaterális kutatói mobilitási pályázat futott: a *Valóság, kauzalitás, valószínűség* (partner: *Instytut Filozofi UJ, Krakko*) és *A nemesi örökség szerepe a közép-európai állampolgárság kiformalódásában* (partner: *Institute of Philosophy and Sociology of PAN, Varsó*).

Ezekon kívül ugyanezen program keretében két újabb pályázatot nyújtott be az intézet szlovák, illetve litván partnerrel, és fölmerült a fenti két együttműködés hosszabb távú folytatásának a lehetősége is.

A londoni London School of Economics professzora, Rédei Miklós, aki az intézet tiszteletbeli vendégkutatója is volt, tovább építette az intézet és az általa vezetett tanszék együttműködését.

Az intézetben futó minden kutatási projekt költségvetésének jelentős részét teszik ki a hazai és nemzetközi kapcsolatok ápolásának, fejlesztésének költségei (kutatóutak, meghívások, konferencialátogatások). Ennek is köszönhetően a beszámolási évben tovább nőtt a konferenciaszereplések és konferenciaszervezések száma, és ezen belül a nemzetközi rendezvények súlya.

IV. A 2015-ben elnyert fontosabb hazai és nemzetközi pályázatok rövid bemutatása

Az MTA BTK Adatbank projekt részeként 2015-ben elindult a Magyar Filozófiai Archívum *pilot projectje*.

A *Filozófiatörténeti Kutatócsoport*ban folytatódott *A magyar filozófiatörténet narratívái (1792–1947)* című OTKA-kutatás.

A fenomenológia keletkezése című OTKA kutatási projekt (PD 105101) munkálatai rendben folytatódtak a beszámolási évben. A projekt keretében szervezett nemzetközi konferenciát az MTA konferenciaszervezési pályázata 730 000 forinttal támogatta.

Az MTA posztdoktori pályázatának köszönhetően az intézet méreteihez képest kiemelkedő számú posztdoktori kutató dolgozik: a korábbikét nyerteshez 2015-ben újabb két fő csatlakozott. Beilleszkedtek a témájuknak megfelelő kutatócsoportok munkájába, publikációikat igényesség jellemzi, csaknem mindegyikük jelentkezett már első monográfiájával.

A beszámolási évben indult legnagyobb volumenű kutatási projekt az *Eötvös József levelezésének kiadása* (NKFIH K 112137) volt. A projekt keretében a kutatások a beszámolási év során rendben elindultak.

A fizika metafizikai alapjai formális megközelítésben című NKFIH-projekt (K 115 593) a beszámolási év utolsó hónapjaiban indult.

A BTK belső pályázati forrásaiból (*peregrinációs keret*) 2015-ben 1 112 150,- Ft-tal támogatta az intézeti kutatók külföldi tanulmányútjait.

A kopernikuszi fordulat fél évezred távlatában című könyv kiadására a *Filozófiatörténeti Kutatócsoport* és az *Ismeretelméleti Kutatócsoport* által közösen beadott nyertes NKA-pályázat lehetővé teszi a kötet kiadását 2016-ban.

A beszámolási évben az intézet egyik munkatársa Bolyai ösztöndíjat nyert. Ugyanennek az ösztöndíjnak egy másik nyertese vendégkutatóként tevékenykedik intézetünkben ösztöndíja ideje alatt. (Az erről szóló szerződéseket szeptemberben aláírták, az ösztöndíjasok kutatómunkája a pályázataikban foglalt kutatási tervek szerint rendben megkezdődött.)

Az NKA könyvpályázatának támogatásával jelent meg 2015-ben az intézet egyik kutatójának monográfiája a kutatóközpont kiadásában.

V. A 2015-ben megjelent jelentősebb tudományos publikációk

1. Benedek G. András: Augmenting Conceptualization by Visual Knowledge Organization. In: András Benedek, Kristóf Nyíri (szerk.) *Beyond Words: Pictures, Parables, Paradoxes*. 260. Frankfurt: Peter Lang Verlag, 117–130 (2015). (*Visual Learning*; 5.) REAL: 31975
2. Demeter Tamás: Anger and the Unity of Philosophy: Interlocking Discourses of Natural and Moral Philosophy in the Scottish Enlightenment. In: Karl Enenkel, Anita Traninger (szerk.): *Discourses of Anger in the Early Modern Period*. Leiden: Brill Academic Publishers, 238–258 (2015). (*Yearbook for Early Modern Studies*) REAL: 22296
3. Frenyó Zoltán: Korfordulón: *Filozófiai tanulmányok*. Budapest, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, 266 (2015). REAL: 32198
4. Gángó Gábor: O Conto de Fadas como Esclarecimento, Cultura e Violencia In: Carlos Eduardo. J. Machado, Rubens Machado Jr., Miguel Vedda. (szerk.): *Walter Benjamin. Experiência histórica e imagens dialéticas*, 455. Sao Paulo: Editora Unesp, 173–182 (2015). REAL: 32473
5. Hofer-Szabó Gábor: Relating Bell's local causality to the Causal Markov Condition. *Foundations of Physics*. 45(9), 1110–1136. (2015). REAL: 34371
6. Hörcher Ferenc, Mester Béla, Turgonyi Zoltán (szerk.): *Is a Universal Morality Possible?* Budapest: HAS Research Centre for the Humanities, Institute of Philosophy; L'Harmattan, 263 (2015). REAL: 32196
7. Hörcher Ferenc: Culture, Self-Formation and Community-Building: The Bildungsideal from the Perspective of the Intellectual History of Civil Sociability, *Ethos: Kwartalnik Instytutu Jana Pawła Ii Kul* 28(109), 64-83 (2015). REAL: 34448
8. Kerekes Erzsébet: *Szavak közt az idő*. Kolozsvár: Egyetemi Műhely Kiadó – Bolyai Társaság, 251 (2015). (Tanulmányok; 5.) REAL.30403
9. Kondor Zsuzsanna: Theoretical Controversies – Terminological Biases: Consciousness Revisited. *Studies in Logic Grammar and Rhetoric* 41 (54):, 143–160. (2015) REAL: 34432
10. Kovács Gábor: „...for silent amongst rogues, I share their vice” – the road of the inter-war Hungarian Jewry to the Shoa from the anti-Jewish legislation to the deportation. In: Janez Juhant, Bojan Žalec (szerk.): *Understanding Genocide and Suicide*, 170. Münster: LIT Verlag, 77–83 (2015). (*Theologie Ost-West*; 18) REAL: 20620
11. Mester Béla: The Scripture in Hungarian in Early Modernity. *European Review* 23(3), 321–331 (2015). REAL: 32507
12. Neumer Katalin (szerk.): Identitások és médiák I–II. Budapest: MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Gondolat Kiadó, 254., 326 (2015). REAL: 34447; 34446
13. Székely László: A newtoni természetfilozófia kritikája a 21. század elején. *Magyar Filozófiai Szemle* 59/1. (2015/1), 129–146 (2015). REAL: 31896
14. Szücs László Gergely: A kommunikatív hatalom és az emberi jogok: Jürgen Habermas politikai filozófiája a kilencvenes években. Budapest: Gondolat, 206 (2015). REAL: 31818
15. Tuboly Ádám Tamás: Quine and Quantified Modal Logic: Against the Received View. *Organon F* 22(4), 518–545 (2015). REAL: 34394

16. Varga Péter András: Was hat Husserl in Wien außerhalb von Brentanos Philosophie gelernt?: Über die Einflüsse auf den frühen Husserl jenseits von Brentano und Bolzano. *Husserl Studies* 31(2), 95–121 (2015). REAL: 31848
17. Zuh Deodáth: Edmund Husserl ismeretfilozófiája. Budapest: L'Harmattan, 232 (2015). (Dasein-könyvek) REAL: 34370

MTA BÖLCSÉSZETTUDOMÁNYI KUTATÓKÖZPONT

IRODALOMTUDOMÁNYI INTÉZET

1118 Budapest, Ménesi út 11–13.

telefon: (1) 279 2776; fax: (1) 385 3876

e-mail: igazgato.iti@btk.mta.hu; honlap: <http://www.iti.mta.hu>

I. A kutatóhely fő feladatai 2015-ben

Az Irodalomtudományi Intézet feladata a magyar és a regionális irodalomtörténet korszakainak, irányzatainak, műfajainak, alkotóinak rendszerszerű tanulmányozása. A nemzeti kulturális örökség textuális hányadának, a nemzeti klasszikusok életművének és az irodalmi intézményrendszer történetének kutatásával az átfogó magyar *irodalomtörténeti szintézis* megírását készíti elő. Ennek egyik feltétele az irodalmi szövegek igényes *textológiai* feldolgozása. Több évtizede készülő és újonnan megindított sorozatai *kritikai kiadásban*, a ma elérhető legkorszerűbb módszertani eljárásokkal és a rendelkezésre álló ismeretek legteljesebb tudományos összegzésével (keletkezés-, tárgy-, szöveg- és befogadástörténet, utóélet stb.) adják közre a klasszikus magyar írói életműveket a középkortól a modern irodalomig, elvégezve a nemzeti kulturális örökség irodalmi szövegeinek minőségbiztosított feldolgozását és megőrzését. Jelentős irodalmi és művelődéstörténeti forrásmunkák, ritka nyomtatványok és kéziratok emellett további tudományos szövegkiadásokban látnak napvilágot.

Az intézet nemcsak a magyar nyelvű, hanem a magyarországi latin nyelvű és a nemzetiségek nyelvén íródott alkotásokat is tanulmányozza, és munkája kiterjed a szomszédos népek és a kultúra egyes területein mintaadó szereppel bíró nyugat-európai nemzetek irodalmaival való kapcsolatrendszer kutatására is (genetikus és tipológiai komparatiztika). Az irodalom története mellett *az irodalmi gondolkodás, az irodalomtudomány, a kritikai megítélő elvek történetét* is kutatja: az irodalomfogalom és -értelmezés koronkénti eltérései a grammatikai, a retorikai, a poétikai, az esztétikai, a nyelvfilozófiai keretek változásainak leírása által válnak megérthetővé, sor kerül az irodalmi képzés, az irodalmi intézményrendszer tanulmányozására, és az irodalmi gondolkodásnak teret adó ismeretelméleti, filozófiai, teológiai nézetek eszmetörténeti tanulmányozására is.

Az intézet az *irodalomelméleti* kutatásnak mind a strukturalista, mind a posztstrukturalista irányzatait műveli. A főbb témák ezen a területen a *műfaj- és fordításelmélet, a narratológia, a tropológia, a referencia és a szövegimmanencia viszonya*, valamint az irodalomtörténet-írás és az irodalomtudomány *módszertani kérdései* és új irányzatai.

Az intézet meghatározó szerepet játszik a magyarországi irodalomtudományban. Több száz hazai és külföldi kutatóval dolgozik összehangoltan, közös projektek kezdeményezőjeként és részeseként; munkatársai részt vesznek a hazai irodalomtudományi intézményrendszer működtetésében, a tudományos minősítésben, a diszciplináris utánpótlás graduális és posztgraduális képzésében. Kézikönyvei, könyvsorozatai, saját folyóiratai és ezek honlapjai, valamint internetes fóruma segítségével az intézet teret ad az új kutatási eredményeknek. Közös szakmai rendezvényeket szervez az irodalomtudományt művelő hazai és határon túli tanszékekkel, a szomszédos országok akadémiai testvérintézeteivel, az érintkező bölcsészettudományi kutatási ágak hazai akadémiai kutatóintézeteivel, a közgyűjteményekkel.

II. A 2015-ben elért kiemelkedő kutatási és más jellegű eredmények

a) Kiemelkedő kutatási eredmények

Az intézet teljes kutatói állományát foglalkoztató szakmai vállalkozás, a háromkötetesre tervezett irodalomtörténeti kézikönyv mindhárom korszakából egyenletes megoszlásban, együttesen több mint tíz ív terjedelmű mutatószöveg készült el 2015 szeptemberére. Ezek lektorálás és véglegesítés után az ItK 2016. évi 1. számában fognak megjelenni. Az irodalomtörténet kidolgozása és megírása kivitelezhetetlen a megfelelő módszertani alapok körvonalazása és vizsgálata nélkül. Ennek érdekében az intézet módszertani műhelykonferencia-sorozatot indított a tervezett irodalomtörténeti szintézis episztemikus pozíciójának és narrációja modalitásának kimunkálására *Az értelmezés hatalma* címmel. Az első tanácskozás 2015. március 18-án zajlott le *A régi magyar irodalomtörténet-írás mint történetírói metodológia* címmel. Előadásai azt a módszertani alaptézist vizsgálták, amely szerint a régiség (a 18–19. század fordulójáig tartó irodalom, a *litterae*) irodalomtörténetének megírása olyan sajátos „multi-diszciplína”, amely az irodalom- és a történelemtudomány között, antropológiai, médiatudományi és nyelvészeti tanulságok érvényesítésével alakítja ki módszertani önazonosságát. Az előadások közül válogatott tanulmányok megjelentek az ItK 2015. évi 5. számában. Ugyanitt napvilágot látott a 19. századra vonatkozó, megvitatott és véglegesített korszakkonceptió is. A tervezett irodalomtörténeti szintézis sarokpontjairól a hazai és határon túli irodalomtudományi műhelyek egész sorában folyt konzultáció vagy kerekasztal-beszélgetés az intézet iránymutatásával: 2015. március 25-én Piliscsabán, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Magyar Nyelv- és Irodalomtudományi Intézetében; 2015. május 13-án Kolozsvárott, a Babeş–Bolyai Tudományegyetem Magyar Irodalomtudományi Intézetében; 2015. szeptember 16-án Szegeden, a Szegedi Tudományegyetem Magyar Nyelvi és Irodalmi Intézetében; 2015. október 12-én pedig Debrecenben, a Debreceni Egyetem Magyar Irodalom- és Kultúratudományi Intézetében. Az irodalomtörténeti szintézisről mint szakmai vállalkozásról az intézet a nagyközönséget is tájékoztatta a Napi Gazdaság 2015. június 8-i számában megjelent interjújában.

A textológia terén 2015-ben is jelentős újdonságokat publikáltak és szerkesztettek az intézeti kutatók. A régi magyar költészet kritikai kiadásának referenciasorozatában (*Régi Magyar Költők Tára: XVIII. század*) megjelent a 15. kötet (*Közköltészet, 3/B: Társadalmi költészet*). A 35 ívnyi terjedelmű kiadás 188 szövegcsalád csaknem ezer variánsát tartalmazó korpusz alapján jeleníti meg az egyéni sorsértelmezés és morális önreflexió közköltészeti szólamait a korszak olyan népszerű műfajaiban, mint a keservesek, panaszdalok, illetve a bujdosó- és rabénekek. Következetes eredményességgel folytak a textológiai munkálatok *Arany János összes műveinek kritikai kiadás-sorozatában*, amelynek a költő közlő, 2017-es születési bicentenáriuma ad kiemelt jelentőséget. Megjelent a XIX. kötet, amely a levelezés ötödik, 1866 és 1882 közötti részét tartalmazza. Ezzel a zárókötetel véget ért az összkiadás 1951-ben megkezdett sorozata. Jelentőségében méltán egyedülálló ez a textológiai vállalkozás, amely három irodalomtörténész-generáció három szakaszban elvégzett textológiai munkájának gyümölcse. A nagy presztízsű sorozat csaknem egy évszázadnyi kutatás és gyűjtés eredményeiből kikristályosodó irodalomtörténeti tudást és az Arany-kutatásokhoz nélkülözhetetlen, megbízható szövegtudományt teremtett. Folytatódtak a Kölcsey-szövegek kritikai kiadásának (*Kölcsey Ferenc minden munkái*) munkálatai is, megjelent a Kölcsey-levelezés IV. kötete az 1834–1836 közötti levelekkel. Újabb, a 43. kötet jelent meg a Mikszáth-életmű kritikai kiadásának sorozatában. Kiadásra került a Kosztolányi kritikai kiadás újabb kötete (*Béla, a buta – A rossz orvos: Kisregények és elbeszélések*).

A nem kritikai elmélyültségű, ugyanakkor tudományos igényű, kiterjedt forrásvizsgálatokon alapuló, jegyzetelt és kommentált kiadások terén is számos új textológiai teljesítményt tud maga mögött az intézet. Két munkatárs szerkesztésében, számos belső és külső munkatárs közreműködésével megjelent a több mint száz szöveget négy témakörben csoportosító, impozáns volumenű *Magyarországi gondolkodók 18. század: Bölcsészettudományok II. c.* kötet; egy kéziratban maradt, terjedelmes 18. századi fordítás szövege Petrarca morálfilozófiai főművéből (*Petrarcha Ferenc: A jó szerencsének és a szerencsétlenségnek orvosságairól – Székely László fordítása 1760–1762*); Petelei István novellisztikájának korábbi teljes feldolgozása után 2015-ben kisregényét jelentette meg az intézeti kiadó *ReTextum* című forráskiadási sorozata (*Egy asszonyért*); ugyanebben a sorozatban látott napvilágot Bölöni Farkas Sándor az 1810-es években Kolozsvárott készített Goethe-fordítása (*Az ifju Werther gyötrelmei*). Pilinszky János életművéből két kötetnyi szövegkiadás is megjelent, az egyik költészetének (*Pilinszky János összes versei*), a másik szépprózájának darabjait adta közre. Krúdy Gyula prózájának gyűjteményes összkiadásában az elbeszélések sorozatából újabb, az 1900. december és 1901. december közötti anyagot közreadó 9. kötet látott napvilágot. Megjelent Kuncz Aladár főművének új és textológiai szempontból hitelesebb szövegváltozatra épülő kiadása (*Fekete kolostor: Feljegyzések a francia internálásból*).

A XVIII. Századi Osztály legambiciózusabb textológiai vállalkozása a mind terjedelmében, mind pedig újszerű felhasználási lehetőségeiben egyedülálló Mikes Kelemen-szótár. A készülő szótár komplex informatikai támogatottságú alkotás, amely nyilvános online változatban működik (<http://mikesszotar.iti.mta.hu/kereses.php>). 2015 során elkészült 2000 új szócikk, illetve a keresési segédlet, továbbá elkezdődött a korpusz lektorálása. A projekt másik újdonsága egy informatikai támogatással létrehozott új módszer kialakítása a kritikai jegyzetek feldolgozására a további textológiai kutatásokhoz. Ezzel párhuzamosan került sor a korábbi szócikkek javítására, egybevetésére más szótárak címszóállományával. A korrekciós munkálatok során véglegessé vált a török nyelvi alakok egységesítése, illetve az oszmán alakok szócikkbe illesztése.

Az irodalomtörténeti korszakok, alkotók, irányzatok, műfajok komplex értelmezésének eredményei, amelyek gyakran a textológiai munkálatokkal együtt vagy ezek szükségszerű következményeként jönnek létre, a 2015-ös esztendőre vonatkozóan is kimagaslóak. A Reneszánsz Osztályon szerkesztett *Humanizmus és Reformáció* sorozat 36. köteteként jelent meg az a tanulmánykötet, amely művelődés- és eszmetörténeti nézetben vizsgálja meg Báthory Zsigmond ellentmondásos uralmának időszakát. Ugyanitt szerkesztették meg azt a sokszerzős tanulmánykötetet, amely a hazai és külföldi reneszánszkutatók számára – Esterházy Pál halálának 300. évfordulója alkalmából – 2013 májusában megrendezett intézeti s egyben a REFO500 konzorciummal közös konferencia interdiszciplináris anyagát tette közzé. *Humanista történetírás és neolatin irodalom a 15–18. századi Magyarországon* címmel jelent meg a *Convivia Neolatina Hungarica* c. sorozatot nyitó kötet, amely az intézet és a Szegedi Tudományegyetem 2013 novemberében Szegeden megrendezett első magyarországi neolatin konferenciája előadásainak írott változatát tartalmazza. Az itt olvasható 29 tanulmányt, amelyek a 15–17. századi latin nyelvű történetírás és a 18. századi latin nyelvű irodalom témaköreit ölelik fel, vezető magyarországi és külföldi, egyetemi, akadémiai és könyvtári kutatóhelyeket képviselő szakemberek írták. A XVIII. Századi Osztályon folyó, a közköltészethez kapcsolódó rendkívül eredményes textológiai munkát érdemben egészíti ki a *Doromb* c. sorozat, amely irodalomtörténeti és folklorisztikai szempontok alapján értelmezi ezt a gazdag szövegállományt. 2015-ben a 4. kötet készült el. Az osztály vezetője impozáns kötetbe rendezte válogatott irodalomtörténeti tanulmányait (*A Fortunatustól a Törökországi levelekig*), amely kutatópályájának és szakmai eredményeinek

igen értékes keresztmetszetét adja. Ennek az életútnak és szakmai tapasztalatainak értékelését összegezte az a köszöntő kötet is (*Amicitia: Tanulmányok Tüskés Gábor 60. születésnapjára*), amelyhez az intézet számos, más osztályokon dolgozó kutatója is tanulmánnyal járult hozzá. Az imposztorregény 20. századig terjedő történeti kutatásának hosszmetstetét mutatja be a Münsterben megjelent német nyelvű monográfia *Zur Metamorphose des Schelms im modernen Roman. Jenő J. Tersánszky: Marci Kakuk* címmel. Diderot elméleti gondolkodásáról szól a Párizsban megjelentetett *La Critique du voyage dans la pensée de Diderot: De la fiction au discours philosophique et politique* című francia nyelvű monográfia. A XIX. Századi Osztályon a közelmúltban elindított *Hagyományfrissítés* konferencia- és könyvsorozat harmadik kötete jelent meg („*Eszedbe jussak*”: *Tanulmányok Arany János Hamlet-fordításáról*). Az Arany János Shakespeare-fordításaihoz is kapcsolódó kitűnő anglista, Ruttkay Kálmán életműve előtt tisztelgett a *Párbeszédben Ruttkay Kálmánnal: Egy rejtőzködő életmű újraolvasása* c. tanulmánykötet. A 19. századi irodalom egészéről számot adó egyszerezős tanulmánykötet (*A nagy, a várt, rettegett jövő: Tanulmányok a XIX. századi magyar irodalomról*) a klasszikus kultúra megtermékenyítő jelenlétének hatását mutatja fel. A Modern Magyar Irodalomtörténeti Osztályon fordításelméleti szakmonográfia jelent meg (*Bajuszbögre, lefordítatlan: Műfordítás, adaptáció, kulturális transzfer*), illetve kötetbe szerkesztették a 2014. szeptemberi, az első világháborút megidéző konferencia előadásainak írott változatát (*Emlékezés egy nyár-éjszakára: Interdiszciplináris tanulmányok 1914 mikrotörténelméről*). Idegen nyelvű kismonográfiát jelentettek meg Saarbrückenben Dosztojevszkij *Karamazov testvérek* című regényének komparatív szempontú interpretációjáról (*Prophetic Counterparts in The Brothers Karamazov: A Comparative Literature Monograph*), továbbá a 20. századi magyar irodalom és a modernség irodalomtörténeti-esztétikai összefüggéseit értelmezték önálló tanulmánykötetben (*Rejtett fényforrások*). Az Irodalomelméleti Osztály és az intézet munkaközössége kötetel köszöntötte a nyugdíjba vonuló osztályvezetőt („*Inkább figyeld talán az irodalmat*”: *Írások Veres András 70. születésnapjára*). A Bibliográfiai Osztályon készült az a kétszeres, külföldön kiadott monográfia (*Les Orphées du Danube: Jean Rousselot, Gyula Illyés et Ladislas Gara. Suivi de Lettres à Gyula Illyés, par Jean Rousselot*), amely Illyés Gyula, Gara László és Jean Rousselot 1950-es évekbeli kapcsolatát, egymásra figyelő irodalmi és fordítói munkásságát méltatja. A Közép- és Kelet-európai Osztályon több intézeti szerzőt felvonultató tanulmánykötetet szerkesztettek *Választások és kényszerek: Zsidó önkép és közösségtudat Közép-Európában* címmel, annak a 2011 novemberében rendezett nemzetközi konferenciának az anyagából nyújtva válogatást, amelyet a *Vannak-e közép-európai zsidó irodalmak?* címmel hirdettek meg, és amelyre az intézet és a Szlovák Tudományos Akadémia Világirodalmi Intézete együttműködésének keretében került sor. A Turkológiai Kutatócsoport munkatársai által szerkesztett és a neves wiesbadeni Harrassowitz Kiadónál megjelentetett *Archivum Ottomanicum* 32. kötetének speciális tematikája Ciprus az Oszmán Birodalomban. A Genfben, a Droz Kiadó gondozásában megjelenő *Bibliographie Internationale de l'Humanisme et de la Renaissance* című nemzetközi reneszánsz bibliográfia részére – mint már két évtizednél hosszabb ideje minden évben – a Reneszánsz Osztályon gyűjtötték össze a magyar anyagot, hozzávetőleg négy nyomdai ív terjedelemben.

Az intézet 2015-ben is átadta saját alapítású, egy kivételével néhai munkatársairól elnevezett, az adott tudományterületeken a legrangosabbnak számító tudományos díjait: a régi magyar irodalom kutatásáért járó Klaniczay Tibor-díjat, a 18. századi kutatásokért adható Faludi Ferenc Alkotói Díjat (a Magyar Jezsuita Rendtartománnyal közösen), a 19. századi szaktanulmányokat honoráló Martinkó András-díjat, a kritikátörténet kiemelkedő kutatói munkáját elismerő Tarnai Andor-díjat, valamint a fiatal textológusok teljesítményéért megítélhető Kiss József-díjat (az MTA Textológiai Munkabizottságával és a Petőfi Irodalmi

Múzeummal közösen). Először osztották ki az Erdődy Edit-díjat, amellyel a Modern Magyar Irodalomtörténeti Osztály közössége egykori munkatársára emlékezik, és amellyel kortárs irodalmi, színházi vagy irodalomtudományi teljesítményeket ismernek el.

b) Tudomány és társadalom

A tudományos eredmények népszerűsítésében az intézet 2015-ben is jelentős részt vállalt. A kutatók számos előadást tartottak a nagyközönségnek (könyvbemutatók, kerekasztalok), tekintélyes mennyiségű ismeretterjesztő írást publikáltak (cikkek, interjúk, emlékbeszédek, nekrológok), a média nyilvánossága előtt is többször beszámoltak legújabb kutatási eredményeikről. Több kutató foglalkozik előadó-művészetrel, pl. az intézet egyik főmunkatársa a *Musica Historica* együttes vezetője, több CD zenei szerkesztője és kiadója.

Az intézet és az MTA BTK közös szervezésében került sor arra a könyvbemutatóval egybekötött kerekasztal-beszélgetésre, amely az olasz–magyar kulturális kapcsolatok kutatásának elmúlt negyven évéről, illetve az ennek eredményeit tükröző tizenkét konferenciáról és az ezek nyomán megjelent tanulmánykötetéről emlékezett meg. Az intézet múltjának egyik fontos fejezetét elevenítette fel és vitte népes nyilvánosság elé ez az esemény, hiszen az 1969-ben a Cini Alapítvánnyal megkezdett, majd a Lincei Akadémiával folytatott tudományos együttműködés keretében végzett kutatások, a három-négyévente megrendezett magas színvonalú tanácskozások lassan öt évtizede a bölcsészettudományi szakmák és diszciplínák kiemelt eseménysorozataként kanonizálódtak. Népes hallgatóság jelenlétében, irodalom- és művészettörténészek, illetve történészek részvételével ment végbe a megemlékezés 2015. november 20-án. Ez alkalommal mutatták be azt a római kiadású, olasz nyelvű friss kötetet is (*Eredità classica nella cultura ungherese e italiana del Novecento dalle Avanguardie al Postmoderno*), amely a legutóbbi, az olasz–magyar kulturális kapcsolatok kutatásának szánt konferencia (*A klasszikus örökség továbbélése a XX. századi magyar és olasz kultúrában az avantgárd és a posztmodern között*, Budapest, 2013. május 29–31.) anyagát tette közzé.

Az intézet évek óta érdemben járul hozzá a megemlékezésekhez a közéleti nyilvánosságban. A munkatársak 26 lexikoncímű szót készítettek el a *Nemzeti évfordulóink 2015* c. kiadvány számára. A XVIII. Századi Osztály egyik munkatársa előadást tartott II. Rákóczi Ferenc (1676–1735) halálának 280. évfordulója alkalmából a Nemzetstratégiai Kutatóintézet és a Hadtörténeti Intézet és Múzeum által rendezett szombathelyi emlékkonferencián (2015. július 9.). Arany János születésének 2017-es bicentenáriuma olyan kiemelt jelentőségű esemény lesz, amely nemcsak a szűken értelmezett szakmai nyilvánosságot szólítja meg, hanem a közélet és a társadalom jelentős figyelme övezi majd. A XIX. Századi Osztály munkatársai, túl az Arany-életmű szövegkiadási munkálatain, sokrétű munkával készítik elő az évfordulót; az Arany János-emlékbizottságnak az MTA elnöke által kinevezett mindkét vezetője az osztály munkatársa. Ezen túlmenően az intézet rendszeresen eleget tesz társadalmi jellegű, szakértői tevékenységekre való felkéréseknek. Ilyenek az írónevekhez kötődő közterület- illetve közintézmény-elnevezéssel kapcsolatos kérdések.

Az intézet több olyan esemény résztvevője, szervezője és kezdeményezője volt, amely az arculatépítést szolgálta, illetve a tudomány és a társadalom dialógusra épülő viszonyát mélyítette el. 2015. szeptember 3-án az intézetnek is helyszínt adó Eötvös József Collegium ünnepi rendezvényt köszöntötte az intézmény fennállásának 120. évfordulóját. Az intézet képviselőjében az igazgató vett részt az eseményen, aki az *Antiquitas – Byzantium – Renascentia* c. könyvsorozat I–XII. kötetét mutatta be. Ugyanaznap köszöntőt mondott az

Eötvös József-nap egy másik rendezvényén, *A régi Mozgó Világ* c. kiállítás megnyitója és a folyóiratra emlékező konferencia alkalmából.

Az intézetben folyó tudományos munkát a szakma mellett a széles társadalom is figyelemmel kíséri és elismeri. Akadémiai Díjat kapott Kőszegi Péter, a Reneszánsz Osztály munkatársa, aki a *Magyar Művelődéstörténeti Lexikon* főszerkesztőjeként, illetve a lexikon jelentős részének szerzőjeként végzett kiemelkedő tevékenységéért részesült az elismerésben. Tüskés Gábor, a XVIII. Századi Osztály vezetője egyedülálló nemzetközi eredményekben és publikációkban kifejezést nyerő irodalomtörténeti munkásságáért nyerte el az Alexander von Humboldt Alapítvány kuratóriuma által megítélt Humboldt-díjat. A XIX. Századi Osztály munkatársa Berzsenyi Dániel prózai műveinek és levelezésének kritikai kiadásáért Kiss József-díjban részesült. A Modern Irodalomtörténeti Osztály vezetője kiemelkedő irodalomtörténeti és -elméleti munkásságáért, az avantgárd kultúra, a modern angol irodalom és a poétika területén végzett kutatásaiért, különösen a James Joyce-hoz kapcsolódó kritikai fordítás területén elért kiváló eredményeiért az Alföld-díjat vehette át.

2015-ben is jelentős volt az intézet részvétele az internetes tartalomszolgáltatásban. Az intézeti honlap ez évben megújult és új címre költözött (<http://iti.btk.mta.hu>); folyamatosan tudósít az eseményekről, konferenciákról, emlékülésekről, felolvasásokról, könyvbemutatókról, a kutatók munkásságáról, az osztályok és a szerkesztőségek eredményeiről. Az intézet hálózati recenziós fóruma és nonprofit open access kiadója (<http://www.reciti.hu>) még a korábbi évekhez mérten is impozáns gyarapodást mutat: az év során 12 könyvet és 28 recenziót tett közzé. A Reciti nemcsak intézeti, hanem külső megkereséseknek is eleget tett 2015-ben, tehát olyan nonprofit tudományos kiadóvá lépett elő, amely teljesen indokoltan részesül a hazai bölcsészeti szakma megkülönböztetett figyelmében. A honlap nemzetközi olvasóköre tovább növekedett, a portál intenzíven hozzájárult a magyar szakirodalom megvitatásához, nemzetközi megismertetéséhez, egyben hivatkozásainak előmozdításához. Egy intézeti folyóirat, az *Irodalomtörténeti Közlemények* szerkesztőségi honlapja a 119 lezárt évfolyam minden szövegéhez teljes körű, ingyenes és nyilvános hozzáférést biztosít, megfelelve a szerkesztőségi oldalon történő open access közzététel feltételének is.

III. A kutatóhely hazai és nemzetközi kapcsolatai 2015-ben

A 2015-ös év számos tudományos rendezvénye az intézet vagy az egyes osztályok kezdeményezésére jött létre, ám az irodalomtudományi szakma intézményközi vagy nemzetközi együttműködését testesítette meg, és ezáltal meglévő hagyományos rendezvénysorozatot folytatott vagy pedig folytatásra váró hagyományt teremtett meg. A Reneszánsz Osztály kezdeményezésére került megrendezésre *Az értelmezés hatalma I.* című módszertani konferencia, amelynek az intézet adott helyet 2015. március 18-án. Az értekezlet egy olyan országos, tisztázó igényű, elméleti rendezvénysorozat első sikeres alkalma volt, amelyhez hasonló az irodalomtudományban 2003 óta nem rendeztek. Ez a rendezvénysorozat részint az irodalomtörténeti szintézis megírásához nélkülözhetetlen módszertani fórumot, szakmai reflektáltságot és intézményközi kapcsolatokat biztosítja, másrészt pedig lehetővé teszi a legújabb szakmai eredmények továbbítását és érvényesítését a hazai irodalomtudományi kutatásokban, az intézet alapvető küldetésének és funkciójának megfelelően. Ahogyan ez a rendezvény az irodalomtörténet megírásának alapvető feladatához járult hozzá, úgy mozdította elő a textológiai kutatásoknak a digitális korszakba való átléptetését és ehhez magas szintű informatikai és szakmai együttműködő partnerek

megtalálását egy másik esemény. Az intézet a BME Méréstechnikai és Információs Rendszerek Tanszékének partnerségével olyan nemzetközi workshopot szervezett (*Számítógép az irodalomtudományban*, Budapest, 2015. november 24.), amely a nagy múltú intézeti textológiai hagyományok megújításának rendkívüli aktualitású perspektíváit mérlegelte. Az eseménynek, amelyen számos intézeti munkatárs előadást tartott, az MTA Könyvtár és Információs Központ biztosított helyszínt.

A Reneszánsz Osztály ebben az évben is a hazai és külföldi egyetemi műhelyekkel (intézetekkel, tanszékekkel, doktori iskolákkal és programokkal) közösen szervezte meg éves nemzetközi nagykonferenciáját (*A felvilágosodás előzményei Erdélyben és Magyarországon 1650–1750*, Szeged, 2015. május 28–30.), amely az intézet REFO500 szerepvállalásának is az egyik eseménye volt. A konferencia a hazai (elő)felvilágosodás (elsősorban) eszmetörténeti kontextusait és koordinátáit igyekezett kirajzolni. A XVIII. Századi Osztály munkatársai hasonlóképpen egy, a közelmúltban megkezdett, a hazai neolatin kutatások egészét megszólító konferenciasorozat második eseményét szervezték meg a Szegedi Tudományegyetem Klasszika-Filológiai és Neolatin Tanszékével közösen (*II. Neolatin Konferencia: Latin nyelvű tudományos irodalom Magyarországon a 15–18. században*, Szeged, 2015. november 5–7.). Az intézet által 2011-ben megkezdett sort folytatta a *Hagyományfrissítés* c. konferenciasorozat idei rendezvénye is (*Hagyományfrissítés 5. Vörösmarty Mihály: Szózat*, 2015. május 19.), amelyet a XIX. Századi Osztály szervezett meg, és amelynek az intézet volt a helyszíne. A Modern Magyar Irodalomtörténeti Osztály négy évtizedre visszatekintő együttműködési kapcsolatot tart fenn az Újvidéki Egyetem Magyar Tanszékével. 2015-ben rendhagyó módon két konferenciát is szerveztek: az első *Az irodalom és a kizökkent világ* (Újvidék, 2015. január 15–16.), a második *Pénz az irodalomban* (Budapest, 2015. december 9–10.) címmel került megrendezésre. Az Irodalomelméleti Osztályon folyó komparatív szempontú kutatásokat a *Komparatistikai kutatások Kelet-Európában* elnevezésű OTKA-kutatócsoport képviseli, melynek vezetője és három résztvevője az osztály állományából kerül ki. Ennek keretében került sor az ICLA Theory Committee-vel együttműködve a *Fictions of Reality – Realities of Fiction* (Pécs, 2015. május 21–22.) témájú konferenciára és a *Műfaj és komparatistika: A műfajfogalom esélyei és kihívásai az ezredfordulón* (Veszprém, 2015. november 13–14.) elnevezésű konferenciára is.

A határon túli kutatóhelyekkel állandó az együttműködés. A világ hungarológiai műhelyeinek (tanszékek, kutatóintézetek) munkáját összekapcsoló *Nemzetközi Magyarástudományi Társaságban* a Reneszánsz Osztály munkatársa a főtisztviselői tisztséget tölti be. A kelet-európai intézményekkel való kapcsolattartás és együttműködés jegyében szerb–magyar tanácskozássra került sor (*Fordítás és fogadtatás: A kortárs magyar irodalom a szerb fordításkultúrában*, Budapest, 2015. június 3.), amely az intézeti munkatársakon kívül kortárs magyar írók és szerb fordítók részvételével zajlott. A Közép- és Kelet-európai Osztály egyik munkatársa résztvevő tagja a Lengyel Irodalmi Kutatások Intézetében folyó *Lengyel és ukrán írók a két háború között* c. projektnek (2014–2017). Másikuk a Cseh Irodalmi Intézet nemzetközi projektjébe dolgozik be, amely a „Királynőudvari kézirat” megjelenésének kétszázadik évfordulójára (2017) készít kollektív monográfiát. Az intézet – a Szlovák Akadémia Szlavisztikai Intézetével fennálló magyar–szlovák kutatói keretegyezmény alapján – a neolatin irodalommal foglalkozó Nikoletta Hublinska fiatal kutatót látta vendégül (2015. november 6–11.). Ugyancsak 2015-ben látta vendégül az intézet Barbara Mahlmann-Bauert, a berlini Freie Universität germanisztika professzorát. Ittléte alatt (2015. május 3–6.) a Sebastian Castelleo (1515–1563) életművét kutató professzorasszony az egyéni szakmai konzultációkon kívül két előadást tartott e témakörben. A Modern Magyar Irodalomtörténeti Osztály fiatal munkatársa az Erasmus-ösztöndíjprogram támogatásával a 2015 augusztusa és

novembere közötti periódusban kutatott Oxfordban. A Reneszánsz Osztály és a XIX. Századi Osztály két munkatársa Klebelsberg Kunó-ösztöndíjjal egy-egy hónapos (2015. július 1–31.) forrásfeltáró kolozsvári levéltári kutatást folytatott.

Az intézet nemzetközi aktivitását segítette az is, hogy az MTA BTK által pályázati úton elnyert, kutatói mobilitást biztosító pénzkeretből való részesedés lehetővé tette az intézeti kutatók hazai vagy külföldi konferencia-részvételét, tanulmányútját, szakmai kurzusát vagy vidéki illetve külföldi kutató kollégáknak az intézetbe való meghívását. Ily módon kilenc intézeti munkatárs kapott lehetőséget arra, hogy részt vegyen a Reneszánsz Osztály éves nemzetközi konferenciáján Szegeden. További munkatársaink vettek részt e támogatásnak köszönhetően a következő rendezvényeken: a Vetésforgó Kör évi rendes tavaszi összejövedele (Piliszentkereszt, 2015. április 17–18.); a *Via Sancti Martini: Szent Márton útjai térben és időben* c. konferencia (Szombathely, 2015. április 15–17.); a *Letteratura ungherese, letteratura ungherese* c. nemzetközi konferencia (Padova, 2015. október 28–29.); az International Association for Neo-Latin Studies neolatin konferenciája (Bécs, 2015. augusztus 2–8.); a *Nyelv és sokszínűség Kelet-Közép-Európában: Érték és kihívások* c. konferencia (Beregszász, 2015. március 26–27.); a *Szűkösség, pénz és természet a művészetben* c. interdiszciplináris konferencia (Kolozsvár, 2015. április 24–25.); a European Narratology Network éves konferenciája (*Modelling Narrative Across Borders*, Genf, 2015. április 16–18.); a Centre Scientifique de l'Académie Polonaise des Sciences à Paris *Rencontre franco-polonaise des dix-huitièmistes sur La République nobiliaire et la France au XVIIIe siècle* c. szimpóziuma (Párizs, 2015. szeptember 24–25.); a *La Vendée littéraire* c. konferencia (Párizs, 2015. március 26–27.); az Oxfordi Egyetemen szervezett konferencia (*Identity, Ethnicity and Nationhood before Modernity: Old Debates and New Perspectives*, 2015. április 24–26.). Ugyane forrásból valósult meg egy nyolcnapos kutatómunka Prágában, a Cseh Nemzeti Könyvtárban a *Cseh dekadencia* munkacímen készülő monográfiához, továbbá kolozsvári, pozsonyi és római levéltári kutatóutak.

Több intézeti kutató tagja olyan nemzetközi fórumoknak és társaságoknak, amelyekben nemcsak a saját osztályuk vagy az intézet szakmai érdekeit mozdíthatják előre, hanem az egész magyar tudományos társadalmat népszerűsítik. A XIX. Századi Osztály kutatóprofesszora az *Academia Europaea* tagja, illetve tagja az *International Shakespeare Conferences in Stratford-upon-Avon* tanácsadó testületének. További kutatók képviselik az intézetet az *AILC (ICLA)*, a *Grimmelshausen-Gesellschaft*, az *International Association for Neo-Latin Studies*, a *Görres Gesellschaft*, valamint az *Osztrák–Magyar Akadémiai Vegyes Bizottság* munkájában.

Sokan tagjai az akadémiai szakbizottságoknak (*Irodalomtudományi Bizottság, Textológiai Munkabizottság, Sajtótörténeti Munkabizottság, Informatikai Irodalomtudomány Munkabizottság, AKT*) és más tudományos testületeknek (*MAB Társadalomtudományi Szakbizottsága, Magyar Irodalomtörténeti Társaság, Nemzetközi Magyarástudományi Társaság, Magyar XVIII. Század-kutató Társaság, Hungaria Latina – Magyar Neolatin Egyesület, OTKA MIF zsűri, Magyarországi Dante Társaság* stb.), illetve több egyetem kari és doktori tanácsának. Többen töltenek be elnöki vagy elnökségi tisztséget más szakmai szervezetekben (*Mészöly Miklós Egyesület, Berzsenyi Dániel Irodalmi és Művészeti Társaság, Magyar Könyvkiadók és Könyvterjesztők Egyesülése, Ókortudományi Társaság, Musica Historica Kulturális Egyesület*), illetve további művészeti egyesületek, például a *Magyar Írószövetség, a Magyar Szépirodalmi Társasága, a Magyar Műfordítók Egyesülete, a József Attila Kör, a Furtwängler Társaság* és a *Lesznai Anna Társaság* tagjai.

2015-ben is megjelentek az intézeti folyóiratok teljes évfolyamai (*Irodalomtörténeti Közlemények, Literatura, Helikon, Magyar Könyvszemle*); ezek szerkesztésében főként intézeti munkatársak vesznek részt. A szerzők és a szerkesztők felajánlásából működött az intézet hálózati fóruma, a *Reciti* (<http://www.reciti.hu>). Az intézet kutatói más tudományos és szépirodalmi folyóiratok szerkesztőségének is tagjai (pl. *Lymbus, Irodalomtörténet, Alföld, Budapesti Könyvszemle, 2000, Jelenkor, Új Forrás, Vigilia, Aspecto, Kaleidoscope, Élet és Tudomány, Publicationes Universitatis Miskolciensis: Sectio Philosophica, Magyar Műhely, Irodalomismeret* stb.). A nemzetközi folyóiratok közül intézeti szerkesztők közreműködésével készül az *Archivum Ottomanicum*, a *Turkologischer Anzeiger*, a *Neohelicon*, a *Hungarian Studies*, a *Hungarian Journal of English and American Studies*, a *Deutsche Shakespeare Jahrbuch*, a *World Literature Studies* (Pozsony), illetve a horvát *Povijesni prilozi*.

IV. A 2015-ben elnyert fontosabb hazai és nemzetközi pályázatok rövid bemutatása

Az intézet 23 nyertes pályázatot tudhatott magáénak 2015-ben 30 107 500 Ft összértékben. A legfontosabb támogatók az MTA, az NKA és az OTKA voltak. Az intézet öt jelentősebb támogatott projektje 2015-ben:

Nemzet, haza, vallás és szabadság – régi és új beszédmódok a Bocskai-felkelés szöveghagyományában és a 17. század magyar politikai gondolkodásában. Támogató: OTKA, futamidő: 2015.01.01–2018.12.31., megítélt összeg: 5 583 000 Ft.

Mikszáth Kálmán Összes művei 43. Támogató: OTKA, futamidő: 2015.01.01–2015.12.31., megítélt összeg: 973 000 Ft.

Egri drámatörténeti konferencia: a szövegtől a szcenikáig. Támogató: NKA, futamidő: 2015.09.01–2015.09.04., megítélt összeg: 800 000 Ft.

Helikon 2015. Támogató: MTA, futamidő: 2015.01.01–2015.12.31., megítélt összeg: 1 300 000 Ft.

Peregrinációs keret – beépült MTA támogatás. Támogató: MTA, futamidő: 2015.01.01–2015.12.31., megítélt összeg: 3 060 000 Ft.

V. A 2015-ben megjelent jelentősebb tudományos publikációk

1. Ács Pál (szerk.): *Esterházy Pál, a műkedvelő mecénás: Egy 17. századi arisztokrata-életpálya a politika és a művészet határvidékén.* Budapest: Reciti Kiadó. (2015) (http://www.iti.mta.hu/Esterhazy_kotet/Esterhazy.pdf)
2. Angyalosi Gergely: *Rejtett fényforrások.* Budapest: Kijárat Kiadó. (2015) (<http://real.mtak.hu/30975/>)
3. Balogh Magdolna (szerk.): *Választások és kényszerek: Zsidó önkép és közösségtudat Közép-Európában. Irodalom- és kultúrtörténeti tanulmányok.* Budapest: Reciti Kiadó. (2015) (http://reciti.hu/wp-content/uploads/valasztasok_vn.pdf)
4. Bartók István, Sárközi Éva (szerk.): *Kosztolányi Dezső: Béla, a buta – A rossz orvos: Kisregények és elbeszélések.* Pozsony: Kalligram Könyvkiadó. (2015) (<http://real.mtak.hu/30679/>)
5. Bezeczky Gábor (szerk.): *Krúdy Gyula: Elbeszélések 9: 1900. december–1901. december.* Pozsony: Kalligram. (2015) (<http://real.mtak.hu/30537/>)

6. Christophe Dauphin, Anna Tüskés: *Les Orphées du Danube : Jean Rousselot, Gyula Illyés et Ladislas Gara. Suivi de Lettres à Gyula Illyés, par Jean Rousselot.* [S. 1.]: Éditions Éditinter. (2015) (<http://real.mtak.hu/30536/>)
7. Csörsz Rumen István (szerk.): *Doromb: Közköltészeti tanulmányok 4.* Budapest: Reciti Kiadó. (2015) (<http://reciti.hu/category/reciti-konyv/ef-usergroup-doromb>)
8. Csőrsz Rumen István, Küllös Imola (szerk.): *Közköltészet 3/B: Közkerkölcs és egyéni sors.* Budapest: Universitas. (2015) (<http://real.mtak.hu/25024/>)
9. Hafner Zoltán (szerk.): *Pilinszky János összes versei.* Budapest: Magvető Kiadó. (2015) (<http://real.mtak.hu/30935/>)
10. Hafner Zoltán (szerk.): *Pilinszky János: Széppróza.* Budapest: Magvető Kiadó. (2015) (<http://real.mtak.hu/30938/>)
11. Hajdu Péter (szerk.): *Mikszáth Kálmán Összes művei 43: Elbeszélések XVII. 1898–1903.* Budapest: Argumentum Kiadó. (2015) (<http://real.mtak.hu/30582/>)
12. Hoványi Márton: *Prophetic Counterparts in The Brothers Karamazov: A Comparative Literature Monograph.* Saarbrücken: Blessed Hope Publishing. (2015)
13. Kappanyos András (szerk.): *Emlékezés egy nyár-éjszakára: Interdiszciplináris tanulmányok 1914 mikrotörténelméről.* Budapest: MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont. (2015) (<http://real.mtak.hu/31201/>)
14. Kappanyos András: *Bajusz bögre, lefordíthatatlan: Műfordítás, adaptáció, kulturális transzfer.* Budapest: Balassi Kiadó. (2015) (<http://real.mtak.hu/30895/>)
15. Korompay H. János (szerk.): *Arany János levelezése (1866–1882).* Budapest: Universitas Kiadó–MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont. (2015) (<http://real.mtak.hu/30798/>)
16. Kovács Eszter: *La Critique du voyage dans la pensée de Diderot : De la fiction au discours philosophique et politique.* Paris: Honoré Champion. (2015) (<http://real.mtak.hu/30481/>)
17. Lengyel Réka, Csörsz Rumen István, Hegedüs Béla, Kiss Margit (szerk.): *Amicitia: Tanulmányok Tüskés Gábor 60. születésnapjára / Beiträge zum 60. Geburtstag von Gábor Tüskés.* Budapest: Reciti Kiadó. (2015) (http://reciti.hu/wp-content/uploads/AMICITIA_vn.pdf)
18. Paraizs Júlia (szerk.): *„Eszedbe jussak”: Tanulmányok Arany János Hamlet-fordításáról.* Budapest: Reciti Kiadó. (2015) (http://reciti.hu/wp-content/uploads/nh3_vn.pdf)
19. Tüskés Gábor, Knapp Éva: *A Fortunatustól a Törökországi levelekig: Válogatott tanulmányok.* Budapest: Universitas Kiadó–MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont. (2015) (<http://real.mtak.hu/30823/>)
20. Tüskés Gábor: *Zur Metamorphose des Schelms im modernen Roman. Jenő J. Tersánszky: Marci Kakuk.* Münster: MV Wissenschaft. (2015) (http://repositorium.unimuenster.de/document/miami/f09b8139-7e63-4c54-bb6ba7b4e424c805/tueskes_buchblock.pdf)
21. Tüskés Gábor, Lengyel Réka (szerk.): *Magyarországi gondolkodók 18. század: Bölcsészettudományok, II.* Budapest: Kortárs Kiadó. (2015) (<http://real.mtak.hu/30811/>)
22. Bene Sándor: *Renaissance Sources in Medieval Mirrors for Princes: Petrarch and Andreas Pannonius.* In: Alison Frazier, Patrick Nold (szerk.): *Essays in Renaissance*

- Thought and Letters: In Honour of John Monfasani*. Leiden–Boston: Brill Academic Publishers, 134–178. (2015) (<http://real.mtak.hu/30923/>)
23. Hites Sándor: *Az irodalom és a gazdaság valóságáról és fiktivitásáról*. In: Varga Bálint, Lajtai Mátyás (szerk.): *Tény és fikció: Tudomány és művészet a nemzetépítés büvkörében a 19. századi Magyarországon*. Budapest: MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, 131–163. (2015) (<http://real.mtak.hu/30605/>)
24. F. Molnár Mónika: *Italian Contacts in the Ottoman–Habsburg Conflict in the Hungarian Theatre of War*. In: Demeter Gábor, Penka Peykovska (szerk.): *Shared Pasts in Central and Southeast Europe 17th–21st Centuries: Hungarian and Bulgarian Approaches*. Sofia–Budapest: Institute of History, Bulgarian Academy of Sciences, 45–55. (2015) (<http://real.mtak.hu/30281/>)
25. Kalavszky Zsófia: *Давид и Сауа: Отрывок поэмы Николая Некрасова «Сауа» в романе «Жизнь и судьба» Василия Гроссмана*. In: Irina Dulebová, Ivan Posokhin (szerk.): *Mladá rusistika – nové tendencie a trendy III: Zborník príspevkov účastníkov 3. Bratislavskej konferencie mladých rusistov*. Bratislava: Vydavateľstvo Stimul, 232–239. (2015) (http://stella.uniba.sk/texty/IDIP_rusistika3.pdf)
26. Kecskeméti Gábor: *A régiséget értelmező irodalomtörténeti gyakorlat reflektált és reflektálatlan szemléleti alapjairól*. *Irodalomtörténeti Közlemények*, 119:(5), 577–584. (2015) (http://real-j.mtak.hu/6115/25/ItK_2015_5_vagott_bel%C3%ADv.pdf#page=3)
27. Kovács Eszter: *Une catégorie à part du « voyageur par état »: La réflexion de Diderot sur les missionnaires*. In: Vanessa Alayrac-Fielding, Ellen R. Welch (szerk.): *Intermédiaires culturels – Cultural intermediaries : Séminaire international des jeunes dix-huitiémistes*. Paris: Honoré Champion, 39–56. (2015) (<http://real.mtak.hu/30480/>)
28. Papp Ingrid: *Cseh menekültek Felső-Magyarországon a fehérhegyi csata után*. In: Keszei András, Bögre Zsuzsanna (szerk.): *Hely, identitás, emlékezet*. Budapest: L'Harmattan 301–313. (2015) (http://nektar1.oszk.hu/LVbin/LibriVision/lv_view_records.html)
29. Rákai Orsolya: *Idegenek hazája: Tormay Cécile idegen nőalakjai az Emberek a kövek között és A régi ház című regényekben*. In: Neumer Katalin (szerk.): *Identitások és médiák I.: Identitások és váltások*. Budapest: MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Filozófiai Intézet–Gondolat Kiadó, 187–202. (2015) (http://nektar2.oszk.hu/LVbin/LibriVision/lv_view_records.html)
30. Széchenyi Ágnes: *Illyés Gyula hétköznapi hadszínterei és hátországai, 1939–1945*. In: Gyarmati György, Pihurik Judit (szerk.): *Háborús hétköznapi hadszíntéren, hátországban 1939–1945*. Budapest–Pécs: Kronosz Kiadó–Magyar Történelmi Társulat–Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára, 61–76. (2015) (<http://real.mtak.hu/30839/>)
31. Szolláth Dávid: *Traumatikus múlt, önreflexív próza és történelmi fikció (Mészöly Miklós: Film, Márton László: Árnyas fűtca)*. In: Frank Tibor, Szücs Teri (szerk.): *A budapesti Kir. M. Tudományegyetem a két világháború között*. Budapest: ELTE BTK, 324–337. (2015) (<http://real.mtak.hu/30666/>)
32. Tóth Zsombor: *How to Comfort a Dying Family Member: The Practice of an Early Modern Hungarian Calvinist. A Case Study*. In: Tarald Rasmussen (szerk.): *Preparing for Death, Remembering the Dead*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 265–280. (2015) (<http://real.mtak.hu/id/eprint/30651>)

33. Török Zsuzsa: *A Wohl-nővérek emancipációja: Társadalomtörténeti megközelítés hosszmetzetben.* AETAS, 30:1, 87–115. (2015) (http://real.mtak.hu/15272/1/Aetas_2015_1.pdf)
34. Z. Varga Zoltán: *Topographies imaginées : La représentation du Nyírség dans l'œuvre de Gyula Krúdy.* In: Kányádi András (szerk.): *L'univers de Gyula Krúdy.* Paris: Syrtès, 32–42. (2015) (<http://real.mtak.hu/30757/>)

MTA BÖLCSÉSZETTUDOMÁNYI KUTATÓKÖZPONT

MŰVÉSZETTÖRTÉNETI INTÉZET

1014 Budapest, Országház u. 30.; 1250 Budapest, Pf. 9.

telefon: (1) 375 0493; fax: (1) 356 1849

e-mail: mi.titkarsag@btk.mta.hu; honlap: www.mi.btk.mta.hu

I. A kutatóhely fő feladatai 2015-ben

A művészettörténet-tudomány kézikönyv-sorozatának folytatása

Középkori művészettel kapcsolatos kutatások

Gyűjtés- és múzeumtörténeti kutatások

Kortárs művészetelmélettel és nacionalizmus-kutatással kapcsolatos tevékenység

A művészettörténet-írás új eredményei

Gyűjteményfejlesztési és digitalizációs tevékenység

II. A 2015-ben elért kiemelkedő kutatási és más jellegű eredmények

a) Kiemelkedő kutatási és más jellegű eredmények

A művészettörténet-tudomány kézikönyv-sorozatának folytatása

Az intézet 2012-ben újraindította a magyarországi és magyar művészet történetét a legújabb tudományos eredmények alapján feldolgozó vállalkozását, és 2013-ban megjelentette *A magyar művészet a 19. században. Építészet és iparművészet* c. kézikönyvet. E hiánypótló kötet a magyar művészet tán leginkább dinamikus időszakának korszakalkotó urbanisztikai és életmódbeli forradalmát foglalja össze, új, könnyebben kezelhető, a szakembereknek és a közönségnek is megfelelő módon. 2015-ben megszerkesztették a kiadvány második, festészetet és szobrászatot bemutató kötetét. A második kötet követi az első tagolását: klasszicizmus (1800–1840), romantika (1840–1870) és historizmus (1870–1900) fejezetekre oszlik. A fejezetek első része a művészeti intézményrendszert (oktatás, múzeumok, műgyűjtemények, művészeti közélet stb.) mutatja be, majd a festészet, a sokszorosító médiumok és a szobrászat történetét tárgyalja. A műfajok szerinti ismertetést (történeti festészet, tájképek, életképek, portré stb.) a műfaj egy-egy kiemelkedő műalkotásával foglalkozó képleírás gazdagítja. A kézikönyv tehát többféle módszert, feldolgozásmódot ötvöz: az intézménytörténetre, a műfaj történetre és az eseménytörténetre egyaránt hangsúlyt helyez. Megismerteti az olvasóval a történet- és művészettörténet-írás újabb irányzatainak (gender, kép kutatás, tömegkultúra-kutatás stb.) eredményeit, s figyelmet szentel a korábbi kézikönyvekben kevésbé feltárt területekre (sokszorosított grafika, könyv- és sajtóillusztráció, egykorú eseményábrázolás, fotótörténet) is. A kiadványt kb. 800 reprodukció, képjegyzék, bibliográfiai apparátus és névmutató teszi szemléletessé. A kézikönyv mind az intézmény- mind a műfaj történetnél kiemelt figyelmet fordít a külföldi előzmények, hatások és analógiák bemutatására, a magyar művészet nemzetközi kontextusba helyezésére. Ezzel párhuzamosan *A magyar művészet a 19. században. I. kötet. Építészet és iparművészet* című kézikönyv angol nyelvű kiadásának előkészítésében jelentős előrehaladás történt. Az év során az angol fordítás és a szakmai ellenőrzés elkészült, és sikerült egy nemzetközileg számon tartott szakkiadó, a De Gruyter konzorcium (Berlin) megfelelő részlegével előzetesen megállapodni a kiadásról.

Középkori művészettel kapcsolatos kutatások

A középkorral kapcsolatos kutatásokat a művészettörténet-írás hagyományosan kiemelt feladatának tekinti. 2015-ben az intézet folyóiratának második számában (Ars Hungarica) terjedelmes összefoglalás látott napvilágot a legújabb kutatási eredményekről. Egy 2015 februárjában indult OTKA-program, *Adatok az Árpád-kori művészettörténetéhez* című posztdoktori kutatási program keretében a korábbinál komolyabb lehetőségekkel folytatódhatott az Árpád-kori építészet és épületszobrászat egeri és Egerhez kapcsolódó emlékanyagának kutatása. Emellett három hazai helyszínen: Egerben, Pécsen és Székesfehérváron folytatódott a középkori Magyarország síremlékei katalógusának gyűjtő- és szerkesztő munkája.

A középkori kutatócsoport két tudományos munkatársa részt vett a 2015 áprilisában a Budapesti Történeti Múzeumban megnyílt *Mátyás-templom. A budavári Nagyboldogasszony-templom évszázadai (1246–2013)* című kiállítás középkori részeinek előkészítésében, és a katalógus tanulmányainak és katalógustételeinek megírásában. Az intézet egyik tudományos munkatársa közreműködött a pécsi Dómkőtarban a székesegyház román kori faragványegyüttesét bemutató kiállítás befejezésében. A Pécsi Püspökség felkérésére elkészültek a Dómkőtar kiállításának szakmai kísérőanyagai (tablószövegek, mőtárgyfeliratok, illusztrációk). A munka folytatása a püspökséggel együttműködésben 2016 folyamán várható. A Római Magyar Akadémia gondozásában készülő *L'arte dell'Ungheria medievale (A középkori Magyarország művészete)* című kötetbe az intézet több munkatársának tollából kerültek beszámolók a legújabb hazai kutatási eredményekről. Az intézet egyik tudományos munkatársa társrendezője volt a Székesfehérvári Egyházmegyei Múzeum és a Magyar Régészeti és Művészettörténeti Társulat által 2015. október 17-én szervezett *Könyves Kálmán és Székesfehérvár* című konferenciának.

A csoport külső munkatársa az év folyamán tovább dolgozott a mindezidáig kevésbé kutatott Jász-Nagykun-Szolnok megyei középkori építészet töredékeinek a katalógusán. Az Ars Hungarica-beli tanulmányának nyomdai munkálatai idején került elő magángyűjteményből egy szolnoki lelőhelyű, vörösmárványból faragott különleges figurális síremléktöredék, amelyről az év végén önálló publikáció is megjelenhetett.

Gyűjtés- és múzeumtörténeti kutatások

Az intézet egyik tudományos főmunkatársa a magyar főúri gyűjtemények forrásanyagának gyűjtését és vizsgálatát végezte. A projekt 2015-ös utolsó évében már nem a forrásfeltáró munka volt az elsődleges, hanem a korábbi anyaggyűjtés során előkerült dokumentumok feldolgozása. A feltárt iratok közül a legkülönlegesebbnek az Esterházy-levéltár egyik 17. századi festményinventáriuma bizonyult, a leltárban ugyanis helyet kapott egy nemcsak a korabeli Magyarországon, de akár Közép-Európában is ritkaságszámba menő, nagyméretű antik kámea, és ezen kívül is olyan értékű és minőségű festmények, melyek előfordulásával magyar nemesi gyűjteményekben amúgy még sokáig nem számolhatunk.

Egy további, szintén több évesre tervezett – az MTA Bolyai János Kutatási Ösztöndíj támogatásával megvalósuló – kutatási téma a Szlovákia területén fekvő főúri kastélyok berendezésének vizsgálatára irányul, elsősorban a *Národná kultúrna komisia* pozsonyi Műemlékvédelmi Hivatalban őrzött iratanyagára támaszkodva. A bizottság 1947–1950 között működött; kifejezetten abból a célból hozták létre, hogy megszervezze az 1945-ben államosított javak kezelését és újrahasznosítását. Elsőként az egyik ideiglenes raktárunk, a csákányi kastély állományának nyomon követését végezte el. Ide mintegy tizenegy felvidéki kastélyból érkeztek mőtárgyak. A kutatást végző tudományos munkatársunk a második évben feldolgozta az érintett tizenegy kastély szállítási jegyzőkönyveit, melyek még az eredeti

helyszínen, az evakuáláskor készültek. Az anyag időközben részben összekeveredett, részben szóródott is, és a kettő közti, azaz 1945 és 1949 közötti időszakból egyelőre nem sikerült forrást találni, azonban a már meglévő adatok alapján is sikerült a fent említett kastélyokból összesen 245 darab művet (festmények és metszetek vegyesen) azonosítani mai őrzési helyükkel és leltári számukkal együtt.

A Gyáni Gábor vezetésével működő, *Művészetek és tudomány a nemzetépítés szolgálatában a 19. századi Magyarországon* nevű OTKA-projektben a Művészettörténeti Intézet egyik tudományos munkatársa építészettörténeti és iparoktatás-történeti kutatásokat végzett a 19. századi magyar ipariskolái és iparmúzeumai kapcsán. A projekt keretében elsősorban a valamikori kolozsvári Erdélyrészi Iparmúzeum (I. Ferenc József Iparmúzeum) épületei és gyűjteményei anyagát tárta fel és rekonstruálta. Jelenleg az Erdélyi Nemzeti Történeti Múzeum őrzi a második világháborút követően megszünt Kolozsvári Iparmúzeum anyagát, többek között a Vadona János nevéhez fűződő, az 1880-as évek közepéről származó, jelentős és teljesen ismeretlen japán és kínai kézműipari és iparművészeti tárgyakat, kerámia és bútortanyagot, illetve kisebb részben népi játékokat és századfordulós iparművészeti gyűjteményt. A kolozsvári Erdélyi Nemzeti Történeti Múzeum gyűjteménye mellett sikerült feltárni a kolozsvári Állami Levéltárban őrzött, a múzeummal és gyűjteményével kapcsolatos iratokat, melyek közül kiemelkedő jelentősége van az iparmúzeum 1910-1918 közötti leltárkönyvének, amely rávilágít arra a korábban nem ismert tényre, hogy a korszak sajátos múzeumtípusának, az ipari és iparművészeti tárgyakat párhuzamosan gyűjtő *Gewerbemuseum*nak volt magyarországi megfelelője.

A műgyűjtés-történeti kutatócsoport *De Signis* című könyvsorozatának 2. köteteként megjelenő *Fejérváry Gábor gyűjteményének kéziratos katalógusa* című kötet nyomdai előkészítése zajlott 2015-ben (átírás, sajtó alá rendezés, mutatók, apparátus, bevezető tanulmány). Előkészítés alatt álltak az év során a sorozat 3. és 4. kötetei (Henszlmann Imre levelezése). A mintegy 1200 tételt tartalmazó, hét nyelven íródott levelezés átiratain túl elkészült Henszlmann Imre új bibliográfiája, és elkezdődött Henszlmann (szakmai) életrajzi kronológiájának pontosítása, amely egyrészt a levelek sajátos tárgymutatója, másrészt alkalmas a saját publikációnak nem tekinthető közlemények (előadásairól és szakmai közéleti tevékenységéről szóló beszámolók) feldolgozására.

Kortárs művészetelmélettel és nacionalizmus-kutatással kapcsolatos tevékenység

Az intézet sikeres évet zárt két nemzetközi konferencia szervezésével és az ezekben való aktív részvétellel, az egyik teljes anyagának publikálásával és a módszeres, színvonalas egyéni produkciókkal. Az intézet egyik tudományos főmunkatársa *Visualizing Ideology, Art, Culture and Politics in the Cold War Era* címmel nemzetközi „flashmob” munka-konferenciát szervezett, amely egy neves amerikai kutató magyarországi jelenlétére és részvételére épült, az eseményen a szervezési feladatokon túl az intézet három tudományos munkatársa adott elő. A konferencia teljes anyaga megjelent külön blokként az *Acta Historiae Artium* 2015-ös számában.

A kortárs nacionalizmuselméletekkel kapcsolatos legfontosabb intézeti eredmény a *Visualizing the Nation. Post-Socialist ImagiNations*. (Budapest, 2015, nov. 27–28.) című két napos angol nyelvű nemzetközi konferencia jelentette a Budapest Történeti Múzeummal (Kiscelli Múzeum - Fővárosi Képtár), a bécsi ERSTE Foundationnal és az ELTE Művészettörténeti Intézetével együttműködve. A 25 külföldi és magyar szakember részvételével lezajlott konferencia igen sikeres volt, anyagának publikálása folyamatban van.

Publikáció készült és előadás hangzott el a nacionalizmus és kortárs művészet kapcsolatáról; kutatásokat végeztek a feminizmus és a gendertéma új jelenségeiről, valamint a másság kérdéskörében. Az intézet egyik munkatársa főleg a roma reprezentáció területén fejtett ki nemzetközi tevékenységet, egy további munkatársa pedig a másságot (otherness) a pszichiátria és művészet vonatkozásában vizsgálta.

A művészettörténet-írás új eredményei

Az intézet fontos feladatának tekinti, hogy munkatársai feltérképezzék (és forráskiadások révén megszüntessék) a XX. századi magyar művészettörténet-írás historiográfiájának fehér foltjait. Ebben a folyamatban kitüntetett szerep jut a forráskiadásoknak – akár a magyar művészettörténet általános, akár a tudománytörténet speciális forrásairól van szó. Ennek jegyében az intézet 2015-ben is folytatta az *Emberek és nem frakkok. A magyar művészettörténet-írás nagy alakjai* című kézikönyvével elkezdett munkáját, különös tekintettel a két háború közötti időszak tudománytörténetére.

Joggal nevezhetjük Wilde János a Magyar Nemzeti Galéria Adattárában őrzött, mintegy 3000 darabot számláló levelezése feldolgozásának első etapját nemzetközi szenzációnak. Wilde ugyanis 1915 és 1923 között nagyrészt Bécsben tartózkodott, eleinte tanulmányait folytatta Max Dvoráknál, aki hamar a mentora lett, de a doktori fokozat elnyerése és a Tanácsköztársaság bukása után úgy tért vissza hajdani professzorához, mint egy emigrációba kényszerült jó barát, aki nem csupán Dvorák és arisztokrata barátai támogatását, alkalmanként bőkezű mecenatúráját élvezte, de szeretett professzora korai halála után ő örökölte a hagyaték gondozásának és kiadásának jogát is. Wilde szerkesztői tevékenysége nélkül Max Dvorákot sem ismernénk, akinek ötkötetes életműkiadása poszthumusz tette ismertté Dvorák utolsó, rövid, szellemtörténetinek nevezett korszakát – a kiadás jelentőségének ismeretében (Dvoráknak relatíve kevés műve jelent meg életében) egyik fontos hipotézis, hogy a szellemtörténész Dvorák, a *Kunstgeschichte als Geistesgeschichte* szerzője Wilde és társai szellemi konstrukciója (és rekonstrukciója) nyomán került a köztudatba.

A művészettörténet bécsi iskolájának nevezett II. számú bécsi művészettörténeti tanszék életének mindennapjaiba nyújtanak betekintést Wildének az osztrák-magyar és egyetemes európai historiográfia szempontjából revelációt jelentő levelei, melyeket családjának írt Budapestre heti többszöri alkalommal. Ezekben részletesen beszámol arról a kapcsolati hálóról, mely az idő tájt elsősorban a Szépművészeti Múzeum akkori munkatársait és tágabb körét a bécsi tanszékhez, illetve a Hofmuseumhoz (később: Kunsthistorisches Museumhoz) fűzte. A levelezés mellett közreadott dokumentumokból és kihallgatási jegyzőkönyvekből pedig alapvető adatokhoz juthatunk e progresszív művészettörténész-társaságról, amelyekből világosság válik, hogy emigrációba kényszerült prominensei a nemzetközileg számon tartott ún. Social History of Art szellemi előfutárai voltak.

Gyűjteményfejlesztési és digitalizációs tevékenység

Az intézet működésében nagyon fontos szerepet játszanak gyűjteményei: az Európa-szerte unikális, több százezer tételt számláló Magyar Művészek Lexikona, a művészek és művészettörténészek dokumentumait gyűjtő Adattár, a jelentős hányadban már digitalizált Fotótár és Levéltári Gyűjtemény. Az intézet kezelésében lévő gyűjteményeket (Adattár, Lexikongyűjtemény, Fotótár, Levéltári Regesztagyűjtemény) az év során 342 kutató kereste fel személyesen, az előrehaladott digitalizációs programunknak köszönhetően folyamatosan nő a különböző gyűjtemények anyagaival kapcsolatos online lekérdezések száma is.

Az intézet legfontosabb gyűjteményének tekinthető Adattárban befejeződött a cédulakatalógusok, Fischer József építész, Réti István festő, Kaesz Gyula belsőépítész és művészeti író, Róth Miksa üvegfestő hagyatékának, valamint a Művészkérdőívek (Szentiványi Gyula művészeti író irataiból), Lyka Károly hagyatékából való Lexikon-gyűjtés, a Központi Egyházművészeti Hivatal iratai, a Vallás- és Közoktatási Minisztérium művészkatasztere (kérdőívek festők, festőnők, szobrászok), a 20. század eleji festők levelei, a Bányavidéki Vándorkiállítás iratai, katalógusa és a Nagybányai festőkre vonatkozó dokumentumok digitalizációja.

A műgyűjtés-történeti kutatócsoport *De Signis* nevű adatbázisának fejlesztése 2015-ben két ütemben folytatódott, elsőként a Fejérváry Gábor gyűjteményének tárgyait ábrázoló Liber Antiquitatis akvarelljeivel. Elkészültek Haan Antal gyűjteményének tárgyairól (Szépművészeti Múzeum Antik Gyűjtemény) a tárgyatapok, a múzeumi tárgykartonok és a tárgyak fényképeinek digitalizálásával és bekötéseivel együtt. A Haan-gyűjteményre vonatkozó források digitalizálása megkezdődött.

A kutatócsoport adatbázisa a Szépművészeti Múzeum Antik Gyűjteményével együttműködésben készül. A feldolgozott antik (vagy egykor annak vélt) tárgyak, illetve az ezekre vonatkozó források az Antiquitas Hungarica-adatbázisban is megjelennek.

A pszichiátriai gyűjtemény online elérhetővé tette Jakab Irén-hagyatékának könyvlistáját, a könyvek bibliográfiai adatait, és befejeződött a Jakab Irén-hagyaték 130 u-matic kazettájának digitalizálása. A leltározott felvételeket a gyűjteményben a kutatáshoz előkészítették, a kutatók rendelkezésére állnak. Ugyanígy befejeződött a MTA BTK Zenetudományi Intézet segítségével a Jakab Irén-hagyaték hangkazettáinak digitalizálása, a hanganyag kutatható állapotba került.

A budapesti Lipótváros építészeti emlékeinek szisztematikus feltárása 2015 egyik fontos új projektje volt. A levéltári adatokkal kiegészített fotódokumentáció a modern online topográfia mintaprojektjének számíthat, különös tekintettel a Veszprémben és Egerben újraindult országos topográfiai munkák kapcsán.

Folytatódott Bogyay Tamás (1909–1994) Intézetben őrzött hagyatékának (fotók, képeslapok, kéziratok, különlenyomatok, könyvek) feldolgozása, rendezése, digitalizálása. A hagyaték egy részének feldolgozása a Münchener Magyar Intézettel (UIM Universität Regensburg) 2009-ben kötött megállapodás keretében folyt. 2015 májusára elkészült az UIM-től feldolgozásra az intézetben letétben lévő középkori magyarországi műemlékekre vonatkozó fényképhagyaték és képeslapgyűjtemény meghatározása és digitalizálása egy OTKA kutatási program segítségével. Az anyag az MTA BTK Peregrináció pályázata és az OTKA támogatásával 2015 májusában visszakerült a Münchener Magyar Intézet gyűjteményébe.

Az intézeti könyvtár jelentős, Magyarországon másutt nem elérhető szakkönyvekkel gyarapodott Urbach Zsuzsa, a németalföldi művészet jeles kutatójának könyvtárából vásárlás révén.

b) Tudomány és társadalom

2015-ben ünnepelte az Akadémia palotája megnyitásának 150. évfordulóját. Az évfordulóról több eseményből álló program emlékezett meg, melynek szakmai részét nagyrészt az intézet szervezte, rendezte, illetve írta. Ennek részét képezte a palota fényképeken történő rögzítése,

melyet az intézet fotósa végezett el. Kiállításokon, előadásokon, konferencián ismertették az intézet munkatársai az újabb eredményeket, illetve állították a palotát, valamint az intézményt szélesebb összefüggésbe, esetenként új megvilágításba. A program legkiemelkedőbb része a *150 éves az Akadémia palotája* c. kiállítás volt, melyet az intézet egyik tudományos főmunkatársa rendezett és több intézeti kolléga működött közre benne.

Az intézet egyik munkatársa sikeres és színvonalas, úttörő kritikai elméleti sorozatot indított az Exindex folyóiratban, amelyben módszeresen pásztázza a kortárs jelenségeket és azok elméleti megközelíthetőségét. Írásaiban 2015-ben elsősorban az angolszász kritikai elméletek régióbeli gyakorlatra való adaptálhatóságát elemezte.

2015. október 7-én került sor a Magyar Nemzeti Múzeumban a Rómer Flóris születésének 200. évfordulója tiszteletére rendezett konferenciára, melyet az intézet mellett az Magyar Nemzeti Múzeum, a Magyar Régészeti és Művészettörténeti Társulat, az ICOMOS és az UNESCO szervezett. 14 előadó tartott előadásokat a kb. 200 fős hallgatóság előtt, a konferencián az intézet egyik tudományos tanácsadója és egyik tudományos munkatársa adott elő.

A kortárs művészet legjelentősebb 2015-ös eseménysorozatának, az Off-Biennálé Budapestnek a keretében a Kis Varsó (Havas Bálint, Gálik András) installációjának (Tevőleges címen) részét képezte az Interdiszciplináris kutatócsoport révén érintett Pszichiátriai Gyűjtemény egy nevezetes darabja, a Lipótmező épületegyüttesét megőrkítő, páciens készítette 100 éves makett. Ezzel a gyűjtemény egy kortárs művészeti projekten keresztül bekerült a kortárs művészeti, muzeológiai diskurzusba.

A Pszichiátriai Gyűjtemény más intézmények által szervezett konferenciákon, hazai, illetve nemzetközi szervezetek előtt mutatta be anyagát és legújabb kutatási eredményeit. Elemzésük tárgya az az igen széles spektrumon mozgó, gazdag és jelentős anyagot tartalmazó történeti gyűjtemény, melynek a múzeumi, kortárs képzőművészeti szcéna, tudományos kutatói hálózat és laikusok elé tárásán több éve folyamatosan tevékenykedtek. Az MTA Pszichiátriai Művészeti Gyűjteményben kutatásokat végeztek mind intézménytörténeti, mind pszichiátriatörténeti, elmeügyi vonatkozásban, mind pedig a trauma és a testkép változásának művészettörténeti és pszichológiai értelmezési keretének metszetében. A gyűjtemény munkatársai a Balassi Intézettel együttműködésben a Párizsi Magyar Intézetben készítették elő az anyag második nemzetközi bemutatkozását *Aziliumok ideje* címen. A Magyar Tudomány Ünnepe keretében az intézet egyik kutatócsoportja *Fikciós világok a valóság talaján* címmel interdiszciplináris kollokviumot szervezett 2015. november 25-én.

III. A kutatóhely hazai és nemzetközi kapcsolatai 2015-ben

Az intézet két tudományos tanácsadója tagja a Budai Vár fejlesztésével kapcsolatos szakmai viták lebonyolításáért és a szakértői feladatok ellátásáért létrehozott Hauszmann Bizottságnak.

Az intézet szoros kapcsolatokat ápol a diszciplína két legjelentősebb nemzetközi szervezetével, a CIHA-val (Művészettörténészek Nemzetközi Bizottsága) és RIHA-val (Művészettörténeti Intézetek Nemzetközi Szövetsége). Részt vesz ez utóbbi vállalkozásában, a RIHA Journal nevű nemzetközi online szakfolyóirat megvalósításában. Az intézet munkatársai révén érintett ez utóbbi vállalkozásában, a nemzetközi online szakfolyóirat megvalósításában, valamint a RIHA online journal local editoraként is dolgozik. A folyóirat

öt éves működésére hivatkozva a müncheni Zentralinstitut für Kunstgeschichte elérte, hogy a folyóiratot besorolják a szakmai impaktfaktorral rendelkező szaklapok sorába (RIHA Journal accepted for ERIH plus). Az intézet egyik munkatársa az Association des Anciens Boursiers du Gouvernement Français vezetőségi tagjaként a budapesti Francia Intézettel együttműködésben kulturális programok szervezésében és megvalósításában vesz részt. Az intézet munkatársa az Európai Roma Kulturális Alapítvány kuratóriumának elnöke és ügyvezetője és a Gallery8 – Roma Kortárs Művészeti Tér szakértői tanácsának tagja.

Az intézet egyik tudományos munkatársa a Budapesti Történeti Múzeum és a Budapest-Vári Nagyboldogasszony Főplébánia által közösen rendezett *Mátyás-templom. A budavári Nagyboldogasszony-templom évszázadai (1246–2013)* c. kiállítás egyik kurátoraként összeállította a 19. századi, Schulek Frigyes-féle helyreállítás – átépítés korszakának tárgyi anyagát. Ehhez kapcsolódóan egyik szerkesztője és fő szerzője volt a kiállítás katalógusának. A kiállításon kb. 20 alkalommal tartott szakmai vezetést mind a kiállításon, mind magában a templomban. A középkori kutatócsoport két tudományos munkatársa is részt vett a kiállítás középkori részeinek előkészítésében és a katalógus tanulmányainak és katalógustételeinek megírásában.

Az intézet egyik munkatársa a Kiscelli Múzeumban és a Budapest Galériában megrendezett nagy sikerű nemzetközi kiállítást *Privát nacionalizmusok* címmel, amely jelentős visszhangot kapott; kivétel nélkül minden szakmai lap méltatta. A kiállítás a Private Nationalism nemzetközi Európai Unió PNP Private Nationalism Project utolsó állomása volt, amelyre sikerült megnyerni művészeket a velencei biennáléről is, többek között a lengyel pavilonban kiállított Halka/Haiti installációt. A kiállítás a Budapest Történeti Múzeummal és a Közelítés Művészeti Egyesülettel (Pécs) együttműködésben valósult meg.

Az intézet egyik munkatársa a tudományosság, a kreativitás, a nyilvánosság és a társadalmi szerepvállalás kérdéseivel foglalkozott a neoavantgárd művészet kapcsán, valamint az utópiák és az újbaloldali elméletek jelentőségével Erdély Miklós életművén belül. Ezekkel a kutatásaival bekapcsolódott a budapesti tranzit.hu és a lipcsei Galerie für Zeitgenössische Kunst kutatási projektjébe, amelynek célja egy idegen nyelvű kötet megjelentetése a témában.

Az intézet 2013-ban rendezte meg angol nyelvű konferenciáját *Efemer építészet Közép-Kelet Európában a 19–20. században (Ephemeral Architecture in Central-Eastern Europe in the 19th and 20th centuries)* címmel a CentrArt Művészettörténészek Új Műhely Közhasznú Egyesülettel közösen. A három napos konferencia válogatott tanulmányaiból összeállított angol nyelvű kötet 2015-ben jelent meg a L'Harmattan kiadó gondozásában. A kötet keretét a geopolitika és az eszmetörténet szempontjából folyamatosan változó Közép-Kelet Európa fogalma jelentette. A kiadvány tematikája révén bekapcsolódik az ideiglenes építészettel kapcsolatban az utóbbi években megerősödött nemzetközi tudományos párbeszédbe. Az utóbbi két évtizedben a számos egyetemi tanszéken oktató Közép-Európa tanulmányok hagyományos keretein túllépve, a régió országainak identitás-konstrukcióinak, sajátos jelenségeinek, különbözőségeinek megértéséhez egy-egy szakterület alapos elemzése járul hozzá. A közép-kelet európai ideiglenes építészettel foglalkozó kötet a hazai kutatást is új eredményekkel, korábban nem elemzett kontextussal és szempontokkal gazdagítja. A kötet tanulmányai arra keresik a választ, hogy a mai fogalmaink szerinti Közép-Kelet Európa országaiban milyen szerepet játszottak a 19. század folyamán a kiállítási pavilonok a nemzetépítés különböző stratégiáinak vizuális megfogalmazásában, valamint a 20. század hajnalától kezdve milyen eszközökkel jelent meg és változott folyamatosan a modernitás fogalma ebben a kísérletezésre különösen alkalmas műfajban. A szemléletbeli és módszertani

gazdagságra a kötet szerzőinek tudományos háttere biztosít alapot, a régió országaiban kutató szerzők sorát (magyar mellett cseh, lengyel, lett, orosz, horvát román, szerb) francia, olasz, svájci, ír kollégák írásai egészítik ki.

2015-ben az intézet keretmegállapodást kötött a marburgi Herder Intituttal, amelynek témája információcsere a közép-kelet-európai művészettörténeti kutatásokról, könyv- és folyóiratcsere és információcsere az egyes szakkönyvpiacra történő fejleményekről, a publikációs lehetőségek biztosítása az érintett intézmények orgánumaiban a megadott szabályok szerint, meghívás a közös témákat érintő konferenciákra és workshopokra, valamint együttműködés nagy, átfogó projekteken.

IV. A 2015-ben elnyert fontosabb hazai és nemzetközi pályázatok rövid bemutatása

2015 februárjában indult az NKFIH *Adatok az Árpád-kori művészet történetéhez* című posztdoktori kutatási program az intézet egyik tudományos munkatársának vezetésével, értéke 4,5 millió forint. Az NKFIH program keretében Egerben részletes műtárgyfotózásra és rajzi felmérésekre volt lehetőség. Szintén NKFIH-program keretében nyílt lehetőség kőanyagvizsgálatokra az MTA CSFK Archeometriai Kutatócsoportjával együttműködésben.

V. A 2015-ben megjelent jelentősebb tudományos publikációk

1. Bicskei Éva: „Férfi/kép. Az 1825–1827-es országgyűlés reformereiről egy portrégaléria kapcsán.” In: Neumer Katalin (szerk.), *Identitások és váltások. Interdiszciplináris szimpózium (MTA BTK, 2012. december 6–7.) tanulmánykötete*. Budapest: MTA BTK–Gondolat, 22–92. (2015) Real: 32630
2. Farbakyné Deklava Lilla, Farbakó Péter, Mátéfy Balázs, Róka Enikő, Végh András (szerk.) *Mátyás-templom: A budavári Nagyboldogasszony-templom évszázadai (1246-2013)* Budapest: Budapesti Történeti Múzeum, 776. (2015) Real: 32090
3. Havasi Krisztina: A király új palotája. Megjegyzések a kora 13. századi óbudai rezidencia művészettörténeti helyéhez. In: *In medio regni Hungariae. Régészeti, művészettörténeti és történeti kutatások „az ország közepén”*. Szerk. Benkő Elek – Orosz Krisztina. Budapest: MTA BTK Régészeti Intézet, 405–469. (2015) Real: 31564
4. Hornyik Sándor: Sputnik versus Apollo: Science, Technology, and Cold War in the Hungarian Visual Arts, 1957-1975. *Acta Historiae Artium*, 56, 165–172. (2015) Real: 31691
5. Kerny Terézia: Grassalkovich Antal személyes devóciója. In: „*Birodalmam alatt...*” *Gróf Grassalkovich Antal a birtokos, mecénás és magánember*. Tanulmánykötet a Gödöllői Királyi Kastély és a Gödöllői Városi Múzeum szervezésében 2011. szeptember 16-án megrendezett Gróf Grassalkovich Antal című konferencia előadásaiából. Szerk. Czeglédi Noémi. Gödöllő: Városi Múzeum (Gödöllői Múzeumi Füzetek 14.), 196: 45–70. (2015)
6. Lövei Pál: Uralkodói kőanyagok. A király és az elit díszítőkö-használata a középkori Magyarországon. In: *In medio regni Hungariae. Régészeti, művészettörténeti és történeti kutatások „az ország közepén”*. Szerk. Benkő Elek; Orosz Krisztina. Budapest: Magyar Tudományos Akadémia Bölcsészettudományi Kutatóközpont Régészeti Intézet, 764: 79–109. (2015) Real: 24986
7. Sisa, József: Tradition und Kontinuität in der Baukunst. In: Csúri, Károly – Jacob, Joachim (szerk.): *Prinzip Wiederholung: Zur Ästhetik von System- und Sinnbildung in Literatur, Kunst*

und Kultur aus interdisziplinärer Sicht. Bielefeld: Aisthesis Verlag, 244–266. (2015) Real: 19827

8. Székely, Miklós: A Capital in the Margins: Concepts for a Budapest Universal Exhibition between 1867 and 1917. In: *Cultures of International Exhibitions 1840–1940 Great Exhibitions in the Margins*. Edited by Marta Filipová. London: Ashgate, 21–42. (2015) Real: 32392

9. András Edit (és Turai Hedvig) szerk.: A „*The Long Sixties*” és a „Visualizing Ideology: Art, Culture, and Politics in the Cold War Era” konferenciák előadásai, *Acta Historiae Artium*, 56, 103–353 (többek között Hornyik Sándor, Tatai Erzsébet, Pataki Gábor, András Edit tanulmányai is). (2015)

MTA BÖLCSÉSZETTUDOMÁNYI KUTATÓKÖZPONT

NÉPRAJZTUDOMÁNYI INTÉZET

1014 Budapest, Országház u. 30.; 1250 Budapest, Pf. 9
telefon: (1) 224 6782; fax: (1) 356 8058
e-mail: nti@btk.mta.hu; honlap: www.nti.btk.mta.hu

I. A kutatóhely fő feladatai 2015-ben

Hármas határok vizsgálata Magyarország délnyugati, délkeleti és északkeleti térségében – kutatás OTKA támogatással (2011–2015).

A néprajztudomány kézikönyveinek: *Magyar Népköltészeti Lexikon, A Magyar Népi Kultúra Enciklopédiája / Encyclopaedia of Hungarian Folk Culture*, az intézet évkönyvének és sorozatainak szerkesztése.

Társadalomnéprajzi változásvizsgálatok földrajzilag és típusaiban eltérő helyi közösségekben. Folyamatok a népi kultúra alakulásának történetében: forrásfeltárások és tanulmányok. Regionális és tematikus kutatások eredményeinek közzététele nemzetközi és hazai előadásokban, publikációkban.

Hagyomány és modernizáció, kulturális beidegződések és ideológiák, vallási jelenségek, táj- és környezetérzékelés – terepmunkák, etnológiai vizsgálatok Szibériában, valamint Közép- és Délkelet-Ázsiában.

Elméleti és módszertani kérdések a mai folklorisztikában. Folklórszövegek (mesék, mondák, kispikái prózaműfajok, lapp jóják) és a népi vallásosság jelenségeinek gyűjtése, forrásfeltárások, a szövegkorpuszok bővítése, elemzése.

II. A 2015-ben elért kiemelkedő kutatási és más jellegű eredmények

a) Kiemelkedő kutatási eredmények

Hármas határok vizsgálata Magyarország délnyugati, délkeleti és északkeleti térségében – kutatás OTKA támogatással (2011–2015)

Az intézet igazgatójának témavezetésével 5 intézeti és további külsős kutatók közreműködésével 2011 óta folyik Magyarország hármashatárainak kutatása. A négyéves projekt, éppen a Magyarországot elérő migránsválság kezdete előtt, 2015 júniusában zárult, amikor az eddig lokális jelentőségű, két-, illetve háromoldalúan nemzetközi határkérdés egy csapásra európai dimenzióba lépett, sőt globális politikai–ökológiai–gazdasági és vallási–kulturális összefüggésrendszerben vált vizsgálandó és értelmezendő jelenséggé. A kutatás a mostani migránsjelenséget megelőző száz év határátlépéssel járó migrációs folyamataira koncentrált. A résztvevők azt vizsgálták, hogy az elmúlt évszázad határmódosításai és különösképpen a rendszerváltozás óta eltelt időszak gazdasági–politikai intézkedései milyen hatást gyakoroltak a hármashatárok közelében élő helyi közösségekre; a határ menti települések kapcsolatrendszerének milyen kulturális, társadalmi és gazdasági dimenziói vannak.

A kutatócsoport feldolgozta az 1980-as években készült délnyugat-dunántúli néprajzi kérdőíves felmérést, 384 falu adatlapját digitalizálták és különböző tematikus egységek alapján (pl. házasodás, munka, búcsú, búcsújáró helyek, ki- és betelepülések, piac, vándorárus, vásár, zenészek, családok) rendezték az anyagot, az eredményeket pedig a térstruktúrák szerveződését megvilágító, a kutatás honlapján keresztül online hozzáférhető vektografikus térképeken ábrázolták. A kutatás eredményeit bemutató fotókiállítás 2015-ben

két újabb helyszínen volt látható: a Szegedi Tudományegyetem Néprajzi és Kulturális Antropológiai Tanszékén 2015. április 16-án, Nagykanizsán, a Halis István Városi Könyvtárban pedig 2015. április 26-án nyílt meg a kutatócsoport terepfotóinak vándorkiállítását. 2015. április 25–26-án Szentgotthárdon és Nagykanizsán mutatták be a résztvevők a projektet. 2015. október 5–6-án pedig a Szlovén Tudományos Akadémia Néprajzi Kutatóintézetének munkatársaival, illetve a helyi magyar tudományos és kulturális szervezetek és intézmények vezetőivel közösen szerveztek workshopot a szlovéniai Dobronakon. A szlovén-magyar határmenti kutatások eddigi eredményeiről és jövőbeli lehetőségeiről tanácskoztak. A tudományos vállalkozás jelentős eredménye, hogy a kutatócsoport mindvégig együttműködött az ELTE, a Szegedi Tudományegyetem és a Miskolci Tudományegyetem néprajz és antropológia szakos diákjaival, több területen is bevonták a hallgatókat a terepmunkába és a gyűjtött anyag feldolgozásába.

A kutatás eredményeként számos tanulmány és három könyv jelent meg: 1. A *Hármas határok néprajzi nézetben. / An Ethnographic Perspective on Tri-Border Areas* kötet 138 terepfotó gazdag adatolásával, elemzésével a hármashatár-helyzet vizuálintropológiai értelmezését adja négy tematikus egységben: hármasság, határforgalom, gazdasági kapcsolatok, valamint kulturális emlékezet. A hármashatár térségében ezek strukturálják ugyanis az ott élő közösségek hétköznapi határjárási gyakorlatait, valamint identitásképző és -kifejező tényezőket a határmentiségben. A kötet kétnyelvű (magyar, angol), de a képek rövid leírásai összesen hét nyelven – a magyar mellett, a kutatásba bevont országok nyelvein (ukrán, román, szerb, szlovén, német), valamint angolul – is olvashatók. 2. A *Hármas határok néprajzi értelmezésben* című tanulmánykötet 17 szerző tanulmányait összegzi a négy év legfontosabb kutatási eredményeivel. 3. Az egyik érintett határszakaszon végzett kutatásról monográfia jelent meg: *Csanáros és Vállaj kapcsolatainak változása a 20. század folyamán a magyar–román határ kontextusában* címmel. A *Hármas határok vizsgálata* kutatás eseményei, eredményei elérhetőek az MTA BTK Néprajztudományi Intézet honlapján keresztül (<http://www.etnologia.mta.hu/harmashatarok>), amelynek bővítése folyamatosan zajlott 2015-ben is.

Az önmeghatározás és csoportelhatárolódás vizuális toposzai – Imagológiai megközelítések a néprajztudomány felől (az intézet 2015-ös évkönyve)

Az *Ethno-lore*, az MTA BTK Néprajztudományi Intézetének évkönyve reprezentálja az intézetben folyó sokirányú kutatásokat. A 2015-ös kötet 12 tanulmánya azt vizsgálja, hogy a néprajztudomány és a folklorisztika hogyan és milyen témákkal járulhat hozzá az imagológiai kutatások interdiszciplináris diskurzusaihoz. Az írások rávilágítanak a vizualitás szerepére a populáris kultúra toposzainak, a magunkról és másokról alkotott sztereotip képeknek, képzeteknek, „üzeneteknek”, kollektív önképeknek és az identitás politikumának kialakításában. A tanulmányok szerzői a vizuális és textuális toposzok, valamint a mentális képek hármasa közötti interakciót vizsgálják. Az írások nem csak a nemzeti karakter kutatására fókuszálnak, hanem bármely csoport, réteg, társaság és társadalom önmagáról és másokról alkotott, konszenzuson alapuló, nyilvánosságnak szánt, jelentéshordozó erejű, képi ábrázolását és az azok nyomán kialakuló képzeteket értelmezik. A vaskos kötet tanulmányai az átlagosnál sokkal gazdagabban illusztráltak. A fekete-fehér szövegek közötti képek mellett a kötet végén az egyes cikkekhez kapcsolódóan színes mellékletek is találhatóak. A következő témakörökben készültek tanulmányok: A „távoli Másik” szövegekben és képekben a kora újkori Magyarországon: *historia naturalis* és antropológia a nagyszombati kalendáriumokban, 1676–1709 (1745); Az „odaliszka” – egy orientalizáló képzőművészeti téma jelentésének és recepciójának változásai; Népviseletek a 17–18. századi Erdélyben a viseletsorozatok tükrében; *Patrona Hungariae* ábrázolások a 16–17. századi főúri hadizászlókon. Különös

tekintettel a Fraknói Vármúzeum Zászlógyűjteményének zászlóira Esterházy Pál nádor idejéből (1635–1713); A „csodás képmás” – Kegyeképekhez fűződő mondák a magyar folklórban; „Mely igen szerelmetesek a te hajlékaid...” – A református templom mint a felekezeti azonosságtudat reprezentációja; Egy virágszőnyeg képei – A budakeszi úrnapi dekoráció néprajzi nézetben; „Rimaiként élni, rimainak látszani” – A salgótarjáni acélgyári kolónia önmeghatározásának vizuális elemei az 1930-as, 1940-es években; A kivándorlók „apoteózisa” – Festmény az amerikai magyar emigránsokról egy midwesti iparváros közkönyvtárában; A sarki fény színei. Szimbólumok a számi nemzeti identitáskonstrukció folyamatában; A sámánfa és az evenkik mindennapi élete – fotográfiai elemzés; Az európai néprajzi atlaszok vizuális megjelenítéséről.

Szövegfolklorisztikai kutatások, a Magyar Népköltészeti Lexikon szerkesztése

Az intézet folkloristái 2010 óta dolgoznak egy új folklorisztikai kézikönyv, a *Magyar Népköltészeti Lexikon* összeállításán. Munkájuk egyrészt azzal a célkitűzéssel készül, hogy a folklorisztika alapfogalmainak (mint pl. folklór, népköltészet, hagyomány, szájhagyomány, szóbeliség, folklórgyűjtés, archívum, hitelesség) korszerű értelmezését adják. Másrészt a népköltészet legjelentősebb műfajairól (népdal, mese, monda, ballada, anekdota, vicc, proverbium, találós), legfontosabb típusairól, motívumairól, előadóiról és a tudomány szak legjelesebb kutatóiról készítsenek a legfrissebb hazai és nemzetközi eredményeket is összegző szócikkeket. A rendkívül munkaigényes vállalkozásban az intézet 9 aktív korú és 5 már nyugdíjas, illetve egykori kutatója, összesen 14 folklorista vesz részt, akik 2015-ben a tervezett szócikkek körülbelül negyedét készítették el. Az év folyamán heti rendszerességgel tartottak továbbra is szerkesztőségi üléseket, amelyeken a munkaközösség az elkészült szócikkeket előzetesen felkészülve megvitatta, lektorálta. A *Magyar Népköltészeti Lexikon* készítésének nagyszabású vállalkozását az teszi lehetővé, hogy az intézetben dolgozik a magyar szövegfolklorisztika művelőinek jelentős része, a kutatóműhely tagjai egyaránt végeznek történeti folklorisztikai vizsgálatokat és jelenkutatást. Az intézet folkloristái gyűjtik, rendszerezik a hagyományosnak mondott népköltészeti műfajokat, vizsgálják továbbélési képességüket és szerepüket a tudomány szak kialakulása óta eltelt több mint másfél évszázadban, valamint az utóbbi években az elektronikus médiumok térhódítása következtében kialakuló digitális folklórjelenségeket.

Az BTK NTI Néprajzi tanulmányok sorozatában *Mese és filológia. Fejezetek a magyar népmeseszövegek gyűjtésének és kiadásának 19. századi történetéből* címmel látott napvilágot az intézet egyik szövegfolkloristájának monográfiája. Az intézet mondatkutatója újabb prózaepikai gyűjtéseit rendezte sajtó alá. A moldvai katolikusok népi vallásosságát és népi kultúráját kutató folklorista 2015-ben végzett néprajzi gyűjtései és forrásfeltárásai többek között az egyház tanításai és a helyi vallásosság viszonyára, valamint a hit és a természetfeletti lényekkel kapcsolatos elképzelésekre fókuszált.

Eredmények a népi műveltség történeti kutatásában

Az intézet akadémikus, emeritus kutatóprofesszora *Népek, térségek, hagyományok* című tanulmánykötetében 15 dolgozatát tette közzé. Az írások többsége a történeti Magyarország három nagyobb történeti régiójának (Dunántúl, Felföld, Erdély) néprajzi tagozódásával, magyar népcsoportjaival foglalkozik. A magyar népcsoportok kapcsán szól a velük élő nem magyar népekről, az etnikai térszerkezet 18. századi változásairól, a népközi kapcsolatokról, gazdasági egymásrautaltságról és kulturális kölcsönhatásokról.

Summa Ethnographica címmel az intézet új sorozatot indított, amelyben az egyes konferenciák, műhelymegbeszélések, vitafórumok, centenáriumi, születésnap, tisztelgő, évfordulós vagy egyéb megemlékező események nyomán keletkezett, tanulmányokká formált változataiban közlésre érdemes kézirat-együtteseket kívánja a kutatóhely közzétenni. Az első kötetben az MTA I. Nyelv- és Irodalomtudományi Osztálya, az MTA BTK Néprajztudományi és Zenetudományi Intézeteinek szervezésében Vargyas Lajos születése 100 éves évfordulójának tiszteletére 2014-ben rendezett konferencia anyagát tette közzé az intézet tudományos tanácsadójának szerkesztésében. A tanulmánykötet írásai egyrészt bemutatják és méltatják a neves népzene-kutatónak a szakma nagy, kollektív vállalkozásaiban (Magyar Néprajz, Magyar Népzene Tára) játszott szerepét, illetve a szakmai-tudománypolitikai fórumokon tanúsított konstruktív hozzáállását, másrészt az újabb kutatások fényében új szempontok szerint értékelték Vargyas Lajos sokoldalú munkásságát.

Társadalomnéprajzi változásvizsgálatok földrajzilag és típusaiban eltérő helyi közösségekben

Az intézet igazgatója évek óta kutatja az amerikai emigráns magyar közösségek életmód- és identitásváltozását az Egyesült Államok közép-nyugati és keleti parti államaiban, az első bevándorló nemzedék fő megtelepedési régióiban. A vizsgálat fókuszában az egykori ipari központok, főként bányász- és acélgyári munkásközösségeinek terepkutatása áll, de a néprajzi gyűjtőmunka nagy figyelmet szentel a különböző archívumokban és a magántulajdonban őrzött dokumentumok, fényképek, írásos- és tárgyi emlékek feltárására is. 2015-ben két alkalommal is, összesen 3 hónap állomásozó terepmunkát végzett a Midwestern (Pennsylvania, Pittsburg, Ligonier) Klebelsberg Kutatói Ösztöndíjjal. Kutatásai nyomán a neves dokumentumfilm-rendező, Zsigmond Dezső filmet készített *Burdosház Amerikából – Balogh Balázs néprajzkutató nyomában* címmel (Dunatáj, 2015). Bemutatóját New Brunswickban (NJ, USA) és Budapesten is jelentős érdeklődés kísérte mind a szakma, mind a nagyközönség részéről.

Az intézet etnobotanikus, társadalomnéprajzos kutatója az ADEPT Alapítvány kezdeményezésére Gyimesben nemzetközi összefogással végzett kutatásokat 2015-ben, amelynek célja egy új, eredmény-alapú agrár-környezetvédelmi EU-s támogatási rendszer kidolgozása, amely indikátornövények segítségével értékeli a gazdák tevékenységét.

A tisztálkodási szokások és fürdőkultúra történeti-, társadalomnéprajzi kutatását végző főmunkatárs több hazai és nemzetközi konferencián tartott előadást. Többek között a XII. Nemzetközi Finnugor Kongresszuson, ahol a *Body – Identity – Society: Concepts of the Socially Accepted Body* elnevezésű panel kezdeményezője és levezető elnöke volt.

Az intézet fiatal kutató ösztöndíjasa a Németországba kitelepített magyarországi németek több generációjának integrációját és identitását vizsgálta három hónapos terepmunkája során Klebelsberg Kutatói Ösztöndíjjal és Baden-Württemberg német szövetségi állami ösztöndíjjal.

2015-ben az intézet három fiatal kutatója is PhD-fokozatot szerzett, ketten társadalomnéprajzi témakörben; egyikük *A város vidéke. A falusi lakosság életmódváltása 1945 után az urbanizáció hatására*, másikuk *A rimaiak Salgótarjában. A Rimamurány-Salgótarjáni Vasmű Rt. salgótarjáni kolóniájának életmódvizsgálata a két világháború közötti időszakban* című dolgozattal.

Hagyomány és modernizáció, kulturális beidegződések és ideológiák, vallási jelenségek, táj- és környezetérzékelés – terepmunkák, etnológiai vizsgálatok Szibériában, valamint Közép- és Kelet-Ázsiában

Az európai korai etnográfia/antropológia (vizuális és textuális) recepciója Magyarországon (16–19. század) kutatási témában 2015-ben folytatódott az Európán kívüli őslakos népekkel kapcsolatos magyarországi levéltári források vizsgálata, elsősorban a nagyszombati jezsuita egyetem régi könyvtárának anyagának feltárásával az ELTE Egyetemi Könyvtár kézirat- és régi nyomtatványtárában.

Az intézet etnológusai Szibériában, Közép- és Délkelet-Ázsiában végzett terepmunkáik alapján a társadalom szerveződésének átalakulását, a változásokban a képzetrendszerek szerepét dolgozzák fel. A kutatásban résztvevő etnológusok vizsgálják a poszt-szovjet időszakban a térségben kialakult új társadalmi-, kulturális- és gazdasági-rendszereket és a modernizáció generálta konfliktusokat. Kutatásaikat egy olyan területen végzik, amely mindig is a magyar etnológiai kutatás középpontjában állt, ugyanakkor a térség a nemzetközi gazdaság számára is folyamatosan felértékelődik. Publikációik nyomán megismerhetővé válik az az értékrend, kultúra, gondolkodásmód, amely az itt élő, a globalizált világhoz most kapcsolódó társadalmak – jakutok, burjátok, evenkik, kazakok, kirgizek, mongolok –, illetve Kína, Vietnam e területen élő kisebbségeinek sajátja.

Az intézet Belső-Ázsia kutatója *Mongolian Buddhism: Past, Present and Future* címmel az MTA BTK Néprajztudományi Intézet, az ELTE Mongol és Belső-ázsiai Tanszék és a Mongolisztikai Kutatóközpont összefogásával nemzetközi konferenciát szervezett (2015. 04. 16-17.). A Traumák és tanulságok – 70 éve ért véget a II. világháború a Távol-Keleten című konferenciát (2015. 11. 28.) pedig az MTA BTK NTI a PP Katolikus Egyetemmel közös programként valósította meg. A II. világháború és öröksége a mai napig nagy hatással van a térség viszonyaira, a meg nem oldott területi vitákra, a háború által befolyásolt nemzeti identitásokra, amelyek számos olyan kérdéskört vetnek fel, amelyek nélkül a mai Távol-Kelet viszonyai nem érthetőek.

A Etnológiai Témacsoport fiatal kutatói ösztöndíjasa megvédte „*Vándorol a hang*” *A nganaszan hagyományos világnézet a folklórszövegek tükrében* címmel készült PhD-disszertációját.

Az intézet szaha (jakut) területeken évek óta terepmunkát végző etnológusa kutatásainak, publikációnak köszönhetően tagja az *International Arctic Science Committee; International Permafrost Association* támogatásával működő „*Permafrost and Culture*” akciócsoportnak, amelynek tagjai 2015-ben workshopot és Jakutia két olyan területén tartottak terepbejárást tartottak, ahol a termokarstos mélyedések elvizesedése jól megfigyelhető.

b) Tudomány és társadalom

Az intézet Történeti Néprajzi Témacsoportjának vezetője volt a kurátora az *Örökség és újítás – Kortárs magyar kézműves remek* című nagyszabású kiállításnak a Várkert Bazárban, amit 2015. augusztus 20. – november 24. között a Népművészeti Egyesületek Szövetségének Igazgatósága a Miniszterelnökség felkérésére rendezett. A kiállításon 5 nagy teremben, 500 m²-en 250 alkotó mintegy kétezer munkája volt látható. A népművészeti ihletésű tárgyak az utóbbi 10-15 évben készültek. A kiállítás szándéka szerint ráirányította a közönség figyelmét a hagyományban gyökerező tárgyi világ értékálló esztétikumára. A bemutatott mesterségek felölelik a kézműves szakosztályok által képviselt mesterségek szinte teljes spektrumát. A kiállításon helyet kaptak rekonstrukciós jellegű tárgyak, mellettük a népművészeti hagyomány keretein belül maradó, de kreatív alkotói variációkat megmutató tárgysorozatok, továbbá a hagyományos keretből kilépő, már iparművészeti szemlélettel alkotott mai tárgyak is. A

legfontosabb témakörök: az öltözködés, az ékszer és a csipke, a hímzések, szőttések, hímes tojás, mézeskalács, gyerekjátékok, fazekasság, kosárfonás, kékfestés, a férfias iparok közül a kovácsok, kő-, fa-, szaru- és csontfaragók, ötvösök, nyergesek, szíjgyártók és hangszerkészítők tárgyai voltak láthatóak. A pásztorművészet motívumvilága mellett megjelent a régészeti rekonstrukciós tárgyak csoportja is a nemezszőnyegek közép-ázsiai ornamentikájának kíséretében. A rendezvénynek komoly sajtóvisszhangja volt.

2015. szeptember 25-én a Kutatók Éjszakája európai programhoz kapcsolódóan az *Örökség és újítás – Kortárs magyar kézműves remek* című kiállításához kötődően az intézet kutatói számos programot szerveztek az érdeklődő nagyközönségnek. A kiállítást rendező intézeti főmunkatárs kiállítás-vezetéseket tartott. Három intézeti kutató kézműves foglalkozásokkal (nemezelés, gyöngyfűzés, ékszerkészítés), népzenei bemutatóval fogadta a kiállításra ellátogatókat, az intézet egyik fiatal kutató néprajzosa pedig ismeretterjesztő előadásokat tartott a kiállítás anyagához kapcsolódva: *Kézzel, mézzel, lélekkel. Ezerarcú mézesbábosok*, illetve *Egy kovács nem kovács... A kovácsmesterség története és meséi* címmel. 2015. november 22-én a kiállítás záró-rendezvényén ugyancsak vezetéseket és további programokat szerveztek a kiállítás készítői.

Az intézet kutatójának „*Mióta elvesztettünk téged...*”: *A Salgótarjáni utcai zsidó temető* címmel nyílt 170 monokróm digitális fotográfiából álló fényképkiállítása a Néprajzi Múzeumban (2015. 09. 20. – 2016. 02. 20.) Az 1874 óta működő temető, ma már Budapest legrégebbi zsidó temetője, amely átfogó képet nyújt 19. század végének és a 20. század első felének zsidó társadalmáról. A kiállítótér adottságai lehetővé tették, hogy leképezék a temető struktúráját, s a képek a látogatót a kiemelt síremlékeken – szimbólumaik, az általuk megvalósított társadalmi reprezentáció, illetve használatuk és pusztulásuk képes és szöveges „körülírásán” – keresztül vezetik, és a temetőt mint a hazai, s kiemelten a budapesti zsidó kultúra emlékezhelyét mutatják be.

Az MTA I. Nyelv- és Irodalomtudományi Osztálya a Tudomány Ünnepe programok keretében tartott *Megértés és megértetés. A magyarázat szerepe a bölcsészettudományban* című konferenciáján 2015. november 16-án az intézet egyik tudományos tanácsadója *Megértés és megértetés. A magyarázat szerepe a néprajztudományban* címmel tartott nagyívű előadást.

Az MTA Tudomány Ünnepe rendezvénysorozat alkalmából 2015 novemberében a Néprajztudományi Intézet két előadást hirdetett meg. Mind a kettő nagyszámú szakmán túli érdeklődőt is vonzott. Az egyik program az intézet egyik társadalomnéprajz kutatója *Interaktív etnográfia – „valós” és „virtuális” világok határán* című előadása volt. A másik *A néprajztudomány kéziratos forrásainak sorsa a 21. században I. Új szerzemények a mesekutató Ortutay Gyula tudományos hagyatékából* címmel szervezett tudományos rendezvény volt, az MTA BTK Néprajztudományi Intézete, a Néprajzi Múzeum és a Magyar Néprajzi Társaság Társadalomnéprajzi Szakosztályának közös rendezvénye. A három előadó közül kettő az intézet szövegfolkloristája, akik előadásaikban bemutatták a 2015. május 10-én árverésre bocsátott Ortutay-hagyaték szakvéleményeik nyomán védetté nyilvánított teteleit és kamara kiállítást rendeztek a Néprajzi Múzeum és az MTA BTK Néprajztudományi Intézet összefogásával megvásárolt dokumentumokból és fényképekből. Az Ortutay-hagyaték árverésén az intézetnek sikerült megszereznie azt a 15 fotóból álló tételt, amelyek közül nyolcat az 1940-es évektől Spanyolországban élő és ott világhírűvé vált szocio- és portréfotós, Müller Miklós készített Fedics Mihály mesemondóról Bátorligeten. A fotók értékét esztétikai kvalitásaik mellett az is növeli, hogy korábban nem készült hasonló színvonalú

fényképsorozat magyar mesemondóról, Ortutay Gyula 1940-ben közzétett, *Fedics Mihály mesél* című, programadó tanulmánnyal kísért kötete egy új meseértelmezési irányzat, az egyéniségkutatás alapműve lett.

Az intézet főmunkatárs szövegfolkloristája szakértőként tagja az Emberi Erőforrások Minisztériuma által felállított Népmese Tanácsadó Testületnek.

III. A kutatóhely hazai és nemzetközi kapcsolatai 2015-ben

Az intézet igazgatója, egyben az MTA BTK főigazgató-helyettese 2015. június 25–30. között az MTA BTK főigazgatójával, a Néprajzi Múzeum főigazgatójával, valamint az intézet munkatársával szakmai látogatást tett Jakutiában. A szakmai előadásokon túl, a további együttműködések érdekében több múzeum és helyi intézet igazgatójával és a jakut kulturális miniszterrel is tárgyaltak.

Az MTA BTK NTI a hazai néprajzi kutatás meghatározó intézményeként arra törekszik, hogy összefogja a hazai etnográfiai vizsgálatokat. Az intézet témacsoport-vezető főmunkatársa a főszerkesztője a magyar néprajztudomány idegen nyelvű folyóiratának az *Acta Ethnographicának*, további három kutatója pedig a szerkesztőbizottság tagja. A tudományszak magyar nyelvű vezető folyóiratában szerkesztő bizottsági tagként és olvasószerkesztőként is rendkívül aktív szerepet töltenek be intézeti munkatársak.

2015-ben 11 kutató végzett rendszeres oktatási tevékenységet a hazai felsőoktatásban az ELTE Néprajzi Intézetében, Távol-keleti Intézetében, Belső-Ázsia Tanszékén és a Finnugor Tanszéken, a PTE Néprajz és Kulturális Antropológia tanszékén, Budapest Campus of McDaniel College, valamint az amerikai Council on International Educational Exchange Program (CIEE) külföldi oktatási programjában és a Corvinus Egyetem International Study Programjában, a Szegedi Tudományegyetem BTK Kommunikáció- és Médiatudományi Tanszékén, valamint a Sárospataki Református Teológiai Akadémián.

A néprajzi kutatás sajátossága a terepmunka, az intézet munkatársai több mint 650 napot töltöttek 2015-ben terepen, elsősorban Magyarországon és a határon túli magyar nyelvterületeken, az USA magyar közösségeiben, ezen kívül szibériai, kaukázusi népek körében, valamint Kínában és Mongóliában.

Az intézet nyolc ország (Kína, Lengyelország, Mongólia, Oroszország, Románia, Szerbia, Szlovénia, Ukrajna) akadémiai intézetével működik együtt bilaterális egyezmények alapján. Ennek keretében 5 kutató összesen 36 napot töltött az intézetben, illetve 11 kutató utazott ki, és kutatott 81 napot a partnerországban. Peregrinációs támogatással 12 kutató utazott 13 országba összesen 141 napra konferenciára, terepmunkára, szakmai partnerintézmények látogatására.

Az intézet kutatói nagy gyakorisággal vesznek részt más intézmények, különösen a Bölcsészettudományi Kutatóközpont más intézetei által kezdeményezett kutatásokban, interdiszciplináris konferenciákon.

Az MTA BTK és a Nemzeti Emlékezet Bizottságának (NEB) együttműködésével létrejött Vidéktörténeti Témacsoport tagjaként az intézet öt néprajzkutatója végez terepmunkát valamint forrásfeltáró vizsgálatokat olyan témakörökben, mint: *A vallásos nyelv átformálása az 1945-utáni években* vagy *A buda-környéki falvak 1944-45-ös történelmének egyházi,*

pasztorációs vonatkozásai az „Egyház és társadalom” kutatócsoport tagjaként a köztörténeti és egyháztörténeti események teológiai és vallási értelmezését kutatva. Az „Elit- és tulajdonváltás. Intézmények, szervezetek, képviselők archontológiája és rekrutációja” munkacsoport keretében *A helyi elit vizsgálata a Mezőcsáti járás településein 1945-ben igazolóbizottsági iratok tükrében* témakörben dolgozik intézeti kutató. További két intézeti munkatárs kutatási területe a Vidéktörténeti Témacsoporton belül: *A diktatúra emlékezete és a múlt feldolgozásának alakzatai a szatmári svábok körében*, valamint *a II. világháború és a Vörös Hadsereg a Dél-Vértes településeinek lokális emlékezetében*. Eredményeiket hosszabb lélegzetű tanulmányokban, valamint hazai (pl. *Váltóállítás. Diktatúrák a vidéki Magyarországon 1945-ben*; szervezők: MTA BTK, NEB, 2015. 09. 23.) és nemzetközi konferencia előadásokban összegezték.

Egy főmunkatárs folklorista *A 19. századi folklorisztika a nemzeteszme szolgálatában* című témával kapcsolódik a *Művészetek és tudomány a nemzetépítés szolgálatában a 19. századi Magyarországon* elnevezésű a BTK TTI által koordinált OTKA kutatáshoz. A projekt résztvevőjeként a nemzet diskurzus 19. századi történetét tárgyaló nemzetközi szimpóziumon vett részt Finnországban. A kutatócsoport tagjaként többek között a regeköltészet kapcsán az irodalom, a közköltészet és folklór 19. századi összefonódását, egymásra hatását és elkülönülését kutatta.

Az intézet témacsoport-vezető főmunkatárs tagja az MTA BTK Médiatudományi és Médiatörténeti Kutatócsoportjának. 2015 decemberében a *Véleménysajtótól a tömegsajtóig* címmel műhelykonferenciát tartottak.

Az intézet kutatói több nemzetközi konferenciának nem csak előadói, hanem szervezői, panelvezetői voltak. Az intézet egyik főmunkatársú kutatója már több éve együttműködik a lengyel akadémiai partnerintézmény kutatóival a vizualitás, a történetiség, az etnográfia valamint a másság reprezentációk összefüggéseinek kutatásában, speciálisan kelet-európai kontextusban. A varsói és a budapesti konferencia után most Szófiában tartottak nemzetközi tanácskozást (2015. 12. 03.) *Multimedial Representations of the Other and the Construction of Reality* címmel (<http://visualother-iv.ucoz.com/>), amelyen az 1945–1980 közötti időszak vizuális kultúráját, multimedialis megjelenítését vizsgálták az előadók, akik elsősorban az egykori keleti blokk országaiból érkeztek. A konferencián az intézet két kutatója is előadott, egyikük két szekciónak is a levezető elnöke volt. A konferencia eredményeként új együttműködési tervek születtek a bolgár, a lengyel és a magyar akadémiai intézetek között.

Az intézet kutatói közül öten vettek részt a SIEF (International Society for Ethnology and Folklore) *Utopias, Realities, Heritages: Ethnographies for the 21st century* című, 12. kongresszusán Zágrábban (2015. június 22-25.). A XII. Nemzetközi Finnugor Kongresszuson, a finnországi Ouluban az intézet három kutatója vett részt a finnugrisztikai kutatások újabb irányait kereső előadásokkal.

Az intézet könyvtárának könyv- és CD-állománya 2015-ben 241 darabbal gyarapodott és 170 db külföldi és magyar folyóirattal. A könyvtár állománya a beszámolási év végén 45 548 leltári egység (könyv, folyóirat, különnyomat, CD, térkép stb.) volt, a könyvtár cserepartnereinek száma 160. Cserébe, tiszteletpéldányként, ajándékként, (konferenciákon, könyvgyűjtő akciók során) 652 kötetet adott az intézet saját kiadványaiból.

IV. A 2015-ben elnyert fontosabb hazai és nemzetközi pályázatok rövid bemutatása

Az Ethno-Lore, az MTA BTK NTI évkönyv XXXII. kötete megjelentetésére.

Forrás: MTA Könyv- és Folyóirat Pályázat, a szerződés témaszáma: KFB-010/2015

A támogatás összege: 700 000 Ft

A szakmai teljesítés és pénzügyi elszámolás határideje: 2016. január 31.

VL100. Tanulmányok Vargyas Lajos születésének 100. évfordulójára.

Forrás: MTA Könyv- és Folyóirat Pályázat, a szerződés témaszáma: KFB-073/2015

A támogatás összege: 600 000 Ft

A szakmai teljesítés és pénzügyi elszámolás határideje: 2016. március 31.

Szövegalkítási stratégiák a magyar népmesegyűjtés és -kiadás 19. századi történetéből.

Forrás: MTA Könyv- és Folyóirat Pályázat, a szerződés témaszáma: KFB-070/2015

A támogatás összege: 700 000 Ft

A szakmai teljesítés és pénzügyi elszámolás határideje: 2016. március 31.

A Grimm meséktől a modern mondáig. Folklorisztikai tanulmányok.

Forrás: MTA Könyv- és Folyóirat Pályázat, a szerződés témaszáma: KFB-075/2015

A támogatás összege: 550 000 Ft

A szakmai teljesítés és pénzügyi elszámolás határideje: 2016. március 31.

Az Életmód és Tradíció sorozat 14. kötetének publikálása.

Forrás: MTA Könyv- és Folyóirat Pályázat elnöki külön keret, a szerződés témaszáma: KK-011/2015

A támogatás összege: 475 000 Ft

A szakmai teljesítés és pénzügyi elszámolás határideje: 2016. március 31.

V. A 2015-ben megjelent jelentősebb tudományos publikációk

1. Balogh Balázs (főszerk.) – Fülemile Ágnes (szerk.) – Ispán Ágota (szerk.) – Magyar Zoltán (szerk.): *Ethno-Lore. Az MTA BTK Néprajztudományi Intézetének évkönyve XXXII.* Budapest: MTA BTK Néprajztudományi Intézet, 559. (2015) <http://real.mtak.hu/32879/>
2. Turai Tünde – Mészáros Csaba (szerk.): *Hármas határok néprajzi nézetben. / An Ethnographic Perspective on Tri-Border Areas.* (kétnyelvű kötet) Budapest: MTA BTK Néprajztudományi Intézet, 218. (2015) <http://real.mtak.hu/32611/>
3. Turai Tünde (szerk.): *Hármas határok néprajzi értelmezésben.* Budapest: MTA BTK Néprajztudományi Intézet 294. (2015) <http://real.mtak.hu/32575/>
4. Vargyas Gábor (szerk.): *VL 100 Tanulmányok Vargyas Lajos születésének 100. évfordulójára. /Summa Ethnographica/* Budapest: L'Harmattan Kiadó – MTA BTK Néprajztudományi Intézet, 278. (2015) <http://real.mtak.hu/32880/>
5. Domokos Mariann: *Mese és filológia. Fejezetek a magyar népmeseszövegek gyűjtésének és kiadásának 19. századi történetéből. /Néprajzi tanulmányok/* Budapest: Akadémiai Kiadó, 480. (2015)
6. Ноппál Мiхáлы: *Шаманы – культуры – знаки.* Редактор и состав. Николай Кузнецов. Тарту: Научное издательство ЭЛИМ, 239. (2015)

7. Magyar Zoltán: *Népköltészeti gyűjtés. Mesék és mesemondók.* /Documentatio Folkloristica/ Budapest: MTA BTK Néprajztudományi Intézet, 207 + 32 t. (2015) <http://real.mtak.hu/32572/>
8. Paládi-Kovács Attila: *Népek, térségek, hagyományok.* Budapest: Akadémiai Kiadó, 323. (2015)
9. Szilágyi Levente: *Csanáros és Vállaj kapcsolatainak változása a 20. század folyamán a magyar–román határ kontextusában.* Budapest: MTA BTK Néprajztudományi Intézet (2015) http://www.etnologia.mta.hu/harmashatarok/anyagok/OTKA_SzL_Csanaros_Vallaj.pdf
10. *Shamanistic Scopes in a Changing World.* Edited by Naram Bilik and Mihály Hoppál with the assistance of Zhon Lei. /Bibliotheca Shamanistica vol. 17.) Budapest –Guiyang: International Society for Shamanistic Research 254. (2015)
11. Birtalan, Á. – Majer, Zs. – Szilágyi, Zs. – Tekelki, K. (eds.): *Buddhism in Contemporary Mongolia. Traditional Mongolian Culture III.* DVD. Budapest: Eötvös Loránd University, Mongol and Inner Asian Department, Center for Mongolian Studies, (2015)
12. Babai D., – Tóth A., – Szentirmai I., – Biró M., – Máté A., – Demeter L., – Szépligeti M., – Varga A., – Molnár Á., – Kun R. – Molnár Zs.: Do conservation and agri-environmental regulations effectively support traditional small-scale farming in East-Central European cultural landscapes? *Biodiversity and Conservation*, 24: 1–23. (2015) <http://link.springer.com/article/10.1007%2Fs10531-015-0971-z>
13. Iancu Laura: Magyarfalú in the 1980s: Reflexions on My Childhood in a Csángó Village. In Magdolna Kovács – Petteri Laihonon – Hanna Snellman ed.: *Culture, Language and Globalization among the Moldavian Csángós Today.* *Uralica Helsingiensia*, 8. Helsinki, 137–158; <http://real.mtak.hu/31714/>
14. Báti Anikó: A cooking know-how: virtual and personal transmission of skills (A Hungarian example). In: Violetta Krawczyk-Wasilewska – Patricia Lysaght: (szerk.) *Food and Internet.* SIEF 20th International Ethnological Food Research conference. Frankfurt: Peter Lang Verlag, 221–230. (2015) <http://real.mtak.hu/26649/>
15. Mikos Éva: A népiesség fogalma a néprajztudományban. *Irodalomtörténeti Közlemények*, 119:(1) 89–107. (2015) http://real-j.mtak.hu/6115/1/ItK_2015_1_Bel%C3%ADv_vagott.pdf#page=89
16. Vargha Katalin: A magyar találósok történetiségéhez. *Ethnographia* 126. évf. 3. szám. 2015. 434-442. <http://real.mtak.hu/31815/>
17. Nagy Károly Zsolt: Ösvény a dzsungelben. *Replika*, 90–91. 2015/1–2. szám. Belépés Jelszóval! Online világok és kutatási módszereik. A két tematikus számot szerkesztette Farkas Judit és Lajos Veronika. 39–56. (2015) <http://real.mtak.hu/27470/>

MTA BÖLCSÉSZETTUDOMÁNYI KUTATÓKÖZPONT

RÉGÉSZETI INTÉZET

1014 Budapest, Úri u. 49., 1250 Budapest, Pf. 14

telefon: (1) 224 6700; fax: (1) 224 6719

e-mail: benko.elek@btk.mta.hu; honlap: <http://ri.btk.mta.hu/hu/>

I. A kutatóhely fő feladatai 2015-ben

Az MTA BTK Régészeti Intézete az egyetemes régészeti kutatás korszerű tudományos szempontjai, valamint a magyarországi régészeti emléanyag konkrét kérdései mentén végezte munkáját 2015-ben is. Az intézet feladatának tekinti, hogy meghatározó szerepe legyen kiemelkedő hazai és nemzetközi régészeti kutatásokban, e célból több vezető európai kutatóintézettel stratégiai partnerséget alakított ki. Korábbi projektek folytatása és lezárása keretében összefoglaló köteteket rendezett sajtó alá. Új kezdeményezéseket is tett: egy újonnan induló, a bronzkort vizsgáló Lendület pályázat formájában, és egy interdiszciplináris OTKA-projekttel a középkori környezettörténet kutatásában. E munkák révén a régészet természettudományokkal való együttműködése szélesedett ki: a roncsolásmentes anyagvizsgálatok és terepkutatások mellett a radiokarbon keltezés elméleti hátterének elmélyítése, az archeogenetikai laboratórium eszközparkjának és vizsgálati módszereinek megújítása és a 2015-ben intenzíven folytatott környezettörténeti kutatások.

A Régészeti Intézet munkája a paleolitikum kivételével a régészeti korok teljes spektrumát felöleli, súlypontját a neolitikum, a rézkor, a bronzkor, az antik kortól az Árpád-korig terjedő időszak (benne a germán és avar kor, a Karoling-kor és honfoglalás kor), valamint a középkor és a kora újkor (török kor) jelenti. E hagyományos kutatási ágak művelése mellett átfogó, a magyarországi régészet egésze szempontjából alapvető munkálatokat is előmozdított: Magyarország Régészeti Topográfiája (Békés és Csongrád megye), Archeogenetikai Laboratórium (új típusú szekvenálás), térinformatikai fejlesztések (Seuso-kincs, csíksomlyói kegyszobor, telep- és földvárkutatás). 2015-ben több vezető kutató tiszteletére is tematikus tanulmánykötet készült, ezek egy-egy kutatási terület részletes áttekintését is szolgálják. 2015-ben hosszabb kényszerszünet után megjelent az intézet évkönyve (Antaeus 33/2015), valamint a szintén az Intézet szerkesztésében megjelenő folyóirat, az Acta Archaeologica, amely a magyarországi, egyben a kapcsolódó nemzetközi régészeti eredmények kiemelkedően fontos megjelenési helye.

Az intézet munkájában folyamatos gondot jelent a kutatóközponti szervezettel járó nehézkes adminisztráció, ami jelentős kutatói kapacitást von el, enyhítése ezért közös kutatói érdek.

II. A 2015-ben elért kiemelkedő kutatási és más jellegű eredmények

a) Kiemelkedő kutatási és más jellegű eredmények

Ősrégészeti témacsoport

A kutatás központjában az időrendi kérdések természettudományos megközelítése, a bioarcheológiai módszerekkel is vizsgálható vándorlások és életmód, az európai léptékű és regionális kapcsolatrendszer, a társadalmi és gazdasági rendszerek komplex elemzése áll. A kutatók számos nemzetközi programban vesznek részt (European Research Council [ERC]; Deutsche Forschungsgemeinschaft [DFG]; Lengyel Kutatási Alap), stratégiai együttműködésben dolgoznak többek között a Német Régészeti Intézet Römisch-

Germanische Kommission (RGK) részlegével. A hazai intézményi együttműködések mellett munkájukat a Bolyai Kutatási Ösztöndíj, a Nemzeti Kutatási Alap (NKA) és az OTKA/NKFIH támogatásával végzik. A bronzkori kutatások egy kiemelt vonulata 2015 júliusától az MTA Lendület-programjában folyik. A témacsoport az intézet őskori archeogenetikai programja keretében Európa benépesülésének folyamataira keresi a választ a Kr. e. 6–1. évezred időszakában.

Az újkőkori munkacsoport a Dél-Dunántúlon végez átfogó kutatásokat. Az Alsónyék–Bátaszéken feltárt európai jelentőségű lelőhely feldolgozása OTKA-támogatással és az RGK részvételével folytatódott, egy készülő PhD-dolgozat kapcsolódik hozzá. Az egyedülállóan nagy mintaszámon alapuló abszolút kronológiai keltezés OTKA- és ERC-projekteken belül valósult meg. Az újkőkor élelemtermelési és táplálkozási szokásainak vizsgálata két nemzetközi projektben folytatódott. Új OTKA-program indult a Közép-Európa és a Balkán közötti érintkezési zónát képező Délkelet-Dunántúl kutatására. A vizsgálatok egymással összevethető településtörténeti modelleket fognak eredményezni az egyes, földrajzilag és kulturálisan is eltérő mikrorégiókból. A kutatócsoport Tolna megyében terepbejárásokat végzett és folytatta a már megismert települések feldolgozását. Ennek keretében elkészült egy PhD-dolgozat és egy MA diplomamunka, előkészületben van egy további PhD-dolgozat.

A Kárpát-medence keleti területén található rézkori temetők statisztikai elemzése keretében több tanulmány mellett elkészült egy önálló kötet német nyelvű kézírata. A késő rézkori társadalom elemzése kapcsán megjelent egy angol nyelvű monográfia a pilismarót-basaharci temető komplex feldolgozásával. A korszak temetkezéseinek átfogó kutatására NKFIH kutatási pályázatot nyújtottak be.

A bronzkori munkacsoport nemzetközi együttműködések, hazai NKA- és OTKA-támogatás mellett egy új Lendület kutatócsoport keretében vizsgálja a bronzkor első felének ezer éves időszakát. A bronzkori közösségek mobilitását, társadalmi-gazdasági stratégiáit a települési hálózatok regionális feltérképezésével és roncsolásmentes geofizikai és régészeti talajtani felmérésekkel, a temetkezések régészeti és bioarcheológiai elemzésével, valamint a bronztárgyak archeometallurgiai és készítméstechnikai vizsgálatával elemzik. Kakucs-Turján mögött bronzkori településen lengyel-német-magyar együttműködésben végeztek feltárást. A bioarcheológiai kutatások során elkészült radiokarbon mérések, stabilizotóp-elemzések és antropológiai vizsgálatok a bronzkor kezdetén megjelenő népeiségekre és a településeken belüli temetkezésekre koncentráltak, az eredményekről a Nature-ben tanulmány jelent meg. A késő bronzkor időszakából a dél-alföldi régió kiterjedt erődítéseit vizsgálták.

Ókori és népvándorlás kori régészeti témacsoport

A témacsoport feladata a klasszikus ókori régészet egyes nagy témáinak kutatása, a késő ókori civilizáció átalakulásának vizsgálata és a Kr. utáni 1. évezredben a Kárpát-medencében letelepedett népek (szarmaták, germánok, hunok, avarok, szlávok) és a Karoling-kor anyagi és szellemi műveltségének, hatalmi és társadalmi szervezetének, kulturális kapcsolatrendszerének elemzése.

Elkészült és megjelent az ókori núbiai királyság (Kush) történeti/régészeti periodizációját kidolgozó monográfia. Egyik munkatárs az olympiai Zeus-templom szobordíszjeinek rekonstrukciója mellett a szobrászmester(ek) egyéni sajátosságait és származási helyét vizsgálta a „mesterkéz-attribúció” módszerének háromdimenziós műalkotásokra történő adaptálásával. Mintegy 200 klasszikus kori görög szobor 3D-szkennelésével hozzájárult az európai kulturális örökség korszerű dokumentálásához is.

Nemzetközi projekt keretében elkészült a San Potitói római császár kori villa kerámia-anyagának (OTKA) és több pannoniai lelőhely terra sigillátáinak feldolgozása. Pannonia egyik legjelentősebb szentélye, a savariai Iseum leletegyüttesének elemzésében több kutató vett részt. A késő római pannoniai temetők társadalomtörténeti értékelése mellett több korabeli központban a gazdálkodásra és az életmódra utaló telepkerámia vizsgálata is folytatódott (Keszthely, Ságvár, Alsóheténypuszta).

Az intézet egyik kutatóprofesszora irányítja a Seuso-munkabizottság tevékenységét. A kincs művészettörténeti elemzése kapcsán a Kr. u. 4. századi római művészet főbb tendenciáiról könyvfejezet készült.

Nemzetközi projektek keretében folytatódott a Fekete-tenger térsége kereskedelmének és kapcsolatrendszerének (OTKA), valamint a késő ókori temetkezési kultúrának az egész Mediterráneumot érintő kutatása (MTA- Römisch-Germanisches Zentralmuseum).

A szóládi langobard temető nemzetközi régészeti és bioarcheológiai feldolgozása mellett folyamatban van a budakalászi korszak monográfiájának, valamint az avarok és a helyi népesség kapcsolatrendszeréről szóló értekezésnek a nyomdai előkészítése. Monográfia jelent meg az avar kori fegyverekről és a csákberényi avar kori temetőről. Egy készülő monográfia az avarok, Bizánc és Itália közötti kulturális kapcsolatokat elemzi. A kora középkori eurázsiai kultúráknak az európaiakhoz való viszonyával foglalkozó OTKA-Wissenschaftsfonds (Ausztria) program a sztyeppe népek akkulturálódását, illetve annak elmaradását vizsgálja, bizonyos régészeti leletcsoportok (lőszerszámok, fegyverek, luxus- és presztízscikkek) és az írásos források elemzésével.

A „Hatalom és kultúra” OTKA-program keretében elkezdődött a közép-Tisza-vidéki 4–5. századi települések, a korabeli férfi és női viselet, a zalavár-récéskúti, illetve várszigeti Karoling-kori kerámia, valamint a Zala-völgyi avar temetők adatbázisának összeállítása. A program keretében három PhD-dolgozat készül. Tanulmány jelent meg a hun kori üstökről és egy a keletrómai császár képmását hordozó 8. századi övveretről, e képtípus avar kori elterjedéséről. Zalavár-Várszigeten ebben az évben is folytatódott a feltárás és elkészült a Hadrianus-templom üvegleleteinek formai rendszerezése, valamint a 9. századi település polírozott asztali kerámiájának feldolgozása. Tanulmány vizsgálta a 19. századi kora középkori régészetnek a nemzetépítés alakításában játszott szerepét.

Honfoglalás kori, középkori és kora újkori régészeti témacsoport

A témacsoport a honfoglalás korától a kora újkorig terjedő időszak kérdéseit vizsgálja, térben és időben tág, interdiszciplináris kitekintéssel.

A honfoglalás kori kutatások kiemelkedő vállalkozása a kor sírleleteit felölelő korpuzskötetek kiadása, amely a Régészeti Intézet és a Szegedi Tudományegyetem Régészeti Tanszéke együttműködésével új lendületet nyert. Megjelent a honfoglalás kori ornamentikát és kapcsolatrendszerét feldolgozó, nemzetközi jelentőségű monográfia. Folytatódnak a legkorábbi, pénzzel és kardmelléklettel keltezett honfoglalás kori temetkezésekről készülő kötet munkálatai. Egy Bolyai-ösztöndíjas kutató részt vett a honfoglalás keleti előzményei feltárására irányuló oroszországi kutatásokban.

Egy átfogó OTKA-projekt széles hazai szakmai együttműködésben vizsgálja az avar kortól az Árpád-korig terjedő időszak településmaradványait (Hajdú-Bihar megye kora középkori

települései, Visegrád ispáni központ emlékei), valamint a 9–10. század régészeti-történeti problémáit.

Elkészült „A Székelyföld története” című három kötetes monográfia szerkesztett kézírata.

A középkori Magyarország központi régiójának királyi központjai, királyi alapítású egyházi intézményei kutatását geofizikai mérés és a pilisi erdők környezettörténeti elemzése egészítette ki. A projekt részeként, a témacsoport szerkesztésében, több tagjának tanulmányával megjelent az „In medio regni Hungariae” című tanulmánykötet. Folyik a középkori és kora újkori mesterségekről és műhelyekről összeállított tiszteleti kötet szerkesztése. A kötetek a Kárpát-medence középkori és kora újkori régészetét áttekintő tematikus könyvsorozat részei.

OTKA-támogatással folytatódott Pest megye őskori és középkori földvárainak korpusz-jellegű összegyűjtése és feldolgozása. Egy teszterületen az intézet munkatársai korszerű geofizikai és térinformatikai kutatásokat is végeztek. A Lendület-munkacsoportban a városi gazdálkodáshoz kapcsolódóan Győr középkori kereskedelmének színtereit, és ezek régészeti anyagát vizsgálták.

A hódoltság kori, illetve kora újkori kutatások részben intézményközi és a BTK intézeteinek együttműködésében, részben OTKA-pályázatok keretében történnek. A kutatások dunántúli török, illetve török kori erődítésekre, a török kori Székesfehérvárra, ill. budai, pápai kora újkori kerámialeletek feldolgozására irányultak. Az intézet egyik munkatársa a Nemzeti Várprogramba bekerült csókakői vár régészeti kutatását vezette, és a szigetvár-turbéki ásatásoknál konzulens volt. A Dráva-vidéki középkori és török kori régészeti és környezettörténeti kutatásokról a témacsoport tagjainak részvételével tanulmánykötetek készülnek.

A középkori Kárpát-medence környezettörténeti kutatása több tudományág (történettudomány, régészet, geológia, biológia, környezet- és klímakutatás) együttműködésével, OTKA-támogatással folytatódott. Az eddig legkevésbé kutatott erdélyi területeken befejezték számos láp, halastó, feltöltődött folyómeder fúrásos vizsgálatát. Elkészült több mintasor makrofossziliás vizsgálata, valamint a hozzájuk tartozó geokémiai és pollenelemzés rendkívül ígéretes eredménnyel.

Bioarcheológiai és környezetrégészeti témacsoport

A témacsoport széles kutatási és módszertani spektrumának köszönhetően számos ponton kapcsolódik az intézet fő kutatási projektjeihez.

Az Archeogenetikai Laboratórium publikációs tevékenysége és nemzetközi beágyazottsága a beszámolási évben tovább nőtt, az új kutatások a korábbi neolitikus vizsgálatok mellett a rézkor-bronzkor, illetve a népvándorlás kor és a magyar honfoglalás kor időszakát is átfogják. Eszközparkja 2015-ben az MTA infrastrukturális pályázatának keretében az új típusú elemzési módszerekre való áttéréshez nélkülözhetetlen újgenerációs szekvenáló készülék beszerzésével bővült. A laboratórium archeogenetikusa Mainzban doktori fokozatot szerzett, a disszertáció eredményeit jelentős folyóiratokban publikálta. Szakmai irányításával sor került a laboratórium technológiai újrastrukturálására és a korábban fő kutatási területének számító honfoglalás kori adatbázis új szempontú kiértékelésére, publikációra való előkészítésére. A Harvard Medical School által koordinált nemzetközi kutatás keretében a korábbi újkőkori vizsgálatokat a rézkor és a bronzkor teljes időszakára kiegészítette.

Folytatódtak a nemzetközi langobard projekt mintavételei. Elkezdődött az avar kori elit egy csoportjának genetikai vizsgálata. A laboratórium munkatársai részt vettek az Árpád-ház genetikai kutatásának első szakaszában, valamint a 11–12. századi kalocsai érseki sír („Asztrik érsek”) vizsgálati projektjében.

A paleoantropológiai kutatások keretében kibővítették az alsónyéki neolitikus temetkezések adatfelvételét a környező lelőhelyek hasonló korú maradványainak vizsgálatával és demográfiai elemzésekkel (OTKA, ERC). Elvégezték a DNS-laboratóriumhoz kapcsolódó régészeti és multidiszciplináris projektek mintavételeit, tevékeny részt vállaltak az Árpád-ház genetikai kutatásának előkészületeiben, valamint az új roncsolásmentes technológia használatában és a Régészeti Intézet új épületben való elhelyezésének előkészítésében.

Az archeozoológiai kutatások OTKA-pályázatok keretében kiterjedtek rézkori és bronzkori lelőhelyekre, továbbá középkori madármaradványokra is. Ősrégész és archeogenetikai munkatársakkal elkezdődött a neolitikus, rézkori és bronzkori lovak több szempontú vizsgálata. A korábban fiatal kutatói támogatásban részesülő archeozoológus munkáját új OTKA-projekt résztvevőjeként folytatta PhD-dolgozata (Alsónyék–Bátaszék újkőkori állatsont-anyaga) írása mellett.

A témacsoport másik tagja PhD-fokozata elnyerése után hazai (NKA, OTKA, Lendület) és nemzetközi projektek keretében a roncsolásmentes és régészeti talajtani vizsgálatok mellett a térinformatikai és környezettörténeti elemzések koordinálását végzi. Az intézet topográfiai munkáit és az adattár digitalizálását régész-térinformatikus fiatal kutató segíti.

A témacsoport tagjai a korábbi évekhez hasonlóan tevékenyen részt vesznek a BSc-, MSc- és PhD-képzésben.

Dokumentációs és Műtárgyvédelmi témacsoport

A Régészeti Intézet Adattára őrzi és fejleszti az intézet tudományos tevékenységét dokumentáló adatbázisokat. Több olyan kiemelkedő jelentőségű gyűjteményt is gondoz, amely a magyar és az egyetemes régészettudomány egészét szolgálja (térképtár, fotótár, múzeumi leltárkönyvek másolatai, szakirodalmi adatgyűjtemény). Az adatbázisok – a szerzői jogok betartása mellett – minden hazai és külföldi kutató számára hozzáférhetőek, pótolhatatlan háttérrel biztosítva számos kutatási program megvalósításához.

2015-ben nagy hangsúlyt kapott az adattár digitális korszerűsítése, amelynek során komolyan előrehaladt a fotó- és rajzgyűjtemény, illetve a tárgykartonok szkennelése és kereshető adatbázisba rendezése. A grafikai műhely három munkatársa havi munkabeosztás alapján a teljes kutatói közösség számára készítette a nyomdakész illusztrációkat. A restaurátor műhelyben befejeződött az alsónyéki neolitikus lelőhely edényeinek restaurálása.

Az MTA BTK Régészeti Intézet Könyvtára

A könyvtár jelenleg 77 214 darab könyvtári egységet tartalmaz, a gyűjtemény bekerülési értéke meghaladja a 150 millió forintot. A gyarapodás anyagi okokból tovább lassult, 2015-ben mindössze 314 könyvtári tételt tett ki, ebből 38 került vásárlással az állományba. Az állománygyarapodás legnagyobb része cseréből származó dokumentum. A csereállomány 4 intézeti kiadvánnyal bővült. A megelőző év folyamán a könyvtárba érkezett nagy mennyiségű hagyaték, illetve ajándékkönyv feldolgozása jórészt megtörtént. A nemzetközi kiadványcseremegállapodások keretében jelentős mennyiségű intézeti kiadványt sikerült külföldre küldeni. A könyvtárban folytatódott a költözés előkészítése: az állomány felmérése és kiválogatása az

új hely adottságainak figyelembevételével, régi dokumentumok digitalizálása, bizonyos dokumentumfajták (különlenyomatok) költözésre való előkészítése.

b) Tudomány és társadalom

Az intézet tudományos feladatai ellátásával párhuzamosan tudatosan jelen van és kezdeményező szerepet vállal a tudományos közéletben, részt vesz az örökségvédelemmel kapcsolatos közfeladatokban, valamint a tudományos eredményeket és a higgadt, tudományosan megalapozott értékelés etikáját a társadalom felé közvetítő disszeminációban.

Az intézmény kutatói számos akadémiai testület és bizottság munkájában vesznek részt, ahol tudományterületek kapcsolódásán, illetve a tudományos projektek társadalmi hasznosulásának mérlegelésén túlmenően tágabb, a társadalmat is érintő kérdésekben kell állást foglalni. Társadalmi szempontból kiemelkedő jelentőségű, hogy a budai vár rekonstrukciójával és fejlesztésével foglalkozó Nemzeti Hauszmann Bizottság és a Seuso-munkabizottság munkájában szerepet vállalnak.

Az intézet hagyományosan nagy figyelemmel követi a magyarországi régészeti örökség sorsát, részt vesz az Ásatási Bizottság munkájában, az örökségvédelemmel kapcsolatos jogalkotást megelőző egyeztetésekben. Kutatási programjai törekednek az elmúlt évtizedek nagy kiterjedésű feltárásai során múzeumokba került, felmérhetetlen mennyiségű és tudományos jelentőségű leletanyag folyamatos feldolgozására, a kutatási eredmények igényes, de érthető nyelvezetű közzétételére.

Az intézet nagy hangsúlyt fektet arra, hogy kutatásainak eredményeit a művelt laikus közönség felé is közvetítse. A kutatói közösség több olyan általános figyelemre igényt tartó munkát is publikált, amelyek a nemzettudat és honismeret gyarapodásához járulnak hozzá, bevallott céljuk a széles körben terjedő tévtanok tudományos igényű kritikája is. Az intézet új sorozatot alapított Hereditas Archeologica Hungariae címmel. Fontosnak tartja, hogy minél szélesebb rétegek ismerjék meg a modern régészet tevékenységének azon oldalát is, amely a természettudományokkal karöltve számos, a 21. századi társadalmi folyamatok megértése szempontjából is releváns eredménnyel szolgál. Több kutatási programjába szervesen beépült például a Közép-Európa felé irányuló migráció és akkulturáció kérdésköre, amelyet olyan úttörő technológiákkal kutat, mint az archeogenetika.

Az intézet munkatársai bekapcsolódtak a Régészet Napja 2015 nyilvános rendezvényeibe, de ezen túlmenően is számos helyszínen tartottak ismeretterjesztő előadásokat, vállaltak szerepet aktuális kérdéseket feszegető rádió- és tv-műsorokban, internetes interjúkban, valamint kiállítások rendezésében. Az intézmény multidiszciplináris, módszertani értelemben is megújuló kutatásait a Magyar Tudomány Ünnepe keretében akadémiai rendezvényen mutatta be. Egyre nagyobb súllyal van jelen internetes felületeken és a közösségi média azon területein, amelyek jellemzően hagyományos módon egyre kevésbé megszólítható korosztályokat érnek el. Rendezvényei a korábbi évekhez hasonlóan nyilvánosak voltak, szakmai programjait, Magyarországon megrendezett konferenciáit a hivatásos szakmai közegen messze túlmutató társadalmi érdeklődés övezte.

III. A kutatóhely hazai és nemzetközi kapcsolatai 2015-ben

Az intézet összesen 6 nemzetközi, valamint 10 hazai tudományos rendezvényt szervezett önállóan, illetve együttműködő partnerekkel. A hazai rendezésű események közül országosan kiemelkedő jelentőségű volt a „Magyarország Régészeti Topográfiája. Múlt–jelen–jövő” című konferencia, valamint az MTA Filozófiai és Történettudományok Osztálya Régészeti Tudományos Bizottságának és az MTA BTK Régészeti Intézetének közös tudományos ülése „Eltűnt korok jövője – innovatív technológiák a régészetben” címmel, utóbbi a Magyar Tudomány Ünnepehez kapcsolódóan. Hazai rendezésű, de nemzetközi rendezvények voltak a „How long is the 9th century A. D. in the Carpathian Basin? New Data – New Approaches” és az ELTE Régészettudományi Intézetével és a mainzi Römisch-Germanisches Zentralmuseummal közösen jegyzett „Kollaps – Neuordnung – Kontinuitäten. Das Theissgebiet nach dem Untergang des Hunnenreiches” című konferenciák. További hazai rendezésű rendezvény volt a Lendület program projektnyitó előadássorozata és a Bökönyi Sándor Emlékezés. A külföldi helyszínű nemzetközi rendezvények közül szélesebb szakmai közönséget vonzott az „International Open Workshop: Socio-Environmental Dynamics over the Last 12,000 Years: The Creation of Landscapes IV.” konferencián „Fortifying Bronze Age Landscapes” címmel szervezett szekció és az Európai Régészek Szövetségének (EAA) glasgowi éves gyűlésén „(Re)writing the Past using ‘novel’ scientific techniques” címmel társszervezett szekció.

Az intézet 18 külföldről érkezett és 1 hazai vendégkutatót fogadott hat hónapnál rövidebb időre. Egy külföldi kutató 6 hónapnál hosszabb időt töltött az intézményben. Az intézet munkatársai közül 9 kutató végzett külföldi szakmai munkát összesen 8 intézményben (Römisch-Germanische Kommission, DAI, Frankfurt; Georg-August-Universität, Göttingen; Römisch-Germanisches Zentralmuseum, Mainz; Freie Universität, Berlin; University of Texas at Arlington, USA; University of Edinburgh, Skócia; Institute for Mummies and the Iceman, Bolzano/Bozen, Olaszország; University of Adelaide, Ausztrália). Hat hazai intézményben dolgozott 4 szakembere vendégkutatóként (Déri Múzeum, Debrecen; ELTE BTK Régészettudományi Intézet bázisa, Polgár; Janus Pannonius Múzeum, Pécs; Jósa András Múzeum, Nyíregyháza; MNM-Mátyás Király Múzeum, Visegrád; Szent István Király Múzeum, Székesfehérvár).

Az intézet munkatársai több felsőoktatási intézményben fontos szerepet játszanak az egyetemi oktatásban, doktori iskolák munkájában. Kutatási programjai egyúttal MA- és PhD-dolgozatok alapját képezik, számos fiatal kutató számára a mobilitás egyetlen lehetőségeként. Rendszeres felsőoktatási tevékenységet 11 kutató végez (Eötvös Loránd Tudományegyetem, Budapest; Nyugat-magyarországi Egyetem Savaria Egyetemi Központ, Szombathely; Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Piliscsaba; Pécsi Tudományegyetem; Szegedi Tudományegyetem; Szent István Egyetem, Gödöllő), akik összesen 24 elméleti és 13 gyakorlati kurzust tartottak a 2014/15. tanév II. félévében és a 2015/16. tanév I. félévében. Doktori iskolákban törzstag, külső alapító tag 8 kutató. Az intézet 9 szakembere összesen 14 BA/BSc, 10 MA/MSc hallgató szakdolgozati témavezetője, valamint szintén témavezetőként járulnak hozzá 31 PhD-hallgató doktori disszertációjának elkészültéhez.

Török László, az intézet kutatóprofesszora 2015-ben Széchenyi-díjat kapott. Bálint Csanád kutatóprofesszort az Európai Akadémia (Academia Europaea) tagjává választotta, két további munkatárs a Német Régészeti Intézet levelező tagja lett.

IV. A 2015-ben elnyert fontosabb hazai és nemzetközi pályázatok rövid bemutatása

Csontoktól, bronzoktól és telepektől a társadalomig: Vándorlások és társadalmi változások multidiszciplináris kutatása a bronzkori Magyarországon (Kr. e. 2500–1500) – MTA Lendület program (2015. július 1–2020. június 31.), az öt évre összesen 100 millió Ft támogatással. A program a bronzkor első felének ezer éves időszakát (Kr. e. 2500–1500) vizsgálja a mai Magyarország területének több mikro-régiójában. A kutatás fő célja az őskori Európában központi szerepet elfoglaló Kárpát-medence kiválasztott régióiban a bronzkori közösségek társadalmi, gazdasági és politikai berendezkedéseinek és társadalmi stratégiáinak komplex vizsgálata.

Kakucs-Turján mögött bronzkori település régészeti feltárása – Nemzeti Kulturális Alap (2015.07.01–2016.04.29.), 1 500 000 Ft támogatással. A folyamatban lévő nemzetközi kutatási programot kiegészítő munkálatok támogatása a Kakucs-Turján mögötti bronzkori lelőhelyen, a munka célja a településen belüli aktivitási zónák pontos rekonstrukciója régészeti talajtani vizsgálatokkal.

Illumina MiSeq asztali szekvenátor beszerzése és telepítése / „INFRA 2015” MTA infrastrukturális fejlesztési pályázata (II. kategória) (2015.01.15–2017.01.31.), 54 500 000 Ft támogatással. A pályázat célja az eddig ABI platformon működő, költség- és időigényes szekvenálási technológiáról való átállás NGSS alapú szekvenátor (Illumina MiSeq) használatára, amely korszerű genom szintű és populációgenetikai vizsgálatokat tesz lehetővé, és technológiai értelemben biztosítja a laboratórium nemzetközi projektbe való bekapcsolódását.

Régészeti eszközök karbantartása, fejlesztése, kiegészítése – „INFRA 2015 őszi” MTA infrastrukturális fejlesztési pályázat (2015.12.11–2016.06.31.), 3 300 000 Ft támogatással. A pályázat keretében főként a terepi geodéziai tevékenységhez szükséges elemek beszerzése történik (Vitel-szoftver frissítése, Garmin GPSMap64, drónszállító tok, pótakkumulátor SD-kártyák, monopod, LEICE GHT 63 alkatrészek, terepi laptop, nagyteljesítményű asztali PC és kiegészítő endoszkópos optika).

„Between Byzantium and the Steppes. Archaeological and Historical Studies in Honour of Csanád Bálint on the Occasion of His 70th Birthday” című kötet kiadása – MTA Könyv- és Folyóiratkiadó Bizottság (2015. 01. 31–2016. 12. 31.), 2 900 000 Ft támogatással. Tiszteleti tematikus tanulmánykötet Bálint Csanád akadémikus 70. születésnapja alkalmából.

„Beyond archaeological finds and sites: multidisciplinary research project in Hungary” (Antaeus 33) kötet kiadása – MTA könyvkiadási támogatási pályázat (2015. 04. 28–2015.12.31.), 2 200 000 Ft támogatással. Az MTA BTK Régészeti Intézet aktuális kutatásait bemutató kötet közreadása az intézet évkönyvének formátumában.

„The Medieval and Ottoman Periods in southern Transdanubia (southwest Hungary): an Environmental History and Natural Sciences Approach” című kötet kiadása – NKFI publikációs pályázat (2015. 08. 01–2016. 07. 31.), 2 100 000 Ft támogatással. A 2013-ban zárult interdiszciplináris jellegű projekt (OTKA K-72231) eredményeinek közlése. A török kori környezettörténetre vonatkozóan ez az első ilyen komplex feldolgozás Magyarországon, de az elemzés Közép- és Délkelet Európában is unikális jellegű.

„A bronzkor kutatásának helyzete Magyarországon” munkacímű angol és német nyelvű tanulmánykötet megjelentetése – Nemzeti Kulturális Alap (2015. 06. 30–2016. 06. 30.), 600 000 Ft támogatással. Az MTA BTK Régészeti Intézete és az ELTE BTK Régészettudományi Intézete konferenciát szervezett „A bronzkor kutatásának helyzete Magyarországon” címmel. A pályázat célja a konferencia előadásainak megjelentetése egy idegen nyelvű tanulmánykötetben.

V. A 2015-ben megjelent jelentősebb tudományos publikációk

1. Szécsényi-Nagy A, Brandt G, Haak W, Keerl W, Jakucs J, Möller-Rieker S (et al.): Tracing the genetic origin of Europe's first farmers reveals insights into their social organization. *Proceedings Of The Royal Society B-Biological Sciences* 1805:(282), 1-9. (2015)
2. Benkő E, Bondár M, Kolláth Á (szerk.): Magyarország régészeti topográfiája: múlt – jelen – jövő: a 2015. május 11–13. között, Budapesten rendezett konferencia előadásainak és posztereinek kivonatai. Budapest: MTA BTK Régészeti Intézet, 92. (2015)
3. Benkő E, Cistercians in Medieval Hungary. In: Kinder T, Cassanelli R (szerk.), *The Cistercian Arts: from the 12th to the 21st Century*. Montreal: McGill-Queen's University Press, 165-174. (2015)
4. Benkő E, Orosz K (szerk.): In medio regni Hungariae. Régészeti, művészettörténeti és történeti kutatások „az ország közepén” = *Archaeological, art historical and historical researches 'in the Middle of the Kingdom'*. Budapest: MTA BTK Régészeti Intézet, 764. (2015)
5. Bollók Á, Ornamentika a 10. századi Kárpát-medencében. *Formatörténeti tanulmányok a honfoglalás kori díszítőművészethez*. Budapest: MTA BTK Régészeti Intézet, 698. (2015)
6. Bollók Á, The visual arts of the Sasanian Empire and the Nagyszentmiklós. In: Daim F, Gschwantler K, Plattner G, Stadler P (szerk.), *Der Goldschatz von Sânnicolau Mare (ungarisch: Nagyszentmiklós)*. Mainz: Verlag des Römisch-Germanischen Zentralmuseums, 43-70. (2015)
7. Bondár M, The Late Copper Age cemetery at Pilismarót-Basaharc. István Torma's excavations (1967, 1969-1972). Budapest: MTA BTK Régészeti Intézet, 382. (2015)
8. Csiky G, Avar-age Polearms and Edged Weapons. Classification, Typology, Chronology and Technology. Leiden: Brill, 2015. 529 p. (East Central and Eastern Europe in the Middle Ages, 450–1450.; 32.)
9. P Fischl K, Kiss V, Kulcsár G, Szeverényi V, Old and new narratives for the Carpathian Basin around 2200 BC. In: Meller H, Arz WH, Jung R, Risch R (szerk.), *2200 BC – A climatic breakdown as a cause for the collapse of the old world? 7th Archaeological Conference of Central Germany*. October 23–26, 2014 in Halle (Saale). Halle: Landesmuseum für Vorgeschichte, 503-524. (2015). (Tagungen des Landesmuseums für Vorgeschichte Halle; 12.)
10. P Fischl K, Kiss V, Exchange Networks in the Middle Bronze Age Carpathian Basin. In: Suchowska-Ducke P, Scott Reiter S, Vandkilde H (szerk.), *Forging Identities. The Mobility of Culture in Bronze Age Europe Report from a Marie Curie project 2009-2012 with concluding conference at Aarhus University, Moesgaard 2012*. Oxford: Archaeopress, 47-54. (2015)

11. Gabler D: La ceramica rinvenuta nella villa romana di San Potito di Ovindoli (AQ). *Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae* 66: 73-146. (2015)
12. Haak W, Lazaridis I, Patterson N, Rohland N, Mallick S, Llamas B, Brandt G, Nordenfelt S, Harney E, Stewardson K, Fu Q, Mittnik A, Banffy E, (et. al.): Massive migration from the steppe was a source for Indo-European languages in Europe. *Nature* 522: 207-211. (2015)
13. Heinrich-Tamáska O, Herold H, Straub P, Vida T (szerk.): „Castellum, civitas, urbs”: Zentren und Eliten in frühmittelalterlichen Ostmitteleuropa. Leipzig: Verlag Marie Leidorf, 400. (Castellum Pannonicum Pelsonense, vol. 6.) (2015)
14. Kiss V, P Fischl K, Horváth E, Káli G, Kasztovszky Zs, Kis Z, Maróti B, Szabó G, Non-destructive analyses of bronze artefacts from Bronze Age Hungary using neutron-based methods. *Journal of Analytical Atomic Spectrometry* 30:(3) 685-693. (2015)
15. Kolláth Á, Sixteenth Century Stove Tiles from the Main Square of Pápa, Western Hungary. *Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae* 66:(1) 233-248. (2015)
16. Kovács Gy, Ottoman Copper Vessels from Sites in Hungary and Slovakia Bearing Owner's Marks. In: Gerelyes I, Hartmuth M (szerk.), *Ottoman-Turkish Metalwork in the Balkans and in Hungary*. Budapest: Magyar Nemzeti Múzeum, 145-161. (2015)
17. Allentoft ME, Sikora M, ... Kiss V, ... Paja L, Pálfi Gy, ... Szeverényi V, Tóth G (et al.), Population Genomics of Bronze Age Eurasia. *Nature* 522:(7555) 167-172. (2015)
18. Patay-Horváth A, *The Origins of the Olympic Games*. Budapest: Archaeolingua, 158. (2015)
19. Pető Á, Serlegi G, Krausz E, Jaeger M, Kulcsár G, *Geoarchaeological Survey of Bronze Age Fortified Settlements Kakucs Archaeological Expedition – KEX 2 Magyar Régészet* 2015:(2) Paper eng_Peto_15S. (2015)
20. Pósa A, Maixner F, Mende B G, Köhler K, Sola Ch, Olivier Dutour O, Masson M, Molnár E, Pálfi Gy, Zink A, Tuberculosis in late neolithic-early copper age human skeletal remains from Hungary. *Tuberculosis* 95:(1) 18-22. (2015)
21. Rassmann K, Mischka C, Furholt M, Ohlrau R, Radloff K, Winkelmann K, Serlegi G, Marton T, Osztás A, Oross K, Bánffy E, *Large Scale Geomagnetic Prospection on Neolithic Sites in Hungary I*. *Magyar Régészet* 2015:(1) Paper Rassmann_E15TA. (2015)
22. Szőke BM, Horváth F, Kiss V, Török L, Zatykó Cs, Budja M, Carnap-Bornheim C, Wilson D (szerk.), *Antaeus: Communicationes ex Instituto Archaeologico Academiae Scientiarum Hungaricae: Beyond archaeological finds and sites: multidisciplinary research projects in Hungary I*. 388. 33. kötet, MTA BTK Régészeti Intézet (2015)
23. Török L, *The Periods of Kushite History. From the Tenth Century BC to the AD Fourth Century*. Budapest: Ízisz Alapítvány, 149 (2015). (*Studia Aegyptiaca Supplements*; 1.)

MTA BÖLCSÉSZETTUDOMÁNYI KUTATÓKÖZPONT

TÖRTÉNETTUDOMÁNYI INTÉZET

1014 Budapest, Országház u. 30.; 1250 Budapest, Pf. 9

telefon: (1) 224 6755; fax: (1) 224 6756

e-mail: tti.titkarsag@btk.mta.hu; honlap: www.tti.btk.mta.hu

I. A kutatóhely fő feladatai 2015-ben

A 2012. január 1-jén érvénybe lépett akadémiai szervezeti átalakítás és intézeti igazgatóváltás eredményeként 2015-ben, az előző évekhez hasonlóan, a folyamatosság és a változás egyszerre jellemezte az intézet működését. A korábbi eredményekre építve az intézet 2015-ben is az alapvető kézikönyvek készítését, az államalapítástól 1990-ig terjedő időszak egyetemes történeti összefüggésekbe ágyazott magyar történetére vonatkozó alapkutatások végzését (különös figyelemmel a forráskiadásra), az eredmények szakszerű, külföldi és hazai publikálását és a magyar társadalom történeti gondolkodásának formálását tekintette legfontosabb feladatainak. Az intézet e feladatokat azzal teljesíti, hogy hosszú távra tervezett alapkutatásokat végez, és biztosítja az infrastruktúrát a kutatási eredmények gyors és magas színvonalú közreadásához. Rendezvényei a folyamatban lévő és lezárt kutatásokról szóló beszámolókkal és műhelyvitákkal, újonnan megjelent művek bemutatásával, kisebb és nagyobb konferenciákkal járulnak hozzá e feladatok ellátásához. Hagyományainak megfelelően az intézet biztosítja a magyarországi központi történettudományi intézmények és folyóiratok (MTA Történettudományi Bizottsága, Magyar Történelmi Társulat, Századok, Történelmi Szemle, Világtörténet, The Hungarian Historical Review) működésének infrastrukturális hátterét és a szakma nemzetközi intézményeivel való kapcsolattartást.

A változtatás fontos eleme az, hogy az egyéni kutatások mellett nagyobb hangsúlyt kapott a csoportos, projektkeretekben végzett munka. A projektek a történettudomány nagy nemzetközi témáihoz illeszkednek, megvalósításukhoz egyre több a magyar és nemzetközi pályázatokon elnyert forrás. 2015-ben a legnagyobb siker egy Horizon2020 pályázat elnyerése volt, amelynek az intézet konzorciumvezetője. Sikeres projekt a Lendület pályázat keretében az uralkodókoronázások és a Szent Korona históriájára irányuló 2012-ben indult kutatás, amelyet 2017. január 1-jei hatállyal az MTA elnöke véglegesített. 2015 májusában a középkori magyar gazdaságtörténettel foglalkozó Lendület-kutatócsoportot is indíthattak.

Az intézet lényeges célkitűzése társadalmi súlyának növelése és a nyilvános történelem (public history) szakavatott befolyásolása. Ennek elsődleges eszköze az internet és az intézeti honlap, amely 2012-ben megújult és azóta naprakészen frissül. Nem csupán az intézetben zajló kutatókról és kutatásokról, hanem konferenciákról és a nemzetközi, valamint a hazai történetírást foglalkoztató aktuális kérdésekről is tudósít.

II. A 2015-ben elért kiemelkedő kutatási és más jellegű eredmények

a) Kiemelkedő kutatási és más jellegű eredmények

A **Középkori Témacsoport** tagjai által 2015 folyamán publikált kötetek híven tükrözik az itt folyó munka tematikai sokszínűségét, azt a központi szerepet, amit a témacsoport betölt a magyarországi középkorkutatásban. Évtizedes, sok ismeretlen vagy kevés figyelemre méltatott forrást feltáró kutatómunka eredményeit összegzi a „Nyugat-Európa magyar-képe a középkorban” című nagymonográfiájuk, amely generációk óta velünk élő sztereotípiákat

módosít. Így például igazolta, hogy a magyarok rossz hírét keltő kalandozások jelentőségét képes volt ellensúlyozni a kereszténység felvétele, bemutatta, miként került az Oszmán Birodalom európai jelenlétének kiterjedésével párhuzamosan mindinkább az európai érdeklődés homlokterébe Magyarország és a magyarság. A kötet idegen nyelvű kiadására a neves Brill Kiadó vállalkozott.

A témacsoport tagjai jelentős szerepet vállaltak az 1514. évi parasztfelkelés történetét új kutatások alapján bemutató tanulmánykötet létrehozásában. E kutatások legfontosabb hozama a parasztfelkelés gazdaságtörténeti hátterének minden korábbinál alaposabb feltárása, az eseménytörténet szilárdabb alapokra helyezése új források bevonásával és új szempontokat követő elemzésével, valamint a parasztfelkelés nemzetközi vonatkozásainak feltérképezése.

A témacsoport egyik munkatársa vezetésével 2015. július 1-től létrejött az MTA BTK Lendület Középkori Magyar Gazdaságtörténet Kutatócsoportja. A téma kevés figyelmet kapott az elmúlt három évtizedben, azt remélik, hogy ezek az alapkutatások egyrészt hozzájárulnak a valaha virágzó magyar gazdaságtörténeti kutatások talpra állításához, másrészt integrálják a magyar gazdaságtörténet eredményeit a nemzetközi kutatás világába.

A Kora Újkori Témacsoport keretein belül hosszabb távú kutatás a Bél Mátyás 18. századi történeti-földrajzi-államismereti műve, a „Notitia” kritikai kiadásával foglalkozó program. Jelentős eredmény itt az egyes szerzők műveinek alapos filológiai és történeti megközelítésű vizsgálata alapján a 16. és 18. századi történetírói hagyományok összefüggéseinek feltárása, az egyes történetírók nyelvi, szemléletbeli azonosságainak és különbségeinek világos bemutatása.

OTKA posztdoktori támogatással elkészült néhány alapvető résztanulmány és egy nagyobb összefoglaló mű a szatmári és erdélyi bányavidék Báthory-korabeli (1571–1613) arany-, ezüst-, higany- és rézbányászatának történetéről. Ez a gazdaság- és társadalomtörténeti mélyfúrás azért fontos, mert ezen a téren nem voltak alapkutatások az utóbbi száz évben. A feltárások révén kiderült, hogy a 16–17. század fordulóján Erdélybe érkező bányászati és gazdaság-kormányzati szakemberek Krakkótól Maastrichtig, Stájerországtól a német birodalmi tartományokig Európa különféle tájairól hozták el az akkoriban legmodernebb eljárásokat.

A Szigetvár történetével és szerepével foglalkozó, a Pécsi Tudományegyetemmel közösen vitt OTKA-projekt keretében 2015 őszén a Szigetvár melletti turbéki szőlőhegyen feltárták Szulejmán szultán sírkápolnáját. A feltárást követő kiegészítő geofizikai vizsgálat során a türbétől nyugatra beazonosították a feltételezett dzsámít és az egykori derviskolostort. A régészeti és geofizikai munkákkal párhuzamosan az 1553 és 1568 közötti évekre vonatkozó, Szigetvárral kapcsolatos diplomáciatörténeti iratok feldolgozása is megkezdődött. Az eredmények összefoglalása az újonnan fejlesztett webfelületen látható (<http://szigetvar.btk.mta.hu/>).

A kora újkori témacsoport keretein belül az „Állami és nemzeti reprezentáció az újkori Magyarországon: a magyar uralkodókoronázások és a Szent Korona (1526–1916)” című Lendület projekt célja a Szent Korona újkori históriájának és a magyar király-, illetve királyné-koronázások 16–20. századi ceremóniáinak részletes áttekintése. A kutatócsoport tagjai 2015-ben Magyarországon kívül Ausztriában, Francia-, Német-, Olasz- és Spanyolországban és Szlovákiában folytattak levéltári és múzeumi alapkutatásokat. A kutatócsoport vezetője kismonográfiában összegezte a Szent Korona soproni tartózkodásáról

és az itteni koronázásokról (1622, 1625, 1681) feltárt legújabb kutatási eredményeket. Német nyelvű monográfiát tettek közzé a magyar Szent Korona legkorábbi hiteles, 16. század közepi ábrázolásának keletkezéstörténetéről. Az új eredmények miatt a kötet már eddig is jelentős nemzetközi figyelmet kapott.

A témacsoport nemzetközi szinten is elismert oszmanisztikai kutatásokat folytatott, ennek keretében megjelent és máris nagy külföldi visszhangot váltott ki az oszmánok 16. századi birodalmi politikájának korlátait és nehézségeit bemutató kötet, amely a birodalom közép-európai hódításai megtorpanásának okait vizsgálta (2015-ben lengyelül is kiadták).

Kutatások folytak a Szepességben a 15–17. század folyamán született városi krónikák, feljegyzések feltárására és értékelésére. Ezek során a szepességi városok történetírói „kismestereinek” (Stephan Xylander, Johannes Jantschius) olyan munkáit fedezték fel és elemezték, amelyek ismeretlenek és kiaknázatlanok voltak a magyar történettudomány számára.

A témacsoport számos tagja foglalkozik a kora újkori Erdély történetével. Több tanulmányuk jelent meg a fejedelemség nyugati és keleti (Oszmán Birodalom, Moldva, Havasalföld) külpolitikai kapcsolatairól. Az egyik aprólékos kutatómunkával tárta föl a szomszédos román vajdaságok és a fejedelemség közötti diplomáciai kapcsolatokban szerepet játszó magyar titkárok és íródeákok szerepét. Megírták egy jelentős portai követ, Harsányi Nagy Jakab tevékenységét és életútját, amiből az Oszmán Birodalom és az Erdélyi Fejedelemség általános viszonyára nézve is új következtetéseket vontak le; így kiderült, hogy a fejedelmek portai kapcsolatai komolyan befolyásolták a Magyarországgal és Erdéllyel kapcsolatos birodalmi lépéseket.

A témacsoporton belül az utóbbi években egyre élénkülő és egymással összefüggő egyház-, társadalom- és mentalitástörténeti kutatások folynak, amelyek egy része a 15. századi, a reformációt megelőző vagy közvetlenül követő magyarországi vallásos élet sajátosságaival foglalkozott. Ezek a kutatások egy eddig elhanyagolt vagy nehezen megközelíthető társadalmi csoport: a parasztság és az alsóbb néprétegek, például az alsó fokú oktatásban részt vett deáki réteg vallásos szokásait és életvitelét tárták fel. Emellett a 16. század eleji magyarországi és európai parasztmozgalmak és a reformáció hitelveinek összefüggéseit vizsgálták modern társadalomkutatási, szociológiai módszerek felhasználásával. Az egyháztörténeti kutatások másik nagy területe a 17–18. századi rekatolizáció története. E téren az újdonság az, hogy az egyházon belüli kormányzati és teológiai megközelítésen túlmenően a vizsgálatok sokkal szorosabban kapcsolódtak a társadalomhoz, és inkább az egyes társadalmi rétegek mindennapi életében bekövetkezett, a rekatolizációból következő változásokra irányultak. A másik új kutatási irány, bécsi és vatikáni forrásfeltárás alapján, a Bécs-Róma-Magyarország háromszög egyházi diplomáciai kapcsolataira és az egyházpolitikával kapcsolatos álláspontokra, vitákra vonatkozóan indult el. A korábbi nézetekkel ellentétben az új vizsgálatok arra mutattak rá, hogy a protestánsok ellen az 1670-es években végrehajtott támadások hátterében nem a bécsi udvar, hanem a magyar katolikus klérus vezetőinek befolyása mutatható ki.

A témacsoportban jelentős kutatómunka indult meg ez évben a kora újkori francia–magyar kapcsolatokra vonatkozóan, ezen belül a korszak különösen fontos szereplője, Lotaringiai Károly, valamint a 18. századi franciaországi magyar emigráció szerepének újraértékelése céljából. Rendkívül sok új forrást tártak fel franciaországi levéltárakban, és fény derült számos olyan, az emigráció magyar politikusi és a korabeli francia politikum közötti kapcsolatra, személyes kapcsolati hálókra, amelyekről eddig nem vagy csak felületesen volt

tudomásunk. Feltárták a magyar emigráció irodalomtörténeti vonatkozásait (Charles Gravier, Vergennes grófja levelei), az ún. Benyovszky-memoárt és François de Tott báró (1733–1793) diplomata tevékenységét.

Új francia forrásokot találtak a szentgotthárdi csatára (1664) vonatkozóan, sok új információ alapján elemezték a II. Rákóczi Ferenc szolgálatában álló francia diplomáciai-politikusi kört és a magyar huszárság franciaországi szolgálatait.

Az Újkori Témacsoport közös munkájának gerincében 2015 során is az európai kontextusba helyezett magyar nacionalizmus 19. századi történetének a vizsgálata állt, amit az OTKA is támogat. Ezen OTKA-projekt keretében elindították a témának szentelt könyvsorozatot, két konferenciát tartottak (az MTA BTK többi kutatóintézetével szoros kooperációban), egyet pedig a finnországi Jyväskylä egyetemen finn kollégákkal együtt rendeztek. Konferenciáik és publikációik legfőbb eredménye az, hogy a humán tudományok és a kreatív művészetek széles spektrumában bizonyították a nemzetképző, az identitásteremtő szellemi törekvések hangsúlyos jelenlétét a magyar történelmi fejlődésben. Ez, persze, eddig is tudott volt nagy általánosságban; ami most bizonyítást nyer, az az, hogy a „kulturális nacionalizmus” fogalmával megragadható történeti entitás nemcsak tartalmi értékteremtő munkájával, hanem intézményalapító- és fejlesztő ténykedésével is döntő szerepet töltött be a modern magyar nemzeti lét tapasztalati világának megkonstruálásában. Egy ilyen alaposságú mélyfúrás újragondolásra készíti a hagyományos nacionalizmuselméletek (Gellner, Hobsbawm, Hroch, Smith stb.) alkalmazhatóságát a Habsburg Monarchia területén formálódó nemzeti mozgalmak esetében általában és különösen a magyar nemzettudat formálódásának elemzése során. Munkájukban különösen fontos az irodalomtörténeti, művészettörténeti, néprajzi és történettudományi forrásoknak és elemzési módszereknek a korábbi hasonló vizsgálódásoknál sokkal céltudatosabb párhuzamos felhasználása, amihez a BTK adta szervezeti keretek jó lehetőséget adtak.

A Délkelet-Európa Története Témacsoport 2015. évi tevékenysége több problémakörre koncentrált. Az év első felében lezárult az a hároméves kutatási program, amelyet a témacsoport kutatói közösen folytattak a Bolgár Tudományos Akadémia munkatársaival. A „shared past” és a „rediscovering / rereading of sources” kulcsfogalmak köré épített bolgár és magyar részkutatások egymásra épülve vizsgálták meg egy-egy közép- és délkelet-európai problematikát. A közös munka egyik célja az volt, hogy új forráskritikai módszerekkel és önálló történeti modellekkel is kísérletezve nyúljon olyan témákhoz, amelyek az egyes nemzeti történetírások számára különös jelentőséggel bírnak (társadalmi és gazdasági vonatkozású oszmán források újraértelmezése, nagyhatalmi politika a Balkánon a 19. században, a nemzeti historiográfiák kritikája az első világháború kapcsán, államszocializmus és az intézményesült történészszakma kapcsolata a két térségben). A munkacsoport szorosan együttműködik a BTK más intézeteinek Délkelet-Európa-szakértőivel, valamint az etnikai térképészet hazai művelőivel. A kutatási eredményeket egy záró konferencián ismertették a projekt résztvevői Szófiában, illetve két idegen nyelvű kötetben jelentették meg. A témacsoport aktívan alakította a második világháború tragikus balkáni eseményeivel foglalkozó Szerb-Magyar Akadémiai Történész Vegyes Bizottság munkáját. A bizottság munkájának köszönhetően épül be a délvidéki magyarság háború végi katasztrófája a magyar közemlékezetbe.

A Horthy-korszak Témacsoport egyéni kutatási programjainak eredményei közül kiemelkedik a Horthy Miklós kultuszának történetét elsőként az egész pályafutásra kiterjedően, egységes szempontrendszer szerint feltáró monográfia megjelenése. A

kormányzó vezérkultuszának részletes, teljességre törekvő elemzése nagymértékben hozzájárul a Horthy-korszak politikai, társadalmi életének, politikai kultúrájának, az uralkodó elit viszonyainak és a propaganda működésének jobb megértéséhez. A politikai kultuszok nemzetközi kutatásában a kelet-közép-európai vezérkultuszok különösen fontos helyet foglalnak el, hiszen a Habsburg Monarchia helyén létrejött nemzetállamokban, utódállamokban fontos integráló, legitimáló szerepet játszottak az államalapító, „országmentő” politikusok (Pilsudski, Masaryk, Horthy) körül kialakult vezérkultuszok, amelyek a nemzeti történelem hosszú távú folyamatába integrálták az ország vezető politikusának személyét.

A csoport tagjainak munkájában meghatározó súllyal van jelen Magyarország nemzetközi kapcsolatainak kutatása. Ezen a területen fontos eredmények születtek például Magyarország népszövetségi, franciaországi, németországi, nagy-britanniai, jugoszláviai, németországi, szovjet, csehszlovákiai és lengyelországi kapcsolatainak történetéről. A két világháború közötti korszak ideológiai vitáinak, küzdelmeinek a történelempolitikában is megjelenő történelmi értékeléséhez a csoport több tagja is alapkutatásokra épülő tanulmányokat tett közzé; így például a két világháború közötti baloldali történelmének 1945 utáni meghamisításáról, a zsidókérdés értelmezésében kimutatható radikalizálódásról, az 1941. évi deportálás előkészítéséről és a nyilaskeresztes mozgalom társadalmi hátteréről. Külön elemzés készült a korszakra vonatkozó baloldali történelemhamisítás kezdeteiről.

OTKA kutatási program keretei közt a csoport tagjai tizenkét tanulmányt publikáltak a kelet-közép-európai kismemzeti nacionalizmusoknak az első világháború éveiben elkezdődött radikalizálódásáról, a nemzetállami függetlenségi törekvések jegyében megfogalmazott területi, államszervezői programjaikról. Elkészült a Horthy-korszak kétkötetesre tervezett kézikönyvének témavázlata, kutatási terve, amelynek megvalósítása a 2016-os évben műhelybeszélgetésekkel, konferenciákkal veszi kezdetét. A kormány 2015-öt a Szovjetunióba hurcolt kényszermunkások és politikai foglyok emlékévének nyilvánította. Az emlékévvvel kapcsolatos kulturális programok és tudományos kutatások koordinálására szerveződött meg Balog Zoltán miniszter elnökletével a Gulag Emlékbizottság, melynek munkájában részt vett a kutatócsoport egyik munkatársa: előadásokat tartott az emlékév alkalmából rendezett nemzetközi konferenciákon és részt vett a „Gulag vándorkiállítás” anyagának összeállításában.

A Jelenkortörténelmi Témacsoport kutatásainak középpontjában 2015-ben is két nagy témakör állt: a nemzetközi kapcsolatok és az 1945 utáni időszak, különösen a Kádár-korszak társadalomtörténete. A témacsoportban zajló NKFI (OTKA) K-104408 számú, „Kollaboráció a szocialista korszakban” című kutatáshoz kapcsolódóan a témacsoport egyik tagjának szerkesztésében két tanulmánykötet jelent meg. A kötetek nem csupán azt vizsgálják, hogy az egyes egyének, társadalmi csoportok vagy intézmények milyen átalakuláson mentek keresztül 1944–1945 (a második világháború), illetve 1958–1962 (a kollektivizálás) hatására, hanem azt is, milyen folytatódó és megszakított folyamatok határozták meg az emlékezetpolitikai viták középpontjában álló huszadik századi történelmünket és régióink történelmét. A témacsoport egyik tagjának szerkesztésében nemzetközi, tematikus folyóiratszám is megjelent angol nyelven, amely a régiókn belül hasonlítja össze a kommunista korszakbeli kollaboráció történetét. A kötetek és a tematikus folyóiratszám fontos tanulsága, hogy a nemzetközi összehasonlítás és kooperáció nagymértékben hozzájárulhat az egyes nemzeti történelmek érthetőbbé tételéhez, legyen szó a népi történetek egyéni emlékezetéről, a kollaboráció egyéni és intézményi útjairól vagy az állami erőszak hatásairól.

A témacsoport nemzetközileg is kimagasló teljesítményét jelzi, hogy tagjainak részvételével készült el az első MTA BTK által koordinált Horizon2020 projekt nyertes pályázati anyaga, amelynek címe COURAGE (Cultural Opposition: Understanding the Cultural Heritage of Dissent in the Former Socialist Countries). A 2016. február 1-jén induló és három évig tartó COURAGE-projekt célja az egykori szocialista országok kulturális ellenzékének örökségét kezelő gyűjtemények működésének elemzése és bemutatása.

Az Egyháztörténeti Munkacsoport legnagyobb teljesítménye a magyar történetírásban párját ritkító terjedelmű, forrásbázisú és megformáltságú nagymonográfia publikálása volt Mindszenty Józsefről. A két vaskos kötet az életrajz igen árnyalt bemutatásával a 20. századi magyar történelem politika- és társadalomtörténeti kulcskérdéseit járja körül. A „Magyar Történelmi Emlékek, Okmánytárak” c. forráskiadvány-sorozat „Egyháztörténeti Források” c. alorozatában két kötet közreadásával megkezdték a katolikus egyház zsinati és püspökkari értekezletei iratanyagának kiadását.

Az intézet **Tudományos Információs Témacsoportja** az intézet (és növekvő mértékben a kutatóközpont) tudományos kiadványait, folyóiratait gondozza, végzi e munkák olvasószerkesztését, korrektúrázását, tördelését, azaz teljes nyomdai előkészítést, valamint a nyomtatás munkáinak szervezését és a megjelent kötetek terjesztését. Az általuk gondozott honlapok címei a következők: <http://www.btk.mta.hu>; <http://www.tti.btk.mta.hu/>, <http://www.tti.btk.mta.hu/en/>; <http://www.hunghist.org>. Az intézeti sorozatok (a 2012-ben indított „Magyar Történelmi Emlékek” alorozatai) között 2015-ben 10 kötet jelent meg, 1 pedig sorozaton kívül. A folyóirat-szerkesztőségek és a témacsoport együttes munkájának eredményekén jött ki a Történelmi Szemle, a Világtörténet és a Hungarian Historical Review c. folyóirataink összesen 12 száma.

Kiemelendő a témacsoport negyedik évfolyamához ért angol nyelvű folyóiratukkal kapcsolatos tevékenysége. A The Hungarian Historical Review (az Acta Historica Academiae Scientiarum Hungaricae című folyóirat 2012-ben indult új folyama) az egyetlen olyan folyóirat, amely kifejezetten magyar történelemmel foglalkozik angol nyelven, évente négy lapszámban. A folyóirat élénkíti a párbeszédet a térségünkkel foglalkozó hazai és külföldi kutatók között. A cikkek – szerződés alapján – megjelenés után egy évvel elérhetők a rangos JSTOR és EBSCO nemzetközi adatbázisokból is.

A Tudománytörténeti Témacsoport lezárta a 2009-ben kezdett „A magyar történettudomány adattára” c. OTKA-programot, az év során elfogadták szakmai és adminisztratív beszámolóját. Az adattár jelenleg 117 intézmény és 610 személy adatait tartalmazza, kiegészítése folyamatosan történik, karbantartása a témacsoport állandó feladata. A témacsoport sorozatba rendezte a konferenciákat az 1945 utáni magyar történettudomány jelentős egyéniségeiről, irányzatairól, és ezeken általában a témacsoport vezetője tartotta a bevezető előadásokat. Így konferencia tárgyalta a Károlyi Mihály iratai utolsó (5.) kötetének megjelenése alkalmából „Károlyi Mihály kutatása Magyarországon 1968–2015” címmel a Károlyi-historiográfiát, továbbá a Kádár-korszakban kibontakozó Horthy-korszak-kutatás historiográfiai kérdéseit. A témacsoport 2015-ben is folytatta a magyar történetírás történetének oktatását az ELTE BTK-n, felhasználva az adattár részeként elkészült „Magyar történészek a magyar történelem egyes korszakairól” című historiográfiai szöveggyűjteményt.

Az intézet valamennyi kutatócsoportja kivette részét annak a kötetnek a létrehozásából, amely egy konferencia előadásaira támaszkodva a horvát-magyar közös történelem egészét tekinti át horvát történészekkel közösen. A vaskos kötet jelentőségét nem csak a tudományos

eredmények adják; legalább annyira fontos, hogy a magyar és horvát történésztársadalom az elmúlt évtizedek gyanakvásait félretéve megkötötte a maga „kiegyezését”.

b) Tudomány és társadalom

Az intézet munkatársai kutatómunkájuk mellett 2015-ben is jelentős mértékben vették ki részüket a szakmainál szélesebb közvéleményt foglalkoztató történeti kérdések tisztázására irányuló ismeretterjesztő tevékenységből az őskortól a Kádár-korszakig. Több száz jelentős ismeretterjesztő írást publikáltak, illetve előadást tartottak, gyakran határon túli magyar közösségek felkérésének téve eleget, s emellett gyakran foglalkoztatott szakértők a Magyar Rádió „Regényes történelem” c. műsorában.

A társadalmat megszólító intézeti tevékenységek közül az év nagy témáját az első világháború kitörésének okai és közvetlen következményei adták. Az intézet Világtörténet című folyóirata két számot szentelt a kérdésnek. Munkatársaik a személyes felelősséget a gyorsan változó helyzet dinamikája szerint értékelve és új forrásokat is mozgósítva vizsgálták többek között a magyar politikai elit reakcióját és terveit a világháború kitörésének pillanatában. A témakörrel foglalkozó kollégák itthoni előadásaikon és médiaszerepléseiken kívül több nemzetközi konferencián képviselték intézetüket (Thessalonikiben, Izmirben, Prishtinában, Isztambulban és Szófiában). A nemzetközi konferenciák közül kiemelkedik a szófiai „Political and Military Relationships in the Balkans during WWI” (2015. szeptember 29.) és az isztambuli „Gallipoli 100” (2015. november 25.) című, utóbbinak az intézet társszervezője is volt.

Nagy társadalmi figyelem kíséri a Szent Korona történetével foglalkozó Lendület kutatócsoport munkáját. Sok lap és portál közölt beszámolót munkájukról, számos TV-felvétel született friss felfedezéseiről.

A jelenkortörténet iránti fokozott érdeklődés miatt e témákkal foglalkozó munkatársaikat különösen gyakran hívják a magyar televíziók és rádiók tudományos-ismeretterjesztő és közéleti műsoraiba. Rendszeresen nyilatkoznak történelmi kérdésekről a legolvasottabb napilapoknak, hetilapoknak és online-portáloknak. Az Oktatáskutató és Fejlesztő Intézet felkérésére a kísérleti történelem-tankönyv sorozat keretében elkészült az általános iskola felső tagozatának 7. osztályos kísérleti történelem-tankönyve, illetve a gimnáziumok és szakközépiskolák 11. osztályos kísérleti történelem-tankönyve. Az intézet két munkatársa együttesen több mint harminc lecke szövegének megírásával, a kész kéziratok szakmai megvitatásával és lektorálásával vett részt ebben a rendkívül fontos munkálatban. Mindkét tankönyv esetében sikerült olyan szakmai, módszertani értelmezési kereteket kialakítani és olyan konkrét szöveges, képi, térképi stb. megoldásokat találni, amelyek a 19. század második, illetve a 20. század első felének kulcskérdéseiben az egyetemes és a magyar történelem párhuzamos folyamatait, a magyar fejlődés sajátosságait egyaránt pontosan és hitelesen mutatják be. Az intézet munkatársai készítették el az év ősze óta az ország legtöbb iskolájában használt új általános iskolai és középiskolai történelmi atlaszokat is, összesen 290 térképet. A nyomtatott formán kívül folyamatosan fejlesztik a digitális verziót, amely interaktív tananyagokat, animációkat és videókat is elérhetővé tesz a felhasználók számára.

Az intézet az év folyamán együttműködési szerződést kötött a MANDA-val, és havi rendszerességgel filmklubot indított a városmajori Barabás Villában. Filmes és történész szakemberek értelmezték a bemutatott filmeket. Az intézet egyik munkatársa a Földművelésügyi Minisztérium Földrajzinév-bizottságának tagjaként tevékenykedett.

III. A kutatóhely hazai és nemzetközi kapcsolatai 2015-ben

Az intézet feladatának tartja, hogy áttekintéssel rendelkezék a magyar történetkutatás egészéről, elősegítse a különböző műhelyek közötti eszmecserét, infrastruktúrájával és teljes szellemi kapacitásával támogassa a szakma országos szervezetei: az MTA Történettudományi Bizottsága, a Magyar Történelmi Társulat és az akadémiai történész vegyes bizottságok munkáját, összefogja és szervezze a történész világkongresszusok magyar részvételét. Az intézet ezért szoros kapcsolatot tart fenn valamennyi jelentős magyarországi történettudományi kutatóhellyel.

Az intézet átlagosan havi négy-öt, különböző típusú szakmai rendezvényt szervez. Legrangosabb az „Intézeti előadások” sorozat, melyben az év során 8 intézeti és 9 külföldi (amerikai, német, román, francia, lengyel, spanyol, svájci, szlovák) szakember szerepelt. Különösen nagy szakmai visszhangra talált a fiatal prágai professzor, Miroslav Michela előadása a szlovák emlékezetpolitikáról, a beszélgetés Oplatka Andrással az „Ezt köztünk! Isten áldja! Széchenyi István válogatott levelei” c. kötet szerkesztőjével, valamint Peter Haslinger „Hungarian, Czech and Polish academia and their concepts of national spaces, 1890–1939” című előadása.

A saját vagy részben saját rendezésű események közül különösen sikeresek voltak a következő konferenciák: „Az 1515. évi bécsi királytalálkozó emlékezete” c. bécsi konferencia, a „Via Sancti Martini, Szent Márton útjai térben és időben” c. szombathelyi rendezvény, a két világháború közötti nemzetközi helyzetet elemző varsói konferencia, a cseh, szlovák és magyar nacionalizmusok konfliktusait az I. világháború időszakában tárgyaló miskolci konferencia.

Az intézetben, illetve az MTA központi épületében rendezett konferenciák közül kiemelendők a következők: a „The Place of the Tributary States on the Periphery of the Ottoman Empire” és a „Splendid Encounters 4: Diplomats and Diplomacy in the Early Modern World” c. konferenciák, az emlékkonferencia Istvánffy Miklós halálának 400. évfordulóján, I. Ferenc József osztrák császár és magyar király halálának 100. évfordulója alkalmából tartott műhelyvita és leginkább a kommunista rendszerek működésével kapcsolatos rendezvények. („A ‘felszabadítástól’ a ‘megszállásig’. Források, nyelvhasználat és olvasatok az 1945. évi fordulatról”; „Váltóállítás. Diktatúrák a vidéki Magyarországon 1945-ben”; „A társadalom szovjetizálása – az alávetettség racionalizálása a trianoni határon innen és túl. Társadalmi gyakorlat vidéken [1945–1962]”).

A Lendület publikációk ez ideig angol, francia, horvát, koreai, magyar, német, orosz, spanyol és szlovák nyelven lektorált szakfolyóiratokban és tanulmánykötetekben láttak napvilágot. Jól látható az intézet jelenléte az Anjou-kutatásban, több kutatója hangadóként vett részt az École Française de Rome, az Agence Nationale de la Recherche és a Seconda Università di Napoli által rendezett nápolyi nemzetközi konferencián. Élénke a későbbi korszakokkal kapcsolatos francia kapcsolataik is. Ebbe a körbe tartozik a Nantes-i Egyetem CRHIA kutatóközpontjával és a párizsi Sorbonne IV. Egyetem történészeivel folytatott együttműködés; utóbbi eredményeként megjelent az „Histoire, économie & société” c. folyóirat 2015. 3. száma, amely a magyar kora újkor tárgyköréből öt tanulmányt tartalmaz intézeti munkatársak tollából. Egyik munkatársuk négy jelentős franciaországi konferencián vett részt előadással.

Tovább gazdagodtak spanyolországi kapcsolatok, így a madridi Autonoma Egyetem történeti intézetével közös program megvalósításába kezdtek. Az intézet egyik munkatársa továbbra is

tagja a 2013-ban létrehozott nemzetközi kutatócsoportnak („Red de Investigación: La facción española. Las relaciones de la Casa de Austria a través de grupos informales”; <http://faccion.hypotheses.org>), illetve a 2015-ben a madridi Autonoma Egyetemen megalakult kutatócsoportnak. A közös kínai–magyar hidegháború-történeti kutatások keretében könyvbemutatóval egybekötött konferenciát tartottak Pekingben aktuális emlékezetpolitikai kérdésekről. Intézeti munkatárs szervezte a 2015. évi történész világkongresszus egyik társadalomtörténeti (ST4: „Urban villagers”) szekcióját a modern városokban munkát találó falusi tömegek sajátos nehézségeiről, és három további munkatárs vett részt a történész szakma e legjelentősebb eseményének vitáiban.

Az intézet munkatársai számos hazai és külföldi folyóirat-szerkesztőségben foglalnak helyet. A legfontosabb nemzetközi szerkesztőbizottsági vagy szerkesztőségi tagságok: *Journal of Modern History*, *Journal of Contemporary History*, Routledge, Woodrow Wilson Center, *Wallstein Austrian History Yearbook*, *Archivum Ottomanicum*, *Časopis Matice moravske*, *Dimensioni e Problemi della Ricerca Storica*, *Ekonomska i ekohistorija*, *Review of Croatian History*, *Journal of Turkish Studies*, *Opera historica*, *Osmanlı Araştırmaları*, *Podravina*, *Scrinia Slavonica*, *Ungarn Jahrbuch*, *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti*, *Zavoda za povijesne i društvene znanosti HAZU*, *Zeitschrift für internationale Freimaurerforschung*. A hazai folyóiratok közül kiemelendő: *Acta Orientalia*, *Hadtörténelmi Közlemények*, *Keletkutatás*, *Lymbus*, *Rubicon*, *Múlt-kor*, *Századok*, *BUKSZ*, *Történelmi Szemle*, *Történeti-Földrajzi Közlemények*, *The Hungarian Historical Review Turul*, *Urbs Várostörténeti Évkönyv*, *Világtörténet*, *Korall*, *Tanulmányok Budapest Múltjából* c. évkönyv stb. A kutatók hazai (pl. *L’Harmattan*, *A múlt ösvényén*) és külföldi könyvsorozatok (pl. *Berlin*, *Edition Ungarische Geschichte*, *Studien zur Sprache, Geschichte und Kultur der Türkvölker* [Klaus-Schwarz-Verlag], *Routledge*, *Wallstein*) sorozatszerkesztőiként szintén növelik az intézet nemzetközi tudományos beágyazottságát.

Az intézet munkatársai hazai és nemzetközi (bilaterális) tudományos testület tagjaiként és vezetőiként, kuratóriumokban (*European Science Foundation*, *EURIAS*, *Imre Kertész Kolleg*, *Jena*, *GWZO*, *Lipce*, *Romanian Research Council*) és tudományos tanácsokban (több helyen elnökként, illetve elnökhelyettesként is) dolgoznak. Többen tagjai az *MTA Történettudományi Bizottságának* és *akadémiai történész vegyes bizottságoknak* (magyar–bolgár, magyar–szerb, magyar–szlovák, magyar–török stb.). A *Magyar Történelmi Társulat* főtíkára, egyik alelnöke és több vezetője az intézet munkatársa. Rendszeresen segítik a külföldi magyar kulturális intézeteket tanácsadással és előadók küldésével. *OTKA* történész zsűri tagság, a *Bolyai Tudományos Ösztöndíj Bizottság*beli tagság, emellett több *akadémiai bizottsági tag* (sőt vezető poszt betöltője is) akad munkatársaik között. Így például: az *MTA Művelődéstörténeti Albizottság* társelnöke, a *Magyar Tudomány Külföldön Akadémiai Bizottság* tagja, a *MTA Gazdaságtörténeti Bizottság* titkára, a *VEAB* elnöke.

Munkatársaik folyamatosan oktatnak valamennyi jelentős magyarországi egyetemen, több doktori iskolában vesznek részt, külön megállapodás keretében működnek közre az *ELTE BTK* történelem államvizsgáin; opponensként, bizottsági tagként dolgoznak a tudományos minősítés fórumain és a hazai tudományos pályázatok elbírálásában, az *OTKA*, *TÁMOP*, *Nemzeti Kiválóság Program*, az *Akkreditációs Bizottság* és a *Bolyai János Kutatási Ösztöndíj* tisztségviselőiként és szakértőiként. Egyik munkatársuk a *komáromi Selye János Egyetemen*, ketten az *Egyesült Államokban* oktattak. Nyugdíjba vonult munkatársuk a *GULAG Emlékbizottság* titkárságának vezetője.

Különösen hangsúlyosak az intézet erdélyi kapcsolatai. Egyik munkatársuk évek óta részt vesz a *Varadinum Napok* (*Nagyvárad*) történeti konferenciáinak és kiadványainak

szervezésében, szerkesztésében. Kiváló kapcsolatot tartanak fenn a kolozsvári Erdélyi Múzeum-Egyesülettel, közös konferenciákat szerveznek, kiadványcserét folytatnak és rendszeres kutatói konzultációkat tartanak.

IV. A 2015-ben elnyert fontosabb hazai és nemzetközi pályázatok rövid bemutatása

H2020 COURAGE (Cultural Opposition: Understanding the Cultural Heritage of Dissent in the Former Socialist Countries / Kulturális ellenállás: az ellenzékiesség kulturális örökségének megértése az egykor szocialista országokban). A 2016. február 1-jén induló és három évig tartó COURAGE projekt célja az egykori szocialista országok kulturális ellenzékiességének örökségét kezelő gyűjtemények működésének elemzése és bemutatása. Az első BTK által koordinált Horizon2020 kutatási projekt.

NKFIH (OTKA) 116270 Szigetvár és Turbék

A hároméves projekt keretében elvégzendő munka kijelöli Szigetvár politikai-katonai és szakrális-szimbolikus jelentőségét az oszmán és a magyar–Habsburg világban, valamint a közép-európai nagyhatalmi rivalizálás rendszerében. Feltárja a város közelében létrejött oszmán szakrális központot. 61 763 000 Ft

NKFIH (OTKA) K 116594 Magyar Várostartörténeti Atlasz

A kutatás megbízható alapot kíván nyújtani a magyar városok történetének vizsgálatához, európai keretek között. Fő tevékenysége öt kiválasztott magyar város (Nyírbátor, Óbuda, Pápa, Székesfehérvár és Szekszárd) helyrajzi és településmorfológiai fejlődésének feldolgozása lesz az erre vonatkozó levéltári, régészeti, terepi és térképi adatok szisztematikus összegyűjtésével és hosszú távú elemzésével. 43 542 000 Ft

NKFIH (OTKA) 117214 Balogh Margit: Mindszenty József c. könyvének kiadása

Az utóbbi két évtized legjelentősebb, a 20. századi magyar történelem alapkérdéseit érintő nagy terjedelmű politikai életrajza. 6 748 000 Ft

Nemzeti Kulturális Alap (NKA) 3341/00316 + MTA (Könyv- és Folyóiratkiadó Bizottság) KFB 024/2015 A Történelmi Szemle 2015. évi számainak megjelentetése

Nemzeti Kulturális Alap (NKA) 3341/00315 + MTA (Könyv- és Folyóiratkiadó Bizottság) KFB 024/2015 A Hungarian Historical Review 2015. évi számainak megjelentetése

Nemzeti Kulturális Alap (NKA) 3341/00316 + MTA (Könyv- és Folyóiratkiadó Bizottság) KFB 024/2015 A Világtörténet c. folyóirat 2015. évi számainak megjelentetése

Nemzeti Kulturális Alap (NKA) 3808/02556 Szent Márton útjai c. konferencia támogatása

A savariai születésű szent életéről a szombathelyi önkormányzattal együtt szervezett konferencia az egyetemes és magyar keresztény hagyományba egyaránt szervesen illeszkedő személyiség emlékezetét vizsgálta.

Nemzeti Kulturális Alap (NKA) 3437/02020 Az első bécsi döntés okmánytára

A két világháború közötti magyar területi revíziós politika első döntő állomásáról sok éves alap kutatások eredményeit teszi hozzáférhetővé az oktatás és a kutatás számára ez a forráskiadvány.

Nemzeti Kulturális Alap (NKA) 3437/0021 A magyar–horvát együttélés fordulópontjai c. kötet kiadása

Az utóbbi évek különösen hatékony magyar–horvát kutatási együttműködésének eredményeit teszi közzé ez a kötet.

Nemzeti Kulturális Alap (NKA) 4925/00165 Az iszlám radikalizmus és a Nyugat c. konferencia támogatása

A magyarországi oszmanisztika elismerése, hogy a témakör legismertebb szakértői Magyarországon tanácskoznak.

NKFIH (OTKA) K 115988 A magyar–csehszlovák kapcsolatok dokumentumai (1945–1992)
A kutatás célja, hogy feltárja és publikálja a két ország közötti legfelsőbb szinten keletkezett dokumentumokat. 13 728 000 Ft

MTA Nemzetközi Kétoldalú Mobilitás (NKM) 21/2015 Magyar–szlovák mobilitási program

MTA NKM 14/2015 Magyar–bolgár mobilitási program

MTA SZ 029/2015 Magyar–szerb akadémiai történész vegyes bizottság támogatása

A bizottság alapkutatásainak eredményeként sikerül méltó emléket állítani a második világháború alatti magyar–szerb konfliktusok áldozatainak.

MTA Vendégkutató (VK) 06/2015 Az MTA BTK Tanácsadó testülete elnöke, a neves kora újkor-kutató Olga Khavanova budapesti kutatásainak támogatására

MTA KK 015/2015 Demeter Gábor: A Balkán-félsziget és az Oszmán Birodalom c. szintézisének támogatására

MTA KFB 080/2015 Csukovits Enikő: A nyugat-európai magyarságról készült monográfiájának kiadása

MNB PADA KP 2343-7/2015 Csukovits Enikő: A nyugat-európai magyarságról készült monográfiájának angol nyelvű kiadása

MNB PAGEO KP 2343/3/2015 Balogh Margit Mindszenty monográfiája + Pálosfalvi Tamás Nikápolytól Mohácsig c. munkáinak angol nyelvű kiadása

MTA NKM 18/2015 Magyar–cseh mobilitási program

A kutatás témája a kétoldalú államközi kapcsolatok és a magyar kisebbség helyzetének bemutatása Csehszlovákiában. Ez utóbbi témakör kapcsán a magyarországi szlovákság helyzetének, szerepének az alakulását is vizsgálják 1918–1948 között a diplomáciai kapcsolatokon keresztül.

MTA NKM 103/2015 Városi gazdálkodás a 16. századi Erdélyben és Magyarországon, magyar–román mobilitási pályázat

A kutatásban résztvevők a Román Tudományos Akadémia szebeni, marosvásárhelyi és bukaresti történettudományi intézetében dolgozó kollégákkal együtt a 16. századi magyarországi városi gazdálkodásról adnak átfogó képet.

MTA LP 2015-4/2015 BTK Lendület Középkori Magyar Gazdaságtörténet Kutatócsoport

A program résztémái: kincstári bevételek; pénzügyigazgatási szervezet archontológiája; pénzverés; gazdasági kiváltságok; városi gazdálkodás. Az öt év alatt az alábbi munkák kiadását tervezik: a pénzügyigazgatási szervezet archontológiája és prozopográfiája (1000–1526); az Árpád- és Anjou-kori királyi adórendszer története; Anjou-kori éremtípusok katalógusa; az 1000 és 1437 között vert pénzermék leletkatasztere, textilplomba-leletkatalógus, valamint gazdaságtörténeti vonatkozású tanulmánygyűjtemények.

A következő poszt-doktori ösztöndíjak OTKA PD 117033/2015: Prajda Katalin; PD 017/2015: János István Csongor; PD 017/2015: Franchi Roberta; PD031/2015: Bartha Ákos; PD031/2015: Umbrai Laura; PD 031/2015: Klestenitz Tibor.

V. A 2015-ben megjelent jelentősebb tudományos publikációk

1. 1944/1945: Társadalom a háborúban – Folytonosság és változás Magyarországon. Szerk.: Bódy Zsombor – Horváth Sándor. Bp.: MTA BTK TTI, 2015, 312.
2. A horvát–magyar együttélés fordulópontjai. Intézmények, társadalom, gazdaság és kultúra. Főszerk.: Fodor Pál – Soksevits Dénes. Szerk.: Jasna Turkalj – Damir Karbic. Bp.: MTA BTK TTI – Horvát Történettudományi Intézet, 2015, 772.
3. A magyar katolikus püspökkari tanácskozások története és jegyzőkönyvei 1945–1948 között. Válogatta, bevezette, sajtó alá rendezte: Beke Margit. Bp.: MTA BTK TTI, 608. <http://real.mtak.hu/27125/>
4. Állami erőszak és kollektivizálás a kommunista diktatúrában. Szerk.: Horváth Sándor – Ö. Kovács József. Bp.: MTA BTK TTI, 2015, 395.
5. Apor Péter – James Mark: Socialism Goes Global: Decolonization and the making of a new culture of internationalism in Socialist Hungary 1956-1989. *Journal of Modern History* 87:4 (2015) 1–40.
6. Az 1863. évi kalocsai tartományi zsinat. A bevezető tanulmányt írta, a dokumentumokat válogatta és a tárgyi jegyzeteket írta Adriányi Gábor. A dokumentumokat sajtó alá rendezte és szövegkritikai jegyzetekkel ellátta Bárány Zsófia. Bp.: MTA BTK Történettudományi Intézet, 2015, 179.
7. Balogh Margit: Mindszenty József (1892–1975). I–II. Bp.: MTA BTK, 2015, 1572.
8. Bevezetés Magyarország történetének forrásaiba és irodalmába I. Általános rész 4. Városi, mezővárosi és községi levéltárak és forrásközlések. I-II. kötet. Szerk.: Kosáry Domokos – Kulcsár Krisztina – Szakály Orsolya. Bp.: MNL OL – MTA BTK TTI, 2015, 1581.
9. Borhi László: Nagyhatalmi érdekek hálójában. Az Egyesült Államok és Magyarország kapcsolata a második világháborútól a rendszerváltásig. Bp.: Osiris Kiadó – MTA BTK TTI, 2015, 504.
10. Bottoni, Stefano: A várva várt Nyugat. Kelet-Európa története 1944-től napjainkig. Bp.: MTA BTK TTI, 2015 (második, bővített és javított kiadás), 362. <http://real.mtak.hu/31016/>
11. Buzási, Enikő – Pálffy, Géza: Augsburg – Wien – München – Innsbruck. Die frühesten Darstellungen der Stephanskronen und die Entstehung der Exemplare des Ehrenspiegels des Hauses Österreich. Gelehrten- und Künstlerbeziehungen in Mitteleuropa in der zweiten

- Hälfte des 16. Jahrhunderts. Budapest: Institut für Geschichte des Forschungszentrums für Humanwissenschaften der Ungarischen Akademie der Wissenschaften, 2015, 168.
12. Cieger, András: Volky a korupcia v dualistickom Uhorsku (1867-1918) és Politickám korupcia v Uhorsku pred prvou svetovou vojnou: Choreografia korupce nych káuz. In: Korupcia. Szerk.: Solte, Peter – Vörös, László. Bratislava, 2015, 250–296.
 13. Csákó Judit: Volt-e krónikása II. Andrásnak? Megjegyzések gestaszerkesztményünk 13. század eleji átdolgozásának problematikájához. Századok 149 (2015) 301–332.
 14. Csukovits Enikő: Magyarországról és a magyarokról – Nyugat-Európa magyar-képe a középkorban. Bp.: MTA BTK TTI, 2015, 312.
 15. Erdélyi, Gabriella: A Cloister on Trial: Religious Culture and Everyday Life in Late Medieval Hungary. Farnham: Ashgate, 2015, 276. (Catholic Christendom, 1300–1700)
 16. Erdélyi Gabriella: From Savage to Civilized: Schools and Student Life in Rural Hungary before the Reformation. In: The Reformation in the Croatian Historical Lands. Ed.: Zrinka Blazevic – Stanko Jambrek, and Natasa Stefanec. Zagreb: Biblijski Institut, 2015, 83–106.
 17. Everyday Collaboration with the Communist Regimes in Eastern Europe. A Special Issue of The Hungarian Historical Review Ed. by Horváth, Sándor. 4:1 (2015) 254.
 18. Fodor, Pál: Byzantine legacies in Ottoman identity. In: Opuscula György Hazai Dicata. Beiträge zum Deutsch-Ungarischen Workshop aus Anlass des 80. Geburtstages von György Hazai. Hg. von Barbara Kellner-Heinkele – Simone-Christiane Raschmann. Berlin: Klaus Schwarz Verlag, 2015, 93–108. (Studien zur Sprache, Geschichte und Kultur der Türkvölker, Band 19.)
 19. Fodor, Pál: The Unbearable Weight of Empire: The Ottomans in Central Europe – A Failed Attempt at Universal Monarchy (1390–1566). Bp.: MTA BTK TTI, 2015, 175.
 20. Horváth Richárd: Das Rätsel der Holzburg oder: Wie alt könnte die Güssinger (Újvárer) Burg sein? Fundberichte aus Österreich 53 (2015) 94–110. <http://real.mtak.hu/31145/>
 21. Jakó Klára: Mihály vajda magyar secretariusairól. Erdélyi Múzeum 77:1 (2015) 113–127.
 22. Kármán, Gábor: A Seventeenth-Century Odyssey in East Central Europe: The Life of Jakab Harsányi Nagy. Leiden–Boston: Brill Academic Publishers, 2015, 315. (The History of Oriental Studies, 2.) <http://real.mtak.hu/31041/>
 23. Keresztesekből lázadók–Tanulmányok 1514 Magyarországról. Szerk.: C. Tóth Norbert – Neumann Tibor. Bp.: MTA BTK TTI, 2015, 376.
 24. La Hongrie ottoman XVIe–XVIIe siècles. Dirigé par Marie Françoise Saudraix et Olivier Chaline. In: Histoire, économie et Société. Époque moderne et Contemporaine 34:3 (2015) 5–121. <http://www.cairn.info/revue-histoire-economie-et-societe-2015-3.htm>
 25. Martí Tibor: Az aranygyapjas lovag Esterházy Pál. In: Esterházy Pál, a műkedvelő mecénás: egy 17. századi arisztokrata-életpálya a politika és a művészet határvidékén. Szerk.: Ács Pál. Bp.: Reciti Kiadó, 2015, 49–66. <http://real.mtak.hu/30981/>
 26. Mátyás-Rausch Petra: A városvezetői és gazdasági elit összetétele Nagybányán 1569 és 1581 között. Erdélyi Múzeum 78:1 (2015) 51–64. <http://real.mtak.hu/27139/>
 27. Pálffy Géza: A Magyar Királyság és a Habsburg Monarchia a 16. században. Bp.: MTA BTK TTI, 2015, 546 oldal + 16 oldal színes képmelléklet
 28. Pálosfalvi Tamás: Tettes vagy áldozat? Hunyadi László halála. Századok 149 (2015) 383–441.

29. Réfi Attila: Császári-királyi karabélyos és vértés törzstisztek a francia háborúk idején (1792-1815): Életrajzi lexikon. I. kötet A-H. Pápa: Jókai Mór Városi Könyvtár, 2015, 130. <http://real.mtak.hu/22164/>
30. Szabó András Péter: A Bocskai-felkelés képe a szepességi krónikákban. In: A történelem mint hivatás: A Benda-emlékkonferencia előadásai. 2013. november 27. Szerk.: Szijártó M. István. Bp.: Balassi Kiadó, 2015, 45–74. <http://real.mtak.hu/16073/>
31. Tény és fikció. Tudomány és művészet a nemzetépítés büvkörében a 19. századi Magyarországon. Szerk.: Lajtai Mátyás – Varga Bálint. Bp.: MTA BTK TTI, 2015, 216.
32. Tóth Gergely: Bél Mátyás, a történész. In: Humanista történetírás és neolatin irodalom a 15–18. századi Magyarországon. Szerk.: Békés Enikő, Kasza Péter, Lengyel Réka. Bp.: MTA BTK ITI, 2015, 157–167. (Convivia Neolatina Hungarica, 1.) <http://real.mtak.hu/31124/>
33. Tóth Ferenc: Egy magyar származású francia diplomata életpályája: François de Tott báró (1733–1793). Bp.: MTA BTK TTI, 2015, 313. (Magyar Történelmi Emlékek, Értekezések). <http://real.mtak.hu/24415/>
34. Tóth, Ferenc: Maurice-Auguste de Benyovszky et ses Mémoires et voyages, In: Jean Garapon (éd.), Les mémorialistes d’ancien régime à la découverte de l’étranger (XVIe-XIXe siècles). Nantes: Éditions Cécile Défaud, 2015, 123–135. <http://real.mtak.hu/24939/>
35. Turbucz Dávid: A Horthy-kultusz – 1919–1944. Bp.: MTA BTK TTI 2015, 496. (32 oldal színes és fekete-fehér képmelléklettel) <http://real.mtak.hu/30808/>
36. Vámos, Péter: From Reconciliation to Estrangement: Relations between China and Eastern Europe. In: Lorenz M. Lüthi (ed.), The Regional Cold Wars in Europe, East Asia, and the Middle East: Crucial Periods and Turning Points. Washington: Woodrow Wilson Center Press, 2015, 314–337.
37. Varga, Bálint: Rise and Fall of an Austrian Identity in the Provincial Historiography of Bukovina. *Austrian History Yearbook* 46 (2015) 183–212.
38. Völgyesi Orsolya: Szalay László nemzedéke Kölcsey vonzásában. *Történelmi Szemle* 57:2 (2015) 251–264. <http://real.mtak.hu/32169/>
39. Weisz Boglárka: Az urbura. *Bányászattörténeti Közlemények* 19:2 (2015) 3–23.
40. Zsoldos Attila: Karol I. a mestá. *Historický Časopis* 63. (2015) 195–207.

MTA BÖLCSÉSZETTUDOMÁNYI KUTATÓKÖZPONT ZENETUDOMÁNYI INTÉZET

1014 Budapest, Táncsics Mihály u. 7.; 1250 Budapest, Pf. 9
telefon: (1) 356 68 58; fax: (1) 375 92 82
e-mail: zti-igazgato@btk.mta.hu; honlap: www.zti.hu

I. A kutatóhely fő feladatai 2015-ben

A Zenetudományi Intézet tevékenysége a magyar zenetudomány Kodály Zoltánig és Szabolcsi Bencéig visszanyúló módszertani hagyományai szellemében komplex módon ötvözi a történeti zenei és a zene-, illetve táncfolklorisztikai kutatásokat. A kutatások a filológiai tudományok metodikájához igazodva elsősorban a források gyűjtésére, feldolgozására, értékelésére és közzétételére irányulnak. Ebben kivételes lehetőséget jelent, hogy a Magyar Tudományos Akadémia sok évtizedes támogatása révén az intézet – a nemzeti kultúra szempontjából kimagasló jelentőséggel bíró gyűjtemények részeként – számos elsődleges forrást maga őriz a Bartók Archívumban, a népzenei hang- és lejegyzésgyűjteményben, a néptáncfilmek gyűjteményében, valamint a Zenetörténeti Múzeumban. Ezeknek az elsődleges forrásgyűjteményeknek a gyarapítása, őrzése, állagmegóvása, hordozóik folyamatos modernizálása az intézet egyik jelentős kapacitásokat lekötő feladata, amelynek eredménye áttételesen jelenik meg a publikációs termésben.

A gyűjtemények, illetve az azokkal párhuzamosan kifejlődött kutatási témák meghatározzák a kutatóhely fő kutatási feladatait: a régi zenetörténet, elsődlegesen a középkori és kora újkori liturgikus egyszólamúság kutatása, a magyar zenetörténet 16–21. századi történetének kutatása, Bartók-kutatás, a magyar, magyarországi és szomszédnépi népzene gyűjtése, archiválása, rendszerezése, közreadása, a magyar néptánc kutatása és közreadása, zenei muzeológia, valamint a *Studia Musicologica* című nemzetközi zenetudományi folyóirat szerkesztése.

II. A 2015-ben elért kiemelkedő kutatási és más jellegű eredmények

Kiemelkedő kutatási és más jellegű eredmények

Régi zenetörténet

A Váradai („Zalka”) Antifonále kritikai kiadásának előkészítése keretében leírták a forrás kutatástörténetét, valamint elkészítették a publikáció részét alkotó CD-ROM tervét, amely a kódex törzskéziratának és töredékeinek képanyaga mellett az egyes tételekhez kapcsolódó többlépcsős indexet is tartalmaz. A hasonló módon megjelentetendő Ulászló Graduale kiadásához tanulmányrészek, illetve a CD-ROM előzetes változata készült el.

A Gradualia projekt keretében 15 további miseforrás tartalomjegyzéke vált kutathatóvá és összehasonlíthatóvá. Így a különböző misehagyományok összehasonlítását végző számítógépes rendszerben több mint 80 forrás feldolgozása történt meg. A források hozzáférhetővé és kereshetővé váltak az interneten is (www.zti.hu/earlymusic/gradualia/gradualia.html). A projekt nemzetközi integrációja érdekében létrehozott honlap a 2015-ben lezajlott fejlesztések eredményeképpen a mise forrásain és zenei tételein túl a zsolozsmáét is tartalmazza, ennek megfelelően Gradualia helyett a hazai gregorián források egyetemes adatbázisaként (Hungarian Chant Database) jelenik meg, s a Gradualia mellett a CAO-ECE rendszerét és forrásait is magába foglalja.

Mivel a honlap egy nagyobb nemzetközi rendszer része, hitelessége érdekében elengedhetetlen volt az anyaga mögött álló forrásadatok (lelőhelyek, könyvtárak, jelzetek, RISM-siglumok stb.) pontosítása, kiegészítése, nemzetközileg szokásos formába öntése.

A Corpus Antiphonarium Officii Ecclesiarum Centralis Europae (CAO-ECE) sorozathoz lengyel-magyar együttműködésben elkészítették a középkori krakkói egyházmegye proprium de tempore tételkészletének forrásonkénti kiírását és liturgikus rendszerezését. Meghatározták az egyes források tételkészletéből kialakított „ideális” krakkói hagyományt, valamint elkészítették a külön hagyományt képviselő Vetus Liber Ordinarius Cracoviensis liturgikus repertóriumának jegyzékét. Ugyancsak elkészültek a bevezető tudományos kommentár angol nyelvű fejezetei: a felhasznált 13 forrás leírása, a krakkói egyházmegye középkori történetének áttekintése, a középkori krakkói zsolozsmahagyomány jellemzése és jellegzetes pontjainak összefoglalása.

A késő középkori zeneelméleti irodalom Corpus Hollandrinumnak nevezett csoportját vizsgáló és közreadó nemzetközi kutatócsoport működése keretében befejezték a zeneelméleti korpusz kiemelt fejezeteiben megjelenő antifónakészlet áttekintését, rendszerezését és zenei szempontú összehasonlító elemzését; e munka tanulságából a Hollandrinus-traktátusok zenei háttérét feltáró tanulmányt készítettek. Nemzetközi együttműködésben írtak tanulmányt a traktátusok coniuncta-fejezeteiben megjelenő különleges, a középkori modális rend szabályainak ellentmondó dallamairól. Továbbá összeállították a Hollandrinus-traktátusok dallampéldáit összesítő indexet, amely nemcsak a korpusz dallamkészletét adja közre, hanem a dallamok gyakorlatban használt alakjait is közli, kommentárral és kritikai jegyzetapparátus kíséretével.

A Musicalia Danubiana sorozatban megjelentették az 1523-ban kiadott Psalterium Strigoniense Oláh Miklós által használt és kéziratos dallambejegyzésekkel kiegészített példányának részletes tanulmánnyal kísért faksimile-kiadását. Tanulmányban vizsgálták az aquileai proprium-hagyományt. Előadásban vizsgálták a kassai graduált, az Ulászló Graduált, a Szent István-alleluia elterjedését és a váradi antifonale sequentiáiban mutatkozó cseh hatást. Felfedeztek, azonosítottak és leírtak egy 12. századi kódexlapot, amely Szent Demeter magyarországi zsolozsmájának eddig legkorábbi lejegyzését őrizte meg a középkori esztergomi hangjegyzés korai variánsával lejegyezve. Feldolgozták az 1989-ben elhunyt Rajeczky Benjamin hagyatékát. Tanulmányozták a karmelita rend liturgiáját és a szentek communalis zsolozsmáit.

Magyar zenetörténet

A 16–17. századi magyar nyelvű antifónák kiadása keretében elvégezték a nyolc tónusba rendezett antifónák végső rendjének kialakítását, a kottagrafikázását, a grafika ellenőrzését és javítását. Azonosították az antifónák szövegeit a korabeli bibliafordítások igénybevételével, egybevetették a graduálok szövegét a Heltai-, Huszár Gál-, Károli- és Káldi-fordításokkal. A Vietoris tabulatúras könyv magyar-szlovák együttműködésben készülő második kiadásához revideálták a német nyelvű kritikai apparátust, az általános és az egyes megjegyzéseket, valamint angol nyelvű rezümét készítettek. Az 1958-ban kiadott XVI. századi magyar dallamok bővített kiadása számára elvégezték a dallamok és szövegek jegyzetanyagának egyesítését, a bibliográfiai adatok kontrollálását és egységesítését, ennek alapján a dallamvariánsok jegyzetelését és grafikázását. Tanulmányt jelentettek meg Johann Wohlmuth munkásságáról és Rajeczky Benjamin tudományos munkásságáról.

A piarista rend 18. századi zeneéletének kutatása keretében bécsi és kolozsvári kutatóutakon vizsgálták a levéltári forrásokat. Előadásban ismertették a piaristák váci központjának zenei gyakorlatát, illetve Anton Zimmermann 1776-ban írt kantátáját.

Az Erkel Ferenc Operái Kritikai Kiadás keretében befejezték a Dózsa György című opera kottagrafikájának első korrektúráját (2015-ben kb. 500 oldal). A közreadás számára elkészítették 460 oldal munkapartitúráját, amelyben jelezték a szerzői kézirat, illetve a szölamanyag közti eltéréseket. Feldolgozták az opera irodalmi háttérének, illetve a fogadtatásának sajtóanyagát. Ugyancsak elkészült a Sarolta című opera szölamanyagának feldolgozása, valamint 19–20. századi felújítások és átdolgozások áttekintése. Közreadásra előkészítették és grafikáztatták az Erzsébet című opera Erkel készítette 2. felvonását.

A Nemzeti Színház 19. századi zenei repertoárját vizsgáló projekt keretében kb. 16 000 file-nyi színházi zsebkönyvet, színlapot, kottás és szöveges forrást digitalizáltak az Országos Széchényi Könyvtár gyűjteményeiben és feldolgozták több vidéki színház repertoáradatait az 1800–1830-as időszakból. Leltárt készítettek a Kolozsvári Magyar Opera használaton kívül helyezett történeti kottatáráról (1088 tétel). A Nemzeti Színház kismestereinek kutatása keretében feldolgozták Szerdahelyi József életművét, és vizsgálták a Béla futása című daljáték Heinisch József készítette átdolgozását. Kb. 21 000 tételt szkenneltek az intézet 1960-as évek óta felgyűlt 19. századi sajtófeldolgozásaiból.

Monográfiát jelentettek meg Schodel Rozália pályájáról és a Nemzeti Színház operatársulatának első évtizedéről. Német nyelvű tanulmányokat jelentettek meg Erkel Batori Mária című operájáról és Joachim Józsefről. Tanulmányban mutatták be Szénfy Gusztáv népzenei munkásságát. Magyar és olasz nyelvű tanulmányokat jelentettek meg Farkas Ferenc működéséről. Vizsgálták Jacques Offenbach kölni és párizsi működését, magyarországi recepcióját és az operett műfajának eredetét.

Bartók-kutatás

Lezajlott a Bartók-hagyaték hátralévő részének, a hagyatékra vonatkozó szerződés felmondása miatt szükségessé vált leltározása és visszaszolgáltatása, ami két kutató munkaidejének kb. 15%-át töltötte ki. Digitális jegyzékbe foglalták Bartók kottatárának a Bartók Archívum állományába tartozó részét (154 bibliográfiai egység). Kb. 6500 file-nyi anyagot digitalizáltak a Bartók Archívum gyűjteményeiből, valamint 12 000 kép terjedelemben az amerikai Bartók-hagyaték kéziratanyagát.

Bartók szerzői jogainak Európa nagy részében történő felszabadulása miatt különösen intenzívvé váltak a Bartók-összkiadással kapcsolatos tárgyalások, és felgyorsult az elsőként megjelenésre szánt kötetek szerkesztése, a tanulmányok, kritikai jegyzetek írása, illetve véglegesítése. A vállalkozás nemzetközi jellegére való tekintettel összeállították és angolra fordították a kottagrafikára és a szerkesztői munkára vonatkozó, eddig csak részlegesen és magyar nyelvű elaborátumokban kidolgozott szabálykódexét. Elkészítették a Gyermeknek kötet történeti bevezető tanulmányát (magyar és angol nyelven), valamint a Kritikai jegyzetek bevezetőjét és az egyes darabokhoz tartozó kritikai megjegyzéseket (angol nyelven). Befejezték a Gyermeknek kottafőszöveg első korrektúráját, elkészült a népdalszövegeket angol fordítással közlő I. függelék, valamint a változatokat, korai műalakokat tartalmazó II. függelék kézírata. Elkészítették és korrigálták a Mikrokosmos közreadásának kottagrafikáját.

Folytatták a Bartók Béla Írásai sorozat 4. kötetének kiadási előkészületeit, revideálták a források alapján 20 írás szövegét, elkészítették 121 kottapélda kottagrafikáját. Internetre

került a Bartók Correspondence adatbázis, Bartók levelezésének teljességre törekvő, több mint 8000 dokumentumot számláló nyilvántartása, mely minden ismert levelet adatol. Ehhez angol és magyar nyelvű bevezetőt, bibliográfiát és műjegyzéket készítettek. A Béla Bartók Thematic Catalog számára elkészítették 42 címszó levelezésbeli említéseinek feldolgozását és 66 címszó szakirodalmi hivatkozásainak listáját.

Tanulmányozták Bartók 1914. áprilisi Maros-Tordai gyűjtőútjának, valamint négy korábbi mezőségi területen végzett gyűjtésének anyagát, Bartók és felesége kézzongorás hangversenyeinek műsor-összeállítását és fennmaradt hangfelvételeit. Tudományos előadásokat tartottak a Gyermekeknek sorozatról, Bartók pedagógiai célú zongoraműveiről, a Divertimentóról, a magyar népzene a román népzene Bartók által regisztrált hatásáról, Bartók magyaros ritmusképleteiről és Molnár Antal ritmustanáról. Tanulmányban vizsgálták Bartók levelezését, Beethoven-recepcióját, Hunyad megyei román népzenei gyűjtéseit, Bartók és Pásztory Ditta amerikai éveinek dokumentumait. Bartók-kiállítást készítettek az Ankarában tartott Bartók-fesztiválra, a brüsszeli Európa Parlament felkérésére, valamint a Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetemen egykor Bartók által használt tanterem számára.

20–21. századi magyar zenei történelmi kutatások

A Lendület pályázat támogatásával 2012-ben létrejött 20–21. Századi Magyar Zenei Archivum és Kutatócsoport szervezésében, az Emberi Erőforrások Minisztériuma (EMMI) támogatásával Magyarországra szállították Dohnányi Ernő amerikai hagyatékának a Florida State Universityn őrzött részét, s így a 2014 nyarán már átvett hagyatékrész Dohnányi számos kéziratával egészült ki. 2015 októberében az intézet munkatársainak közreműködésével emléktáblát avattak Dohnányi floridai házánál. Monografikus áttekintés jelent meg Dohnányi amerikai éveiről, ami átfogóan tárgyalja a zongoraművész–zeneszerző élete utolsó éveinek eseménytörténetét és alkotásait.

Az archívum gyűjteménye számára 2015 folyamán átvették Keller András, Kósa György, Lendvai Kamilló, Petrovics Emil, Sári József hagyatékát, illetve gyűjteményét, feldolgozták, illetve nagy részben digitalizálták Bozay Attila, Dávid Gyula, Decsényi János, Dobos Kálmán, Kadosa Pál, Ránki György, Sulyok Imre, Szervánszky Endre hagyatékát.

A 20. századi magyar zeneszerzés-történelmi kutatások részeként feldolgozták a régi magyar történelmi hősök 20. századi hősi oratorikus megjelenítésének repertoárját, Sári József posztmodern zeneszerzés-értelmezését, Szabó Ferenc utolsó alkotói korszakának jellegzetességeit, valamint a 18. századi zenei történelmi emlékek megjelenési formáit az 1956 utáni magyar zeneszerzésben. A bázeli Paul Sacher Alapítvány gyűjteményében tanulmányozták Kurtág György zeneszerzői vázlatait. A zenei tudomány-történelmi kutatások Kodály Zoltán tudományos pályájának feldolgozására-értékelésére fókuszáltak. Tanulmánygyűjteményt jelentettek meg Kodály és a történelem viszonyáról. Az EMMI megrendelésére készült tanulmánykötetben mutatták be a Kodály Zoltán-ösztöndíj történetét és díjazottjait.

Pályázati támogatással vizsgálták a Rákosi- és Kádár-korszak populáris zenei életét, ezen belül a populáris zene nemzeti jellegének és a kulturális diplomáciában betöltött szerepének kérdését. Tanulmánykötetet jelentettek meg a magyar populáris zene 20. századi jelenségeiről. A zeneesztétika-történelmi kutatások során áttekintették Lukács György zenei tájékozódásának forrásait és az 1960-as években kibontakozó magyar marxista zeneesztétikának a keleti blokk zeneideológiai trendjeinek formálásában betöltött funkcióját.

A budapesti operaénekesek adatbázisa (1900–1920) számára elkészítették a Népopera (1911–1915) és Népszínház-Vígopera (1907–1908) szerepkatalógusát. Az előadóművészet-történeti projekt keretében kutatásokat végeztek Cziffra György 1956 előtti zongoraművészi pályájával, illetve zeneakadémiai tanulmányaival kapcsolatban, és virtuális kiállításon mutatták be Faragó György hagyatékát (<http://zti.hu/mza/index.htm?m0704.htm>).

Népzene kutatás és -archiválás

Népzenei gyűjtőutakat tettek 15 erdélyi és 4 tolnai településen. Elvégezték kb. 700 óra hangzó anyag digitalizálását (Ág Tibor és Jáki Teodóz hagyatékából). Szkennelték a Népzenei Irattár dokumentumait (kb. 300 tétel). Nyomatott gyűjtemények, hagyatékok és új lejegyzések alapján kb. 1700 új adatot osztottak be a magyar népzene kottás rendjébe. Több gyűjtemény alapján rögzítettek 700 szlovák nyelvű dallamot és nagy mennyiségű szöveges adatot; ezeknek, valamint 1200 további dallam elemzése alapján kb. 400 dallamtípust állítottak fel. A játékgyűjtemény számára 25 új játékot gyűjtöttek, 210 új játékot osztottak be korábbi bácskertes gyűjtés alapján, és 400 német, román, szlovák támlappal is gyarapodott a gyűjtemény; létrehoztak 24 új típust, illetve altípust.

A Magyar Népdaltípusok Katalógusa második kötetéhez további kb. 15 000 támlapot digitalizáltak, megtörtént a típusokat bemutató dallamok kottagrafikázása (500 db), és elkészültek a típuskommentárok (607 db). Folytatódott a teljes rend viszonylatában a típusokat bemutató hangzó anyag kiválasztása is (500 db), amelyeket a típusrendet bemutató weboldalra (<http://nepzeneipeldatar.hu>) fel is töltöttek.

A Kodály-rendben őrzött 18–19. századi népdalok és a korabeli kottás források viszonyát kutató projekt keretében lezárták a 18. századi népi dallamok gyűjteményének kéziratát, ellenőrizték az angol fordítást és kiválogatták a hangzó mellékletbe kerülő dallamokat. Tanulmányozták a 19. századi dallamokat, közte a népszínművek dalainak feldolgozását.

A Magyar Tudományos Akadémia és a Román Akadémia közötti együttműködés keretében áttekintették Bartók román népzenei gyűjtései filológiai háttérét. Tanulmányozták a Sóvidék népzenejének eddig gyűjtött forrásait, a felvidéki verbunkos írásos emlékeinek és népzenei gyakorlatának viszonyát, Mátray Gábor népzene kutatói munkásságát, a 18. századi közköltészet zenei vonatkozásait. Az Irodalomtudományi Intézettel együttműködésben elkészítették a jegyzetanyagot Arany János népdalgyűjteményének kritikai kiadása számára. Mutatóban összesítették a Magyar Népzene Tára VI–XII. kötetének népdalszövegeit, amely így a népi szövegek kutatása számára is jelentős segítséget nyújthat. Előadásban vizsgálták a hétfájdalmú Szűzanya alakjának megjelenését a magyar népzenei hagyományban, a táncházmozgalom kezdeti éveit, Bartók és Kodály népdal-harmonizálásait, a magyar népdalrendezés tudománytörténeti jelentőségét és C. M. von Weber magyaros stílusú műveinek forrásait.

Bodor Anikó gyűjtése alapján megjelentették a vajdasági magyar népdalok kiadványsorozatának 5. kötetét, amelyben a jeles napokhoz kapcsolódó dallamok szerepelnek. DVD-ROM-on közreadták Horváth István magyarórdi népzenei gyűjtéseit, a dallamok mellett teljes dokumentáció kíséretében. Angol nyelvű tanulmánykötetben mutatták be a népi többszólamúságot. Angol nyelvű tanulmányban mutatták be Kodály Kállai kettős című művének művelődéstörténeti kapcsolódásait, Bartalus István népzenei kéziratát, Szini Károly 1865-ös népdalgyűjteményét. Német nyelvű tanulmányt tettek közzé az Apponyi kézirat barokk repertoárjáról. Tanulmányt jelentettek a népi mondókák kereszténység előtti rétegéről, a finn-ugor népeknél található népi többszólamúságról, egy ördöngösfüzesi énekes kb. 500 dallamnyi repertoárjáról, a Fehér László ballada változatairól, az I. világháború

népzene kutatásra gyakorolt hatásáról. A törökségi népzene kutatása körében megjelentették a Karachay Folksongs című kötetet. Az eredményeket több nemzetközi konferencián és angol nyelvű tanulmányban ismertették.

Néptánc kutatás és -archiválás

A Hagyományok Háza és az MTA BTK közötti szerződés keretében elkészült Maácz László Állami Népi Együttesnél készített táncfolklorisztikai témájú filmjeinek digitalizálása (150 tétel, kb. 36 óra). Elkészítették a néptáncarchívum kéziratára első 900 tételének szkennelt másolatát. A MaNDA közfoglalkoztatási lehetőségei révén digitalizálták a Fotótár 15 000 nézőkartonját. Befejeződött a Táncírástár A/4-es formátumú kéziratot állományának szkennelése, és megkezdték az A/3 formátum szkennelését.

A Néptánc Tudástár fejlesztésére az eddigi 11 adatbázis mellé újabb 5 témát határoztak meg (tánc történeti források, népi játék, koreográfiák, e-könyvek, LabanGraph) az intézetben elért kutatási eredmények közzététele érdekében. Az év folyamán elkészültek a Néptánc Tudástár bevezető és ismertető szövegei.

Az erdélyi Mezőségen ötórányi interjút és ugyanannyi videofelvételt készítettek. Összegyűjtötték és digitalizálták a Kapuvári Népi Együttes birtokában található videofilmek verbunkra vonatkozó részeit, gyűjtöttek Kapuvárra vonatkozó közgyűjteményi adatokat és áttekintették egy helyi kutató kéziratát. Ugyancsak összegyűjtötték a szekszárdi Wosinsky Mór Megyei Múzeum és a győri Xantus János Múzeum táncra vonatkozó adatait. Korábbi gyűjtések mintegy 400 GB digitalizált videoanyagát vágták, és körülbelül ezer tételnyi kéziratot digitalizáltak. A moldvai csángó tánc kultúra átalakulása az 1950-es évektől napjainkig című projekt keretében két gyűjtőutat tettek a Bákó megyei Magyarfaluban, ahol interjúk, fotók és videók segítségével a helyi tánc készletet, illetve az újév környéki táncos népszokásokat rögzítették. Az eredményekről több előadásban és egy tanulmányban is beszámoltak.

Monográfiát jelentettek meg Maácz László tánckutató munkásságáról. Tanulmányban vizsgálták a néma táncfilmek és a zene kapcsolatát. Előadásban mutatták be a 19. századi ország- és népismereti irodalom táncfolklorisztikai szempontú feltárásának eredményeit, a feltárt kb. 1100 szöveges és képi forrással bővítették a tánc történeti forráskatalógust, táblázatban összegezték e források fő adatait. 19. századi és 20. század eleji magyar nyelvű tánc könyvek segítségével tanulmányban mutatták be a társastáncok megjelenését a magyar paraszti tánc kultúrában. A kalotaszegi legényes táncot vizsgáló monográfiához 158 részből álló motívumtáblát készítettek, és elkészült 40 táncfolyamat 4279 ütemnyi kísérező zenéjének lejegyzése.

Zenei muzeológia

Október 1-jén nyílt meg a Kónya család és a tanítványok című kiállítás, amelyhez katalógus is megjelent. Ugyancsak megjelentették 40/30 – A 40 éves Zenetudományi Intézet 30 éve az Erdődy-palotában címmel rendezett kiállítás katalógusát.

Átvettek és félmérték hat 18–19. századi billentyűs hangszer a pécsi Janus Pannonius Múzeum állományából. Részletes állapotfelmérést készítettek a gyűjtemény valamennyi billentyűs hangszeréről (61 darab). Ajándékba átvettek hat 19–20. századi fafúvós hangszer és három mesterhegedűt. Az újonnan kiadott leltározási szabályzat értelmében átdolgozták a hangszerek nyilvántartását. Digitalizált gyűjtemény-nyilvántartó rendszert szereztek be.

Megjelentették a Telcs Ede éremművészetét bemutató monográfia első kötetét. Tanulmányban elemezték az afrikai hárfá-lantok típusait.

Konferencia

Az intézet munkatársai által szervezett nemzetközi konferenciákon vizsgálták a nacionalizmus szerepét az utóbbi hetven év zenéjében, Goldmark Károly munkásságát, az etnokoreológia aktuális kérdéseit, a magyar-szerb zenei kapcsolatokat.

Hazai kutatók részvételével szimpóziumokat rendeztek Dobszay László gregorián kutatásairól, a 18. század zenéjének kutatásáról, a Kodály-módszer aktuális kérdéseiről, a populáris zene és a kultúrpolitika viszonyáról, valamint Évfordulók nyomában címmel 20. századi zeneszerzőkről és előadóművészekről.

b) Tudomány és társadalom

Tudományos konferenciából, hangversenyből és sajtótájékoztatóból álló, nagy visszhangot kiváltott rendezvényen jelentették be a Béla Bartók Complete Critical Edition összkiadás megindítását.

A Zenetörténeti Múzeum 2009-ben megújult kiállítóterében rendezett zenetörténeti kiállítások jelentős közművelődési szerepükön túl az intézet aktuális tudományos eredményeinek publikációs fórumaként is szolgálnak. A Zenetörténeti Múzeum a tárgyév folyamán összesen 14 742 látogatót fogadott; 115 szervezett tárlatvezetés résztvevőinek többsége rövid hangversenyt is hallhatott (85 hangversenyre került sor). Kiemelt rendezvény volt június 20-án a Múzeumok Éjszakája, amelyen a 18 órától 24 óráig tartó programok összesen 3000 látogatót vonzottak.

Az intézet munkatársai folyamatos közönségszolgálati teendőket láttak el zenetörténeti, népzenei és néptánc témákban. Több könyvbemutatón ismertették az intézet munkatársainak közreműködésével készült kiadványokat. Az intézeti publikációk közül különösen a kottás kiadványok (Musicalia Danubiana-sorozat) a zenetudományi szakmán kívül a gyakorló muzikusok között is folyamatosan hatnak.

Jelentős érdeklődői kört vonzanak az intézet honlapján közzétett dokumentumok (különösképpen a népzenei és néptánc-felvételek): az éves egyedi látogatószám 131 000 volt.

Az intézet munkatársai a zene- és táncstudomány szűkebb körén túl a zeneélet számos területén tevékenykednek. A zenetörténet kutatói zenei és kulturális folyóiratokban kritikusként elemzik a kortárs magyar zeneszerzést, zenei előadóművészetet, operajátszást. A népzene- és néptánckutató munkatársak többsége tanácsadóként, zsűritagként folyamatosan részt vállal a népzenei és néptánc mozgalom irányításában.

Átadták a Tiszta forrás település emléktáblát Hetes és Gyula képviselőinek az adott településről gyűjtött népzenei anyag válogatott és dokumentált hangfelvételei kíséretében.

Az Emberi Erőforrás Minisztérium megbízásából lebonyolították az állami tulajdonban levő mesterhangszerek szemléjét.

III. A kutatóhely hazai és nemzetközi kapcsolatai 2015-ben

Felsőoktatás

Az előző évekhez hasonlóan az intézet szorosan együttműködött a Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem Zenetudományi Tanszékével a zenetudományi képzésben, annak fontos gyakorló-kutató bázisát alkotja. Több kutató is tagja a zenetudományi PhD doktori tanácsnak, és előadóként, témavezetőként, bírálóként is tevékenykedik. Az intézet munkatársa vezeti a Népzene Tanszék munkáját, és az oktatásban is többen közreműködnek.

A munkatársak valamennyi kutatási témában rendszeresen fogadnak magyar és külföldi doktorandusokat és kutatókat alkalmi konzultációra. A néptánc- és táncíráskutatás területén tevékenykedő munkatársak a felsőfokú néptánc-oktatás több intézményében tanítanak, illetve időszaki tanfolyamokat tartanak. 2015 folyamán az intézet munkatársai kinevezett oktatóként vagy óraadóként a következő felsőoktatási intézményekben tevékenykedtek: Apor Vilmos Katolikus Főiskola, ELTE BTK (Zenei Tanszék), Károli Gáspár Református Egyetem, Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem (Zenetudományi Tanszék, Népzenei Tanszék, Egyházzenei Tanszék, Kodály Zoltán Zenepedagógiai Intézet), Szegedi Tudományegyetem (Néprajzi és Kultúrantropológiai Tanszék), Magyar Táncművészeti Főiskola (Néptáncpedagógiai Tanszék). A néptánc kutatói részt vesznek a Choreomundus programban, amelyben külföldi hallgatókat ismertetnek meg a magyar kutatás módszereivel.

Tudományos együttműködések

Az intézetnek érvényes együttműködési megállapodása van a Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem Zenetudományi Tanszékével és Egyházzene Tanszékével, az ELTE BTK Folklore Tanszékével, a Magyar Táncművészeti Főiskolával, a Néprajzi Múzeummal, az OSZK-val, az ELTE Egyetemi Könyvtárral és az Esztergomi Hittudományi Főiskola Könyvtárával. A tudományos együttműködést segítik a szakmai szervezetekkel, a Magyar Néprajzi Társasággal, a Magyar Zenetudományi és Zenekritikai Társasággal, Magyar Táncstudományi Társasággal kialakított jó kapcsolatok. Az intézet munkatársainak az akadémiai bizottságokban való részvétele (Zenetudományi Bizottság, Néprajzi Bizottság, Művelődéstörténeti Bizottság, Táncstudományi Munkabizottság) a kapcsolatokat még intenzívebbé teszi. Az intézet munkatársai szakmai kapcsolatokat ápolnak a Hagyományok Házával, az Európai Folklor Intézettel, az UNESCO Magyar Nemzeti Bizottságával.

Nemzetközi kapcsolatok

A Magyar Tudományos Akadémia Mobilitás-pályázata biztosítja a Román Akadémia folklórintézeivel Bartók román népzenei gyűjtései kritikai kiadása céljából folytatott együttműködés háttérét, aminek révén 2015-ben több csereút is megvalósulhatott. A munkatársak évről évre aktívan részt vesznek a nemzetközi szakmai szervezetek munkájában, s többen tisztséget is viselnek ezek bizottságaiban. Ilyenek a Nemzetközi Zenetudományi Társaság (IMS), a Nemzetközi Hagyományos Zenei Tanács (ICTM), Nemzetközi Tánc Tanács (CID), a Lábán Kinetográfia Nemzetközi Tanácsa (ICKL). Intézeti kutató vezeti az ICTM Dance Study Group keretében a Movement Analysis Substudy Groupot.

A régi zenetörténet, a magyar zenetörténet és Bartók életművének kutatói Ankarában, Belgrádban, Berlinben, Bécsben, Boswilban (Svájc), Brnóban, Brüsszelben, Campenasban (Brazília), Dortmundban, Lisszabonban, Maynooth-ban (Írország), Nagyváradon, Párizsban, Poznańban, Prágában és Rózsahegyen (Szlovákia), a népzene- és néptánc-kutatók Asztanában, Bresciában, Bécsben, Énlakán (Románia), Isztambulban, Kolozsvárott, Lübeckben, Párizsban,

Vilniusban és Zentán vettek részt nemzetközi konferenciákon. Tanulmányutakat tettek Ausztriában, Franciaországban, Nagy-Britanniában és Romániában.

IV. A 2015-ben elnyert fontosabb hazai és nemzetközi pályázatok rövid bemutatása

Új NKFIH-témaként kezdődött a törökségi népek körében végzett népzenei gyűjtőmunka összefoglalása, illetve a Rákosi- és Kádár-kor populáris zenéjének vizsgálata. Öt további zenetörténeti és népzenei kutatási téma részesült folytatólagos NKFIH-támogatásban, többek között a cantus planus nemzetközi összefüggéseinek vizsgálata, a magyar népdaltípusok katalógusának elkészítése, Erkel Ferenc műhelyének és a Kádár-kor zeneéletének tanulmányozása (éves össztámogatás: 50 775 E Ft). Az NKFIH által támogatott témák változatossága és a támogatásoknak a humán tudományok terén jelentősnek mondható összege jól kifejezi az intézet kutatási területeinek sokoldalúságát, illetve ennek a tudományos közösség általi elismerését.

A Nemzeti Kulturális Alap támogatta Dohnányi Ernő amerikai hagyatékának megvásárlását és hazaszállítását, a Bartók-összkiadás megindításához kapcsolódó rendezvényeket, a Kónya család és a tanítványok című kiállítás megrendezését, Bartók zongoraműveinek hangversenyen történő bemutatását és a többszólamú népzene tárgyában tartott szimpózium előadásainak kiadását.

2015 szeptemberétől az intézet munkatársa elnyerte a Bolyai János Ösztöndíjat Dohnányi Ernő írásai kutatásának témájában.

V. A 2015-ben megjelent jelentősebb tudományos publikációk

Önálló kötetek

1. Dalos A: Kodály és a történelem. 12 tanulmány. Budapest: Rózsavölgyi, 183 (2015). (<http://real.mtak.hu/31793>)
2. Fügedi J – Szélpál-Bajtai É (ed.): Maacz. Budapest: L'Harmattan – MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, 444 (2015).
3. Kusz V: Dohnányi amerikai évei. Budapest: Rózsavölgyi, 360 (2015). (<http://real.mtak.hu/32495/>)
4. Pávai I: Magyarózd népzeneje Horváth István gyűjtései tükrében / The Folk Music of Magyarózd as Reflected in the Collections of István Horváth. Budapest: Hagyományok Háza – MTA BTK Zenetudományi Intézet, 216 (2015). + DVD-ROM
5. Richter P – Tari L: Multipart Music. Personalities and Educated Musicians in Traditional Practices. Third Symposium of the ICTM Study Group for Multipart Music, 12–16 (2015). September 2013, Budapest, Hungary. Budapest: MTA BTK Zenetudományi Intézet, 543.
6. Tallián T: Schodel Rozália és a hivatásos magyar operajátszás kezdetei. Budapest: Balassi Kiadó, 662 (2015). (<http://real.mtak.hu/24501>)

Tanulmányok folyóiratban vagy kötetben

7. Czagány Zs – Papp Á: Spätmittelalterliche Musiktheorie und Choralpraxis. Der musikalische Hintergrund der Traditio Hollandrini. In: Traditio Iohannis Hollandrini VII.

München: Verlag der Bayerischen Akademie der Wissenschaften, 189–206 (2015). (<http://real.mtak.hu/32329/>)

8. Kerékfy M: Népzene és nosztalgia Ligeti György Kürttriójában. In: Dobszay Ágnes, Domokos Zsuzsanna, Péteri Lóránt, Vikárus László (szerk.), Szekvenciáktól szimfóniáig: Tanulmányok Liszt, Bartók és Ligeti 140 éves Zeneakadémiája tiszteletére. Budapest: Rózsavölgyi és Társa, 203–222 (2015). (<http://real.mtak.hu/30191>)
9. Paksa K: Stage and Folk Tradition in the Cultural History of the Kállai kettős (Couple Dance of Kálló). *Studia Musicologica* 55, 295–320 (2015). (<http://real.mtak.hu/32475>)
10. Szacsvai-Kim K: Die erste ungarische Operntragödie: Ferenc Erkels Bátori Mária. Quellen un Fassungen. *Studia Musicologica* 55, 1–58 (2015).
11. Vikárus L: Die Idee einer „transsubstantiierten Volksmusik“ in der Solosonate für Violoncello op. 8 (1915). In: K. Aringer (ed.): Zoltán Kodály's Kammermusik. Studien zur Wertungsforschung 57. Wien: Universal Edition, 155–178 (2015).